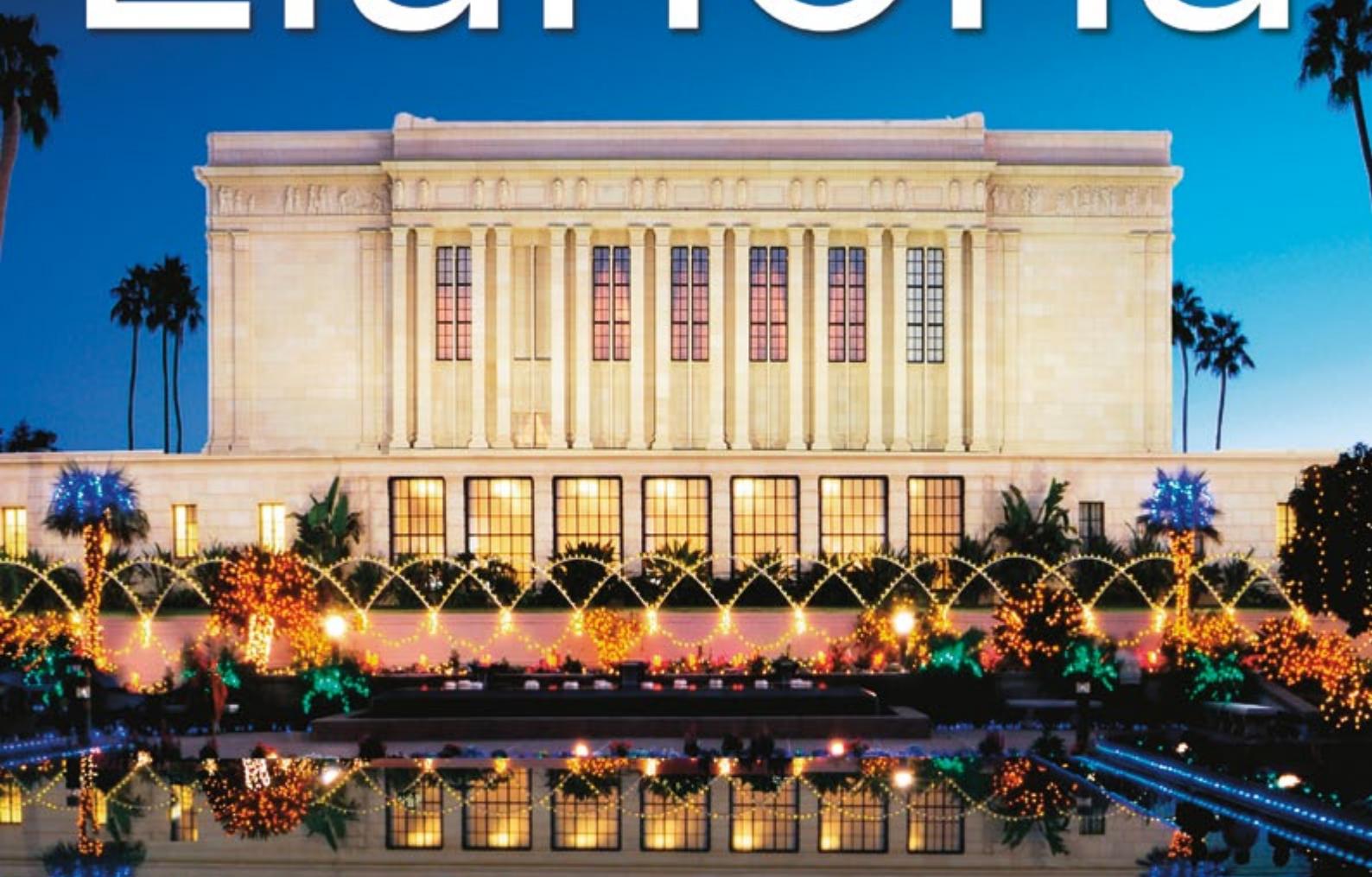


SIASI 'O SISU KALAISSI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAahi 'AHO KIMUI NÍ • TISEMA 2012

Liahona



Ko e Temipalé: Liliu 'o e Lotó mo e 'Apí p. 24, 28

Ko e Misioná, Ngaahi Kaume'á, Fāmilí:
Me'a 'e Tolu 'Oku Manatua 'i he
Kilisimasí, p. 40, 43, 44

Me'a'ofa 'e Fā, 'Oku 'Ikai Fie ma'u ke
Kofukofu, p. 54

Ko Hono 'Uhinga 'o e Fetu'u he
Kilisimasí, p. 66



© WALTER RANE, OUA NAVA HIKI HANO TATAU

Oongoongo Lelei 'o e Fiefia Lahi, fai 'e Walter Rane

"Pea na'e i he fonua ko ia 'a e kau tauhi sipi 'oku nofo i he ngoué, 'o le'ohi 'enau fanga sipi i he po'ulí.

"Pea 'iloange, na'e tu'u mai kiate kinautolu 'a e 'āngelo 'a e 'Eikí, . . .

"Pea pehē 'e he 'āngelō kiate kinautolu, 'Oua 'e manawahē: vakai, he 'oku ou 'omi kiate kimoutolu 'a e ongoongo
lelei 'o e fiefia lahi, 'a ia 'e hoko ki he kakai fulipē.

"He kuo 'alo'i kiate kimoutolu i he 'ahó ni, i he kolo 'o Tēvitá, 'a e Fakamo'uú, 'a ia ko Kalaisi ko e 'Eikí"
(Luke 2:8-11).



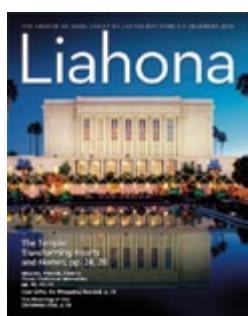
Liahona, Tīsema 2012

NGAAHI PŌPOAKÍ

- 4** Pōpoaki 'a e Kau Palesitenisī
'Uluakí: Ko Hono Toe 'Ilo'i
'o e Laumālie 'o e Kilisimasí
Fai 'e Palesiteni Thomas S.
Monson
- 7** Pōpoaki 'a e Faiako 'A'ahí:
Ko e Faiako 'A'ahí, ko ha
Ngāue 'o e Fakamo'ui

'I HE TAKAFÍ

Takafi Mu'á: Tā 'o e Tempale Mesa 'Alesoná
na'e fai 'e Candace Read. Takafi Muí: Tā 'o e
Tempale 'Okalani Kalefoniá na'e fai e Billy
Lynn Allen mo e ngaahi tā 'o e Tempale
Senē 'Aositeléliá mo hono ngāhi māmā 'a
ia na'e fai 'e Colin Ligertwood.



NGAAHI TALANOA LALAHÍ

- 10** Ko e Tukufakaholo 'o e
Māmā mo e Fakamo'oni
Fai 'e 'Eletā L. Tom Perry
*Ko e uho 'o e ongoongolelei
'o Sisū Kalaisí 'a e kakai faka-
fo 'ituituí, ngāahi fāmili, mo e
ngāahi 'apí 'a ia 'oku ngāue
'a e Siasí ke poupou'i.*
- 16** Tuku Kimui 'a e Faingata'á
Fai 'e 'Eletā David S. Baxter
*'Oku lava ke tau tuku kimui
'a e faingata'á, pea tau 'alu atu
mei he fakapo'ulí tu'unga 'i he
tokoni 'a e 'Eikí.*
- 20** Ko e Kau Palōfitá 'i he
Taimi Kilisimasí
Fai 'e Laura F. Willes
*'Oku fakatātaa'i mai 'e he
ngāahi talanoa ki he kau palō-
fitá 'o e Ngaahi 'Aho Kimui
Ní 'a e laumālie 'o e Kilisimasí.*
- 24** Ko e Ngaahi Liliu 'Oku
Toputapú
Fai 'e Aaron L. West
*Liliu 'o e mo'unga 'e taha.
Liliu 'o e fāmili 'e taha.*

32 Ko e Malu'i mo e Melino

'oku Ma'u 'i Hono Tauhi
'o e Ngaahi Fekaú
Fai 'e Pīsope Gary E. Stevenson
*Hanga 'e ha founiga 'o e ongo-
ongolelei 'a Sisū Kalaisí 'o faka-
haa'i mai 'a e hala ki he fiefiá.*

NGAAHI TAFA'AKÍ

- 8** Ko e Me'a 'Oku Tau Tui Ki
Aí: Na'e Toe Fakafoki Mai
'a e Ongoongolelei 'o
Sisū Kalaisí 'i he Palōfita
ko Siosefa Sāmitá
- 31** Ko e Ngāue 'i he Siasí:
Ongo'i 'a 'Ene 'Ofá 'i he
Ngāue Tokoni
Fai 'e Mishelle Wasden
- 36** Ngaahi Le'o 'o e Kau
Mā'oni'oni 'i he Ngaahi
'Aho Kimui Ní
- 74** Ngaahi Oongoongo 'o e Siasí
- 79** Ngaahi Fakakaukau ki he
Efiafi Fakafāmili 'i Apí
- 80** Kae 'Oua Ke Tau Toe Fe'ilo-
aki: Ngaahi Sanipimí, Ngaahi
Fetu'utaki mo e Kakaí, mo e
Fiefia 'o e Ongoongolelei
Fai 'e 'Eletā Quentin L. Cook

KAKAI LALAHİ KEI TALAVOU



40

- 40 Na'a Nau Lea Kiate Kitautolu: Ko e Kilisimasi 'i Homou Loto**
Fai 'e Eletā Jeffrey R. Holland

- 43 Ngaahi Teuteu Faka-Kilisimasí, Ngaahi Kaume'a Anga Faka-Kalaisí**
Fai 'e Mary N. Cook
Na'e hoko 'a e Kilisimasi 'o e 1984 ko e liliu'anga 'eku mo'u.

- 44 Ko e Holoholo Faka-Kilisimasí**
Fai 'e Scott M. Mooy
Ko e hā 'a e 'uhinga na'e foaki ai 'e he'eku fa'eé ha holoholo ki hoku tuofefiné 'i he ta'u kotoa pē?

Vakai angé pe te ke lava 'o 'ilo 'i 'a e Liahona 'oku fufuu 'i 'i he makasini ko 'enī. Tokoni: me'a teuteu faka-Kilisimasí.

54



54

TO'U TUPÚ

- 28 Fakatefito 'i ha Fāmili Ta'engata**
Fai 'e Mindy Raye Friedman
Ko e anga hono tokonia 'e he sīpinga 'a ha ongo tamaiki kei talavou 'a 'ena ongomātu'ā.

- 46 Ngaahi Fehu'i mo e Talí**
'E anga fēfē ha'aku tali 'a e ngaahi fehu i 'a hoku kau-nāme'ā 'o kau ki he temipale lolotonga iā 'oku 'ikai lahi 'eku 'ilo 'o kau ki aí?"

- 48 Ko e Anga Hono Foaki 'o ha Ngaahi Me'a'ofa kia Kalaisí**
Fai 'e Palesiteni Henry B. Eyring
Ko e ngaahi me'a'ofa 'e tolu te tau lava 'o foaki ki he Fakamo'uí ke Ne fiefia ai.

- 49 Pousitaá: Mou Omi Ke Tau Hū Kiate Ia**

- 50 Ki Hono Fakamāloha 'o e To'u Tupú: Fēfē 'a e Teití?**
Fai 'e Larry M. Gibson

- 52 Koe'uhiko e Ngaahi Fāmilí**
Fai 'e Hikari Loftus
Ko e talanoa 'a Inoa, 'Ēlini mo 'Atina ki he 'uhinga 'oku mahu'inga ai honau ngaahi fāmilí kiate kinautolu.

- 54 Ngaahi Me'a'ofa 'Oku 'Ikai te Ke Lava 'o Kofukofu'i**
Fai 'e Elyse Alexandria Holmes
Ko e ngaahi fakakaukau fakanāalongata'a 'eni 'e fā 'oku kau ki he ngaahi me'a'ofa—'oku 'ikai fie ma'u hano kofukofu'i.

- 56 'Otu Lea ki he 'Otu Lea: 1 Kolinitō 15:20–22**

- 57 Mei he Mala'e Ngāue Faka-faifekaú: Ko Hono Fafanga 'a Kinautolu 'Oku Fiekaiá**
Fai 'e Dallin C. Wilcox

- 58 Tutupu Fakataha Hake ko ha Ongo Tikoni**
'Oku kehekehe 'a e ongo tīkoni ko 'enī, ka 'oku 'i ai ha me'a 'e taha 'okú na faitatau ai.

FĀNAÚ



60

- 59 Fakamo'oni Makehe: Te u Lava Fēfē 'O Hoko ko ha Fakamo'oni 'o Sīsū Kalaisí?**
Fai 'e Eletā D. Todd Christofferson

- 60 Ko 'Eku Me'a'ofa Kia Sīsuú**
Fai 'e Rachel Lynn Bauer
'E lava fēfē ke u fakahā 'eku 'ofā kia Sīsū? Na'ā ku ma'u i 'api 'a 'eku tali ki aí.

- 62 Ko 'Etau Pēsí**

- 63 Fakakaukau Lelei**

- 64 Ko e Maama 'o Māmaní**

- Fai 'e Kimberly Reid
'E lava ke fiefia fēfē ke hā ngali fiefia 'a kinautolu kotoa pē 'oku nau vakai ki he fakatātā 'o e 'ai'angakai 'o e manū, kapau na'e 'ikai lava 'e Sīsū 'o ta'ofi 'ene hoko 'a e ngaahi me'a 'oku kovi?

- 66 Ko Hono 'Omi 'o e Palaimelí ki 'Apí: Ko Sīsū Kalaisí 'a e 'Alo 'o e 'Otuá**

- 68 Ko Hono Tali 'o ha Lotu 'i he Kilisimasí**
Fai 'e Peggy Schonken
Na'e 'ikai ke 'i ai ha me'akai 'a e fāmili 'o Pekí ki he Kilisimasí.

- 70 Ma'á e Fānau Īkí**

- 81 Ngaahi Fakatātā 'o e Kakai mei he Tohi 'a Molomoná**

Ko e makasini fakavaha'apule'anga 'eni 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi' o e Kau Mā'oni'oni i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni'

Ko e Kau Palesiteni'i 'Uluaki: Thomas S. Monson, Henry B. Eyring, Dieter F. Uchtdorf

Ko e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu

Mā Uá: Boyd K. Packer, L. Tom Perry, Russell M. Nelson, Dallin H. Oaks, M. Russell Ballard, Richard G. Scott, Robert D. Hales, Jeffrey R. Holland, David A. Bednar, Quentin L. Cook, D. Todd Christofferson, Neil L. Andersen

'Etítia Craig A. Cardon

Kau 'Etivaisá: Shayne M. Bowen, Bradley D. Foster, Christoffel Golden Jr., Anthony D. Perkins

Talékita Pulé: David T. Warner

Talékita 'o e Tokoni ki he Fāmili mo e Mēmipá:

Vincent A. Vaughn

Talékita 'o e Ngaahi Makasini 'a e Siasi: Allan R. Loyborg

Pule Pisini'si: Garff Cannon

Talékita Pulé: R. Val Johnson

Ongo Tokoni 'Etítia Pulé: LaRene Porter Gaunt

Tokoni Faipulúsí: Melissa Zenteno

Timi ki hono Tohi mo hono 'etítia'í: Susan Barrett, Ryan Carr, David Dickson, David A. Edwards, Matthew D. Flitton, Mindy Raye Friedman, Hilari Loftus, Lia McClanahan, Michael R. Morris, Richard M. Romney, Paul VanDenBerghe, Julia Woodbury

Talékita Pule Faka'atí: J. Scott Knudsen

Talékita Faka'atí: Tadd R. Peterson

Kau Ngāue ki hono Fokotu'utu'ú 'o e Makasini: Jeanette Andrews, Fay P. Andrus, C. Kimball Bott, Thomas Child, Kerry Lynn C. Herrin, Colleen Hinckley, Eric P. Johnsen, Scott M. Mooy, Brad Teare

Kou otineita Intellectual Property: Collette Nebeker Aune Pule he Fakatahatahā'i 'o e Makasini: Jane Ann Peters

Timi ki he Fakatātā mo e Fakatahatahā'i 'o e Makasini: Connie Bowthorpe Bridge, Howard G. Brown, Julie Burdett, Bryan W. Gygi, Kathleen Howard, Denise Kirby, Ginny J. Nilson, Ty Pilcher, Gayle Tate Rafferty

Fokotu'utu'ú: Jeff L. Martin

Talékita ki he Pāki: Craig K. Sedgwick

Talékita ki hono Tufaki: Evan Larsen

Kau Ngāue ki he Liahoná 'i Tongá:

'Etítia Tūlima L. Finau

Tokoni 'Etítia Vika Taukolo

Kaungá 'Etítia Siale Hola

Ko e totongi ki hono fakakāto 'o e ngaahi *Liahona* he ta'ú 'oku TÖP \$3.60. Ko e tu'a-sila'eni ke fai mai ki ai 'a e totongi me e ngaahi faka'ekē'ekē: Senitā Tufaki'anga Nānūau, Siasi 'o Sisū Kalaisi' o e Kau Mā'oni'oni i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni, PO Box 109, Nukū'alofo, Tongatapu, Tonga. Telefoni (676) 29-176.

Ke ma'u 'a e ngaahi totongi ki ho'o makasini 'i he ngaahi fonua mavaha mei he 'lunaiteti Siteiti mo Kānata, 'alu ki he store.lds.org pe fetu'utaki ki he senitā tufaki'anga nānūau 'a e Siasi pe taki fakauooti pe fakakoló.

'Omi 'a e ngaahi fakamatálá mo e ngaahi faka'ekē'ekē he 'initanetí 'i he *liahona.lds.org*; 'i he meili ki he *Liahona*, Rm. 2420, 50 E. North Temple St., Salt Lake City, UT 84150-0024, USA; pe 'i-meili ki he *liahona@ldschurch.org*.

Ko e *Liahona* (ko ha lea 'i he Tohi 'a Molomoná 'oku 'uhinga ko e 'kāpasa' pe me'a 'fakahnihino') 'oku pulusi 'a e Makasini Fakavaha'apule'anga 'i he lea faka'Alapénia, 'Aménia, Pisilama, Kemipoutia, Pulu'kalia, Sepuanu, Siaina, Siaina (fakaifogofua'i), Kolosia, Seki, Tenimā'ake, Hōlani, Pilitānia, 'Eritónia, Fisi, Finilani, Falanise', Siamané, Kalisi, Hungali, 'Aisileni, Initonésia, 'Itali, Siapani, Klipati, Koleá, Letiá, Lifuénia, Malakasi, Māselisi, Mongoköli, Noaué, Pōlani, Potukali, Luménia, Lüsia, Ha'amoá, Silovenia, Sipeini, Suisalaní, Suéteni, Takāloká, Tahiti, Taileni, Tongá, 'Iukuleini, 'Eitu mo e faka-Vietnemí. ('Oku kekehe pē 'a e tu'o lahi hono pulusi, 'o fakatahan mea lea fakafonuá.)

© 2012 'e he Intellectual Reserve, Inc. Ma'u 'a e ngaahi totongi fakatalo pē. Paaki 'i he 'lunaiteti Siteiti 'o 'Ameliká.

E lava ke hiki ha tatau 'o e ngaahi fakamatala mo e ngaahi fakatātā 'i he *Liahona* ke faka aonga'ki ki he ngaahi me'a 'a e Siasi 'oku 'aana e fakamésolé pe faka aonga'ki pē 'i apí. He 'ikai lava ke hiki tatau ha ngaahi nānūau 'oku fakaha'ati ai hano fakataputapui, 'i he tafa'aki 'oku fakamatala'ai i e tokotahā 'oku 'aana e fakatātā. 'Oku totongi ke fakatu'asila 'a e ngaahi fehu'i ki he Intellectual Property Office, 50 East North Temple Street, Salt Lake City, UT 84150, USA; 'i-meili cor-intellectualproperty@ldschurch.org.

For Readers in the United States and Canada:

December 2012 Vol. 36 No. 12. LIAHONA (USPS 311) Tongan (ISSN 1522-9254) is published monthly by The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 50 East North Temple, Salt Lake City, UT 84150. USA subscription price is \$10.00 per year; Canada, \$12.00 plus applicable taxes. Periodicals Postage Paid at Salt Lake City, Utah. Sixty days' notice required for change of address. Include address label from a recent issue; old and new address must be included. Send USA and Canadian subscriptions to Salt Lake Distribution Center at address below. Subscription help line: 1-800-537-5971. Credit card orders (Visa, MasterCard, American Express) may be taken by phone. (Canada Post Information: Publication Agreement #40017431)

POSTMASTER: Send address changes to Salt Lake Distribution Center, Church Magazines, PO Box 26368, Salt Lake City, UT 84126-0368.

Toe Lahi 'Initanetí

Liahona.lds.org

MA'Á E KAKAI LALAHÍ

Ka hili ha'o lau mo fiefia 'i he "Ko e Kau Palofitá 'i he Taimi Kilisimasí" (peesi 20), te ke lava leva 'o 'alu ki he **christmas.lds.org** ke ke sio ai 'i he "The Coat: A Story of Charity" 'a ia ko ha talanoa mei he mo'ui 'a Palesiteni Siaosi 'Alipate Sāmitá.



MA'Á E TO'U TUPÚ

Ko Kēvini mo Sekiliné (vakai ki he peesi 28) ko ha tuonga'ane mo e tuo-fefine kinaua mei 'Ele Salavatoa na'a na ma'u 'a e tāpuaki 'o e kau ki he kātoanga faiva fakafonua na'e fai ki-mu'a pea fakatapui 'a e Temipale Seni Salavatoa 'Ele Salavatoá. 'Alu ki he **lds.org/go/temple12**. 'o sio 'i he fo'i vitio 'oku kau ki hono liliu 'ena mo'ui 'i he'ena kau ki he fakafieia ko ía.

'Oku tali 'e Misa Kipisoni 'o e kau palesiteni'i lahi 'o e Kau Talavoú, ha ngahi fehu'i 'o kau ki he teiti. Te ke lava 'o ako lahi ange 'o kau ki he teiti mei he 'i he peesi 50 *For the Strength of Youth* 'i he **youth.lds.org**.

'I HO'O LEA FAKAFONUÁ

'Oku ma'u 'a e *Liahoná* mo e ngaahi nānūau kehe 'a e Siasi 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi 'i he **languages.lds.org**.

NGAAHI TEFITO 'I HE MAKASINI KO 'ENÍ

'Oku fakafosonga'i 'e he fiká 'a e peesi 'uluaki 'o e fakamatálá.

Anga'ofá, 4, 36, 37, 44, 48, 60, 68, 70

Faiako 'a'ahí, 7

Fa'ifa'itaki'angá, 10

Faingata'á, 16

Fakaleleí, 38, 39

Fakamālohiá, 28

Fakaului, 24, 32

Familí, 10, 24, 28, 31, 38, 39, 44, 52, 54, 60

Feilauaú, 37

Fiefiá, 32

Hisitōlia 'o e Siasi, 20

Kau palofitá, 8, 20

Kilisimasí, 4, 20, 38, 39, 40, 43, 44, 48, 49, 54, 57, 60, 66, 68

Lakanga Taula'eiki Faka'Eloné, 58

Lotohounágá, 16, 54

Lotú, 68

Maté, 39, 64

Ngaahi tāpuaki, 16, 32

Ngaahi temipalé, 24, 28, 46

Ngaahi tukufakaholó, 10

Ngāue fakafafeikaú, 40, 57, 80

Ngāue tokoni, 4, 31, 36, 48, 54, 57

Sāmita, Siosefa, 8, 73, 81

Sisū Kalaisi, 37, 49, 56, 59, 64, 66, 73

Talangofuá, 32, 59

Teiti, 50

Toe Fakafoki Mai 'o e Ongooongolei, 8

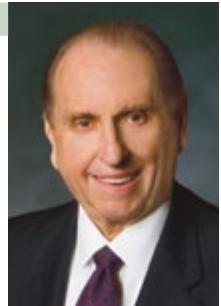
Toetu'ú, 56, 64

Tohi 'a Molomoná, 8

Uouangatahá, 58

Vahehongofulú, 24

Fai 'e Palesiteni
Thomas S. Monson



KO HONO TOE 'ILO' 'o e Laumālie 'o e Kilisimasí

Na'e fakaafe'i au mo ha kaumātu'a kei talavou kehe 'i he ngaahi ta'u kuo hilí ki ha fale mahaki 'i Sō-leki Siti ke fai ngāue ki ha fānau 'oku puke. Na'a mau fakatokanga'i 'i he'emau a'u atu ki aí ha fu'u 'akau Kilisimasí mo hono ngaahi maama ngingila fakafiefia, pea mau mamata ki he ngaahi me'a'ofa kofukofu'i lelei 'i lalo 'i he fu'u 'akaú. Na'a mau 'alu atu 'i he hala 'i he vaha'a 'o e ngaahi lokí 'a ia na'e talitali lelei ai kimautolu 'e he longa'i fānau tangata mo e fefine fofonga fiefia—'a ia na'e ai honau ni'ihi na'e sima'i honau nimá pe va'é, mo e ni'ihi na'e ai honau ngaahi mahaki na'e 'ikai lava 'o faito'o leva.

Na'e ui mai ha ki'i tamasi'i ne puke lahi 'aupito 'o ne pehē mai kiate au. "Ko hai ho hingoá?"

Na'a ku tala ange ki ai hoku hingoá, peá ne fehu'i mai, "Te ke lava 'o foaki mai haku tāpuaki?"

Na'e foaki ange hono tāpuakí, pea na'a ne pehē mai 'i he'emau tafoki ke 'alu mei hono mohengá, "Mālo 'aupito."

Na'a mau ki'i mavahe si'i atu, peá u toe fanongo ki he'ene ui mai, "E Misa Monisoni, 'ofa ke ke ma'u ha Kilisimasí fiefia." Hili ia peá ne malimali fiefia mai.

Na'e ma'u 'e he ki'i tamasi'i 'a e laumālie 'o e Kilisimasí. 'Oku ou fakatauange te tau ma'u kotoa 'i hotau lotó mo 'etau mo'uí 'a e laumālie 'o e Kilisimasí,— 'o 'ikai ngata pē 'i he fa'ahita'u ko 'ení ka 'i he ta'u hono kotoa.

'Oku tau manatu kiate Ia 'a ia 'oku tau fakamanatua 'a Hono 'alo'i 'i he fa'ahita'u ko 'ení 'o e ta'u, 'i he taimi 'oku tau ma'u ai 'a e laumālie 'o e Kilisimasí: "He kuo 'alo'i kiate kimoutolu 'i he ahó ni, 'i he kolo 'o Tēvitá, 'a e Fakamó'uí, 'a ia ko Kalaisi ko e 'Eikí" (Luke 2:11).

'Oku 'i ai ha fatongia mahu'inga lahi 'i hotau 'ahó ni 'o

hono foaki 'o e ngaahi me'a'ofá 'i hono fakamanatua 'o e fa'ahita'u Kilisimasí. 'Oku ou fifili ai pe 'e 'aonga nai ha'a-tau fehu'i hifo kiate kitautolu 'o pehē, Ko e hā ha ngaahi me'a'ofa 'oku finangalo 'a e 'Eikí ke u foaki ange kiate Ia pe ki he ni'ihi kehé 'i he fa'ahitau mahu'inga ko 'eni 'o e ta'u?

'Oku ou fie fokotu'u atu, ko e finngalo 'o 'etau Tamai Hēvaní ke tau takitaha foaki hake kiate Ia mo Hono 'Aló 'a e me'a'ofa 'o e talangofuá. 'Oku ou toe ongo'i foki te Ne kole mai ke tau foaki mei he'etau mo'uí pea 'oua te tau siokita pe mānumanu pe fe'ite'itani, 'o hangē ko e me'a ne fokotu'u mai 'e Hono 'Alo toputapú 'i he Tohi 'a Molomoná:

"He ko e mo'oni, ko e mo'oni, 'oku ou pehē kiate ki-moutolu, ko ia ia 'okú ne ma'u 'a e laumālie 'o e fakakikihi 'oku 'ikai 'a'aku ia, ka 'oku 'o e tēvoló ia, 'a ia . . . 'okú ne ue'i hake 'a e loto 'o e kakai ke fefakakikihi'aki 'i he'ita, 'iate kinautolu.

"Vakai, 'oku 'ikai ko 'eku tokāteliné 'eni, ke ue'i 'a e loto 'o e kakaí ke fe'ite'itani; 'iate kinautolu; ka ko 'eku tokāteliné 'eni ke fakangata hono fai 'o e ngahi me'a pe-heé" (3 Nīfai 11:29–30).

Ko e mo'oni 'oku 'ikai ha ngata'anga 'o e ngaahi fai-ngamālie 'oku tau ma'u 'i he kuonga fakafo ko 'eni 'o e kakato 'o e ngaahi kuongá ke 'ofa mo fai ai ha tokoni, ka he 'ikai foki ke tu'uloa 'a e ngaahi faingamālie ko iá. 'Oku 'i ai ha ngaahi loto ke fakafiefia'i 'i he 'ahó ni, ko e ngaahi lea 'ofa ke lea'aki, ko e ngaahi ngāue ke fakahoko, mo e ngaahi laumālie ke fakamo'ui.

Na'e tohi 'e ha taha 'oku 'ilo mo taukei lahi mo e laumālie 'o e Kilisimasí 'o pehē:



Ko au 'a e Laumālie 'o e Kilisimasí—
 'Oku ou hū atu ki he 'api 'o e masivā,
 pea ngaohi 'a e fānau fofonga fainga-
 ta'a'iā ke 'ā hake honau matā 'i he
 ofo fiefia.
 'Oku ou ngaohi 'a e tokotaha nimama'ū
 ke folahi atu hono nimā, pea ne ma'u
 ai ha fiefia 'i hono laumālié.
 'Oku ou ngaohi 'a e toulekelekā ke foki
 ki honau anga 'i he kei talavoú, pea
 fiefia 'i honau ngaohi anga 'i mu'ā.
 'Oku ou tauhi ke longomo'ui 'a e fe'ofa-
 'aki 'i he loto 'o e to'u tupū, pea ngaohi
 ke maamangia 'a e mohé 'i he ngaohi
 misi 'oku lelei.
 'Oku ou ngaohi 'a e va'e 'oku vēkeveké,
 ke tokoni'i 'a kinautolu 'oku fainga-
 ta'a'iā, pea ofo ai 'a e loto 'o e tokolahī
 koe'uhi ko e ngaohi lelei 'o e māmaní.
 'Oku ou ngaohi 'a e tokotaha maumau-
 koloā ke ta'ofi si'i 'ene tō'onga faka-
 valevalé, ka ne foaki ki ha tokotaha
 loto hoha'a 'okū ne 'ofa ai 'a ia 'e tō
 ai ha ngaohi lo'imata 'o e fiefia—'a

e ngaohi lo'imata te ne to'o atu 'a e
 mamahí mei hono fofongá.

'Oku ou hū atu ki he ngaohi loki fakapō-
 pula fakapo'ulí, 'o fakamanatu'i ki he
 tangata faihalá 'a e me'a na'e totonu
 ke hokó, mo fakamahino ange 'oku
 hanga mei mu'a ha ngaohi 'aho lelei.

'Oku ou ha'u fakalongolongo ki he 'api
 lōngonoa 'o e mamahí, mo e le'o kuo
 'ikai kei ongoná ka 'oku nofo faka-
 umiuminoa pē mo e loto fakafeta'i.

'Oku ou ngaohi 'a e māmani kuo ongo-
 siá 'i ha founa 'e lauiafe, ke hanga
 hake ki he fofonga 'o e 'Otuá, pea
 fakangalo'i 'i ha ki'i taimi si'i 'a e
 ngaohi me'a iiki mo fakamamahí.

Ko au 'a e Laumālie 'o e Kilisimasí.¹

'Ofa ke tau toe 'ilo'i fo'ou takitaha 'a e
 laumālie 'o e Kilisimasí—'a ia ko e Laumālie
 'o Kalaisí. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. E. C. Baird, "Christmas Spirit," in James S. Hewitt, ed., *Illustrations Unlimited* (1988), 81.

KO E FAIAKO MEI HE PŌPOAKI KO 'ENÍ

Fakakaukau 'i ho'o vahe-
 vahe mo e fāmilí 'a e
 pōpoaki 'a Palesteni Moni-
 soni, ke ke fakamamafa'i
 'a e fehu'i na'á ne fokotu'u
 mai 'o kau ki he ngaohi
 me'a'ofa 'oku finangalo
 e 'Eikí ke tau foaki ange
 kiate la pe ko e ni'ihi kehé
 'i he fa'ahita'u ko 'ení. Pou-
 pou'i 'a e kau mēmipa 'o
 e fāmilí ke nau hiki 'enau
 ngaohi fakakaukaú (pe, ki
 he fānau īkí, ke nau tā ha
 fakatātā) 'o ha founa ke
 nau "toe 'ilo'i fo'ou ai 'a e
 laumālie 'o e Kilisimasí—'a
 ia ko e Laumālie 'o Kalaisí."

TO'U TUPÚ

Ko e Efiafi Haohaoa Kimu'a 'i he Kilisimasí

Fai 'e Jerie S. Jacobs

Ko e taha 'o e ngaahi me'a mahu'inga taha 'o e ta'u kotoa pē 'i he'eku tupu haké, 'a e 'Aho kimu'a 'i he Kilisimasí. Na'a ku ta'o mo hoku fāmilí ha pisa, pea mau 'alu 'o hiva Kilisimasí takai he ngaahi 'apí, hili ia pea mau foki mai 'o fai ha'amau fakataha lotu faka-Kilisimasí. Na'a mau hiva'i fa'ahi fā 'a ia ne ongo kehe atu pē mo tā le'o lahi ha ngaahi hiva Kilisimasí 'aki 'emau ngaahi me'aleá. Na'e faka'osi ma'u pē 'e he'eku tamaí 'a e efiafi ko iá 'aki ha ki'i poupou fakalaumālie faka-Kilisimasí, pea na'e fa'a tō ma'u ai pē homau lo'imatá 'i he fiefia. Na'e 'ikai ha taimi lelei ange 'i he mo'uí ka ko e Efiafi kimu'a 'i he Kilisimasí.

Na'e kamata tokanga'i 'e he'eku fa'eé 'a Keli, 'i he'eku laililahi haké, ko ha ki'i ta'ahine 'eni 'a homau kaungā'apí. Na'e ha'u 'a Keli ki homau 'apí 'i he 'aho kotoa pē 'i he tuku 'a e akó lolotonga 'a e ngāue 'a 'ene fa'ē ko Petí. Na'e mui-mui holo 'a Keli 'iate au he taimi kotoa pē 'o hangē ha ki'i

kulií—'o longoa'a mo fie ma'u ma'u pē ha me'a. Ko e me'a fakafiemālie ma'u pē 'a e taimi na'e ha'u ai 'a Peti 'o 'ave 'ene ta'ahiné pea nonga ai homau 'apí mo e fāmilí.

Na'a ku 'ohovale lahi 'i hono fakaafe'i 'e he'eku fa'eé 'a Peti mo Keli 'i Tisema ke na ò mai ki homau 'apí 'i he Efiafi kimu'a 'i he Kilisimasí. 'A hoku Efiafi kimu'a 'i he Kilisimasí. Na'e malimali 'eku fa'eé mo fakapapau'i mai kiate au, "'E 'ikai liliu ai ha me'a ia 'e taha." Ka na'a ku 'ilo'i 'e au 'a e me'a 'e hokó. Te na kai 'emau pisá kotoa. 'E manuki'i 'e Keli 'emau hivá. Ko ia na'a ku nofo ai 'o 'amanaki atu ki he Efiafi kovi taha kimu'a 'i he Kilisimasí.

Na'e a'u ki he efiafi ko iá, pea ha'u 'a Peti mo Keli ki homau fāmilí, pea mau talanoa mo kakata mo hiva fakataha. Na'e mo'oni pē 'eku fa'eé. Na'e haohaoa mo'oni ia. Na'e a'u ki he tu'uapoó, peá na fakamālō mai kiate kimautolu, peá na 'alu ta'e-fie-'alu atu mei homau 'apí. Na'a ku 'alu 'o mohe 'i he pō ko iá 'oku fonu hoku lotó 'i he fiefia. Na'a ku 'ilo'i ai 'oku 'ikai fakasi'isi'i 'i 'e ngaahi me'a ofa Kilisimasí mahu'inga mo'oni tahá 'i he taimi 'oku vahevahe atu ai iá. Ka 'oku toe lelei ange mo tupulekina lahi ange ia 'i he taimi 'oku tau foaki atu aí.

FĀNAÚ

Me'a'ofa Kilisimasí 'e Nima

N a'e pehē 'e Palesiteni Monisoni te tau lava 'o fakakaukau ki ha ngaahi me'a'ofa 'e finangalo 'a 'Eikí ke tau foaki ange kiate la pe ko e ni'ihi kehé.

Siakale'i 'a e fānau 'e toko nima 'i he fakatātaá 'oku nau tokoni ki he ni'ihi kehé. 'Oku hoko fēfē 'enau ngaahi ngāué ko ha me'a'ofa kia Sīsū?



Ako 'i he fā'a lotu 'a e fakamatala ko 'ení, pea alea'i ia mo e kau fafine 'okú ke 'a'ahi ki aí 'o ka fē'unga ke fakahoko. Faka'aonga'i 'a e ngaahi fehu'i ke tokoni atu ki hono fakamālohaia 'o e kau fafiné pea 'ai ke hoko 'a e Fine'ofá ko ha konga longomo'ui 'o ho'o mo'uí.

Faiako 'A'ahí, ko ha Ngāue 'o e Fakamo'ui

Oku 'omi 'e he faiako 'a'ahí ha ngaahi faingamālie ki he kakai fafiné ke nau le'ohi, fakamālohaia, mo feako'i'aki 'iate kinautolu—ko ha ngāue mo'oni ia 'o e fakamo'ui. 'Oku fakafou 'i he faiako 'a'ahí 'a e ngāue 'a e kakai fefiné 'o fakaofonga'i 'a e Fakamo'ui mo tokoni ki hono teuteu'i 'o e kakai fefiné ki he ngaahi tāpuaki 'o e mo'ui ta'engatá.

Na'e pehē 'e Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985), "Ko hotau fatongia ke fakatokanga, fakamatala, na'ina'i, mo akonaki, pea fakaafe'i 'a e kakai [kehé] ke nau ha'u kia Kalaisi" (T&F 20:59), 'o hangē ko e folofola 'a e 'Eikí 'i he'ene ngaahi fakahaá." Na'a ne toe pehē, "'Oku hoko ho'o fakamo'oní ko ha founga fisifisimu'a."¹

'I he taimi ko ia 'oku tau fakatupulaki ai 'e kitautolu ko e kau faiako 'a'ahí 'a 'etau 'ilo ki he ngaahi mo'oni 'o e ongoongoleleí, 'oku hanga leva 'e he'etau fakamo'oní 'o fakamālohaia mo poupou'i hake 'a e kau fafine ko ia 'oku nau teuteu ke papitaiso mo hilifikinimá. 'Oku tau tokoni ai ki he kau mēmipa fo'ou ke fokotu'u ma'u 'enau mo'uí 'i he ongoongoleleí. 'Oku tokoni 'etau ngaahi 'a'ahí mo'etau 'ofá ki hono "fakafoki mai 'o kinautolu kuo heé [mo] fakamāfana'i e loto 'o kinautolu kuo momoko 'i he ongoongoleleí."² Pea 'oku tau poupou'i 'a e kakai fefiné ke nau ha'u kia Kalaisi 'i he'enau 'alu ki he tempalé.

Na'e pehē 'e Palesiteni Kimipolo ki he kau faiako 'a'ahí, "Te mou fakahaofi ha ngaahi laumālie, pea ko hai 'okú ne 'ilo, mahalo 'oku 'i ai ha tokolahia 'o e kakai lelei 'oku mālohi 'i he Siasí 'i he 'aho ní,



'oku nau mālohi tu'unga 'i ha'amou hūfia honau ngaahi 'apí 'o foaki kiate kinautolu ha 'amanaki mo ha visone fo'ou. Na'a mou fakaava 'a e puipuí. Pea mou fakalōloa atu 'enau vakai.

"Ko ia ai, 'oku 'ikai ngata pē 'i ho'o-mou fakahaofi e kau fafine ko ia, kae mahalo ne mou fakahaofi ai foki mo honau ngahi husepānití pea mo honau ngaahi 'apí."³

Mei he Folofolá

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 20:59; 84:106; 138:56

Ko e Hā Te u Lava 'o Faí?

1. Ko e hā ha founga 'oku teuteu'i ai au 'e he Fine'ofá ki he ngaahi tāpuaki 'o e mo'ui ta'engatá?
2. Ko e hā ha me'a te u lava 'o fai ke fakatupulekina 'a e tui 'a kinautolu 'oku ou tokanga'i?

Tuí, Fāmilí,
Fakafiemālié



Mei Hotau Hisitoliá

'I hono fokotu'u 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'a e Fine'ofá, na'a ne pehē 'e 'ikai tokanga'i 'ata'atā pē 'e he kau fafiné 'a e masivá ka ke fakamo'ui foki mo e ngaahi laumālié. Na'a ne toe ako'i foki 'oku 'i ai ha ngaahi fatongia mahu'inga 'o e kakai fefine 'o e Siasí 'i he palani 'o e fakamo'ui 'a e Tamai Hēvaní.⁴ Te tau lava 'e kitautolu kau fafine 'o e Fine'ofá 'o ngāue fakataha ke teuteu'i 'a e kakai fefiné mo honau ngaahi fāmilí ki he ngaahi tāpuaki mahu'inga taha 'a e 'Otuá, 'i hono tataki kitautolu 'e he ngaahi tefito'i mo'oni na'e ako'i mai 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá.

Na'e pehē 'e Palesiteni Pilikihami 'longi (1801–77), "Tau feloto'ofá'aki, pea tuku ke fakamālohaia lelei hake ['a kinautolu 'oku] mālohi 'a e vaivaí ke nau mālohi, mo tuku kiate kinautolu 'oku nau lava 'o mamatá, ke nau fakahinohino 'a e kuí kae 'oua kuo nau lava 'o 'ilo 'a e halá 'iate kinautolu pē."⁵

MA'U ANGA FAKAMATALÁ

1. Sipenisā W. Kimipolo 'i he *Ko e Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá: Ko e Hisitoliá 'o e Fine'ofá* (2011), 135.
2. Ilisa R. Sinou, 'i he *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá*, 97.
3. Sipenisā W. Kimipolo, 'i he *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá* 137.
4. Vakai, Siosefa Sāmitá, 'i he *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá*, 197–198.
5. Pilikihami 'longi, 'i he *Ngaahi 'Ofefine 'i Hoku Pule'angá*, 123.

NA'E TOE
FAKAFOKI MAI 'A E
ONGOONGOLELEI
'O SISU KALAISSI 'I HE

Na'e liliu 'e he kakaí ha ni'ihi 'o e ngaahi tokāteline mo e ngaahi ouau 'o e ongoongolelei hili hono Tutuki 'o e Fakamo'uí mo e mate 'Ene kau 'Apostoló. Neongo na'e tokolahī ha kakai lelei na'a nau tui kia Sisū Kalaisi pea nau feinga ke mahino kiate kinautolu mo ako 'Ene ongoongolelei, ka na'e 'ikai te nau ma'u hono kakato 'o e mo'oní. Na'e tupu ai ha ngaahi tu'unga kehekehe 'o e hē mei he mo'oní 'a e kau Kalisitiane na'e kei mo'uí. Neongo na'a nau ma'u ha ngaahi mo'oní lahi, ka na'e 'ikai ma'u 'e kinautolu hono kakato 'o e ngaahi tokāteline, ngaahi ouau, pe lakanga fakataula'eiki 'o Kalaisi.

Na'e 'afio'i 'e he'etau Tamai Hēvaní 'e hoko 'a e mole atu ko 'eni 'o e mo'oní, ko ia na'a Ne fakatlonga mai ai 'a e kakato 'o e ongoongolelei 'a Sisū Kalaisi 'i ha tohi folofola mei he kuonga mu'á 'a ia 'oku tatau mo e Tohi Tapú. Na'e fakahinohino'i 'a Siosefa Sāmita 'i he konga kimu'a 'o e ngaahi ta'u 1800 'e ha talafekau fakalangi, ko hono hingoá ko Molonai, ke ne 'alu ki he feitu'u kuo fufuu'i ai 'a e folofola toputapu ko 'ení 'i ha ngaahi senituli lahi. Na'e hiki ia 'i ha ngaahi peleti koula, pea na'e kau 'i he lekooti ko 'ení 'a e ngaahi tohi 'a ha kau palōfita 'oku nau fakamatala ki he ngaahi fengāue'aki 'a e 'Otuá mo ha ni'ihi 'o e kakai na'a nau nofo'i 'a e ongo 'Ameliká 'i he kuonga mu'á. Na'e liliu 'e he Palōfita ko Siosefa

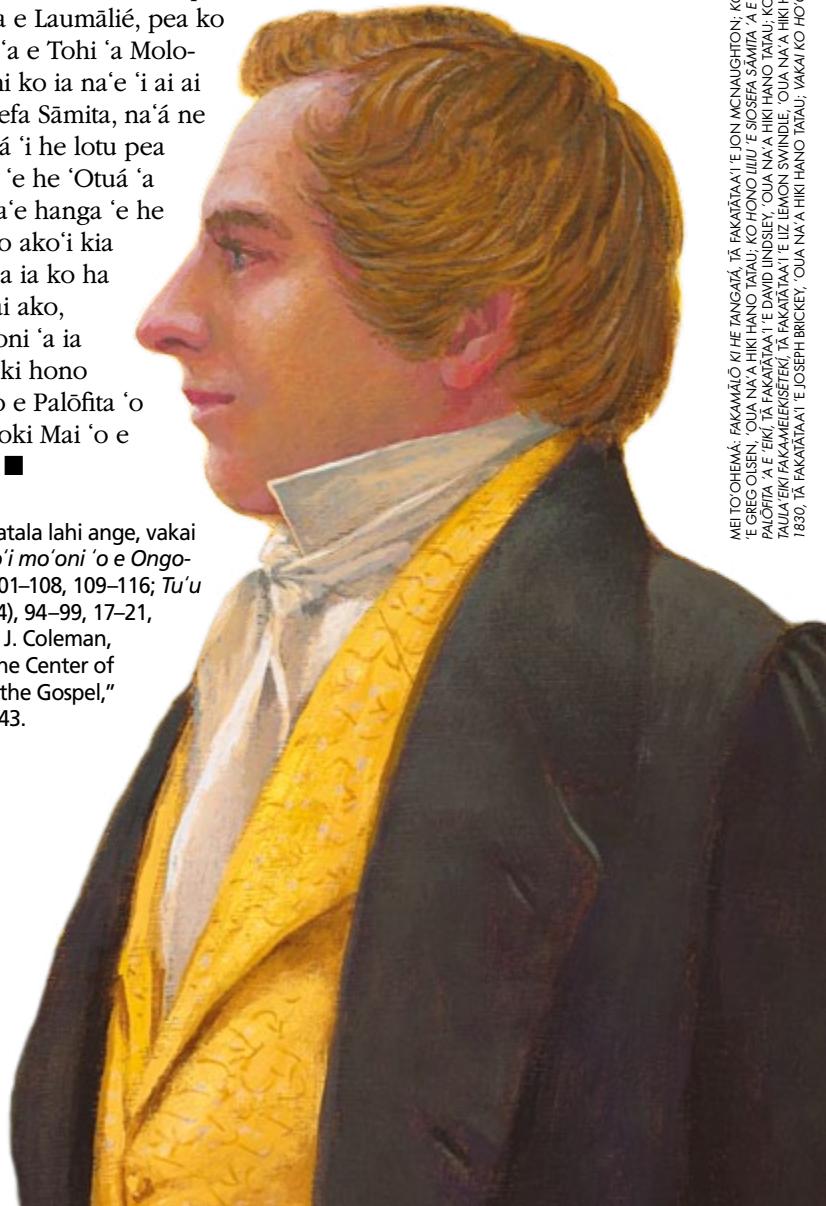
PALŌFITA KO SIOSEFA SĀMITÁ

Sāmitá 'a e ngaahi me'a na'e tohi 'i he ngaahi peleti ko 'ení 'i he foaki mo e mālohi 'o e Otuá. Ko e lekooti ko ía 'a e Tohi 'a Molomoná: Ko ha Fakamo'oni 'e Taha 'o Sisū Kalaisi.

Na'e lava 'e Siosefa Sāmita 'o ako 'i hono liliu 'o e Tohi 'a Molomoná ki he ngaahi tokāteline 'a e 'Otuá—pea ko 'ene faiakó 'a e Laumālié, pea ko 'ene tohi lēsoní 'a e Tohi 'a Molomoná. 'I he taimi ko ia na'e 'i ai ai ha fehu'i 'a Siosefa Sāmita, na'a ne kumi ki he 'Otuá 'i he lotu pea na'e fakahā mai 'e he 'Otuá 'a e talí kiate ia. Na'e hanga 'e he founga ko 'ení 'o ako'i kia Siosefa Sāmita, 'a ia ko ha talavou na'e 'ikai ako, 'a e ngaahi mo'oní 'a ia na'e mahu'inga ki hono ui ia ke hoko ko e Palōfita 'o hono Toe Fakafoki Mai 'o e Ongoongolelei. ■

Ke ma'u ha fakamatala lahi ange, vakai ki he *Ngaahi Tefito'i mo'oní 'o e Ongoongolelei* (2009), 101–108, 109–116; *Tu'u Ma'u 'i he Tu'i* (2004), 94–99, 17–21, 141–46; mo e Gary J. Coleman, "Jesus Christ Is at the Center of the Restoration of the Gospel," *Ensign*, Nov. 1992, 43.

Neongo 'oku tau tui ko ha palōfita 'a e 'Otuá 'a Siosefa Sāmita, ka 'oku tau lotú ki he'etau Tamai Hevaní mo Hono 'Alo ko Sisū Kalaisi.



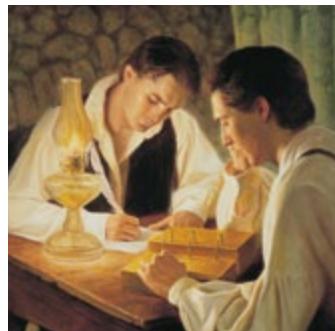
MELITO OHOMA: FAKAMALO KI HE TANGATA, TA FAKATĀTA'I EJON MCNAUGHTON; KO E ULUKI MATAME'A'HĀMĀI 'A SIOSEFA SĀMITA, TA FAKATĀTA'I E GREGORYSEN, QUÀ NA'A HIKI HANO TATAU; KO HONO LIU'E SIOSEFA SĀMITA 'A E TOHI A MOLOMONA, TA FAKATĀTA'I E DEL PARSON © 1996; PALŌFITA 'A E FEKI TA FAKATĀTA'I E DAVID INDSLEY; QUÀ NA'A HIKI HANO TATAU; KONGA NAE TO O MEHE KO HONO FAKAFOKI MAI 'O E AKANGA TAUUA'EIKI FAKAMEKEFEEKI 'A E FEKI TA FAKATĀTA'I E LIZ LENON SWINDLE; QUÀ NA'A HIKI HANO TATAU; KO HONO FOKOTU 'O E SISU 'O SISU KALAISSI, TA FAKATĀTA'I E JOSEPH BRICKLEY; QUÀ NA'A HIKI HANO TATAU; VAKAI KO HO OMOU FĀNAU IKI, TA FAKATĀTA'I E DAVID INDSLEY © 1983; TA FAKATĀTA'I E JOSEPH BRICKLEY, QUÀ NA'A HIKI HANO TATAU.

Fakamo'oni 'a e Palōfita ko Siosefa Sāmitá

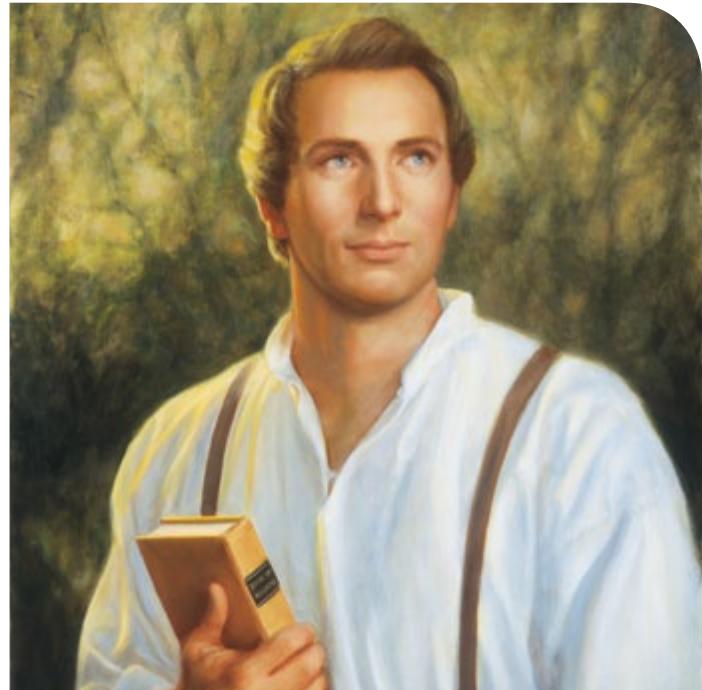
1. "Kuó u mamata mo'oni ki ha maama, pea na'á ku mamata 'i he lotolotonga 'o e maama ko ia ki ha Tangata 'e toko ua, pea na'á na folofola mo'oni mai kiate au; pea neongo na'e fehi'anekina'i mo fakatanga'i au koe'uh i ko 'eku taukave'i kuó u mamata ki ha me'a-hā-mai, ka na'e mo'oni ia; . . . na'á ku 'ilo'i ia, pea u 'ilo'i 'oku 'afio'i ia 'e he 'Otuá, pea e 'ikai te u lava 'o faka'ikai'i ia, pea e 'ikai foki te u to'a ke fai pehē."¹



2. "Na'á ku liliu 'i he mālohi 'o e 'Otuá 'a e Tohi 'a Molomoná mei ha tohi fakakuongamu'a (hieroglyphics), na'e 'ikai toe 'ilo 'e māmani, pea na'á ku tu'u toko taha ai 'i he me'a faka'ofa ni, ko ha talavou ta'epoto, ke fepaki mo e poto fakamāmaní pea mo e ta'e'ilo lahi 'o e kakai 'o e senituli hongofulu māvalú, 'aki ha fakahā fo'ou."²



3. "Na'á ku fakahā ki he kau takí, ko e Tohi 'a Molomoná ko e tohi tonu taha ia 'i ha toe tohi he funga māmaní, mo e maka-tu'u-loto 'o 'etau tui fakalotú, pea e ofi ange ai ha tangata ki he 'Otuá 'aki ha'ane tauhi hono ngaahi akonaki, 'i ha toe tohi."³



4. "'Oku ou ma'u 'a e ngaahi kī 'o e pule'anga faka'osi, 'a ia ko e kuonga ia 'o e kakato 'o e ngaahi me'a kotoa pē na'e lea'aki 'e he ngutu 'o e kau Palōfita mā'oni'oní kotoa, talu mei he kamata'anga 'o e māmaní, 'i he malumalu 'o e mālohi faifakama'u 'o e Lakanga Taula'eiki Faka-Melekisēteki."⁴
(Vakai, T&F
27:12-13.)

5. "Na'e fokotu'u 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ni 'i he fakahā fakahangatonu, 'o hangē ko e founga maheni 'i he Siasi mo'oni 'o e 'Otuá, . . . pea tu'unga 'i he finangalo mo e ngaahi tāpuaki 'a e 'Otuá, kuó u hoko ai ko ha me'angāue 'i Hono to'ukupú, ke paotoloaki 'a e ngāue 'o Saioné."⁵

6. "'Oku talamai 'e he [Tohi 'a Molomoná] . . . , na'e hā 'a e Fakamo'uí 'i he konitinēniti ni, hili 'a 'Ene toetu'u; na'á Ne fokotu'u hení 'a e Ongoongolelei 'i hono tu'unga kakato mo lelei, mo hono mālohi mo e tāpuaki."⁶

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:25
2. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Siosefa Sāmita (2007), 70.
3. Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmita, 73.
4. Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmita, 591.
5. Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmita, 224.
6. Ngaahi Akonaki: Siosefa Sāmita, 73-74.

*Mou fakapapau i 'oku mou fokotu 'u ha 'ātakai mohu faingamālié 'e lava
ke 'amanaki atu ki ai homou fāmilī i he ngaahi taimi makehe 'o e ta'ū, 'a
ia 'e fakataha i mai ai kimoutolu 'e he ngaahi tukufakaholō ko ha 'iuniti
fakafāmili ta'engata mahu 'inga.*



Fai 'e 'Eletā L. Tom Perry

'O e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e
Toko Hongofulu Mā Uá



KOE TUKUFAKAHOLO 'O E MĀMĀ MO E FAKAMO'ONÍ

Ko e Siasi 'o Sisū Kalaisi 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, ko e Siasi mo'oni ia ma'á e māmaní kotoa. Neongo iá, 'oku mahu'inga ke mou 'ilo'i, na'e 'ikai mei a'usia 'e he Siasi 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'i he 'aho ní, kapau na'e 'ikai ke fokotu'u ha pule'anga mahu'inga, 'a ia ko e 'Iunaiteti Siteiti 'o 'Ameliká. Na'e teuteu'i 'e he 'Eikí ha fonua fo'ou ke takiaki'i mai ki ai 'a e kakai 'o e māmaní 'a ia na'a nau kumi ki he tau'atāiná mo e tau'atāina fakalotú. Na'e tāpupaki'i 'a e fonua fo'ou ko 'eni 'aki ha kau takimu'a mālohi 'a ia na'a nau ongo'i 'enau ha'isia ki honau fatongia ke fokotu'u ha pule'anga 'okú ne faka'atā 'a e kakai fakafo'ituituí ke nau lotu 'o fakatatau ki he angí 'a honau konisēnisí.

Na'e tui 'a e Kau Tangata na'a nau Fokotu'u 'a e 'Iunaiteti Siteiti 'oku mahu'inga 'a e tui fakalotú ki hono fokotu'u 'o ha pule'anga 'oku mālohi. Neongo iá, 'oku 'i ai ha kakai tokolahí 'i he māmaní kuo ngalo 'iate kinautolu hono mahu'inga 'o e tui fakalotú 'i hono fa'u 'o e ngaahi founa pule, ngaahi lao, mo e ngaahi tu'utu'uni 'a e pule'angá. Hangē ko 'ení, 'oku tokolahí 'a e kakai 'o 'Amelika 'oku 'ikai mahino kiate kinautolu na'e tui 'a e kau tangata na'a nau fokotu'u 'a e pule'angá 'oku mahu'inga 'a e fatongia 'o e tui fakalotú 'i hotau 'ahó ni 'o hangē pē ko 'ene mahu'inga 'i honau taimí. Na'e 'ikai lau 'e he kau tangata na'a nau fokotu'u 'a e pule'angá, ko e tui fakalotú mo e mo'ui tāú ko ha fakakaukau faka'atamai pē—ka na'a nau fakamamafa'i mālohi ko ha konga mahu'inga ia 'o e pule'anga leleí mo e fiefia'anga 'o e fa'ahinga 'o e tangatá.

Na'e fokotu'u mai 'a e fakakaukau ko 'ení 'e he 'uluaki palesiteni 'o e 'Iunaiteti Siteiti, 'a ia ko Siaosi Uāsingatoni, 'i he'ene Lea Fakamāvaé. Na'á ne pehē:

"Neongo 'a e ngaahi fakakaukau mo e ngaahi 'ulungāanga kotoa pē 'oku tākiekina ki he tu'umālie fakapolitikalé, ko e ngaahi mālohi 'oku 'ikai lava ke li'aki 'a e tui fakalotú mo e mo'ui tāú. . . . 'Ofa ke 'oua na'a tau fakatuia 'a e fakakaukau ko ia, 'oku lava pē ke tauhi ma'u 'a e mo'ui tāú, ta'ekau ai 'a e tui fakalotú. . . . 'Oku ta'ofi kitautolu 'e he fakakaukau leleí mo e ngaahi me'a kuo tau a'usiá ke 'oua te tau 'amanaki 'e lava ke ikuna 'a e mo'ui taau 'i he fonuá ta'e kau ai 'a e tefito'i mo'oni 'o e tui fakalotú.

"'Oku mo'oni 'a e pehē ko ia 'oku hoko 'a e angama'á pe mo'ui tāú ko e matavai mahu'inga ia 'o e pule'anga 'oku manakoá."¹

Ko e 'Iunaiteti Siteiti 'a e fonua 'o e tala'ofa na'e tomu'a fakahā mai



Ko e fē nai ha fei-tu'u te u kumi ki ai ke u ako mei ai 'a e founiga 'o hono fokotu'u ha palani talifaki pehē ki he malu'i fakalaumālie 'o hoku fāmili? 'Oku ou sio ai ki he Siasí—'a e tu'unga ko ia te u langa hake 'aki ha fāmili 'oku ta'engatá.

'i he Tohi 'a Molomoná—'a ia ko ha fonua 'e fakahinohino'i fakalangi ai ha kau tangata kuo ue'i fakalaumālie ke nau fokotu'u ha tu'unga 'oku fie ma'u ki hono Toe Fakafoki Mai 'o e ongoongolelei 'a Sisū Kalaisí. Na'e hoko hono fokotu'u 'o e 'Iunaiteti Siteiti 'o 'Ameliká ko e me'a ke ne ta'ofi 'a e Hē Lahi mei he Mo'oní, 'a ia ko e taimi na'e 'ufi'ufi ai 'e ha fakapo'uli 'a e māmaní 'i he 'ikai ke 'i ai ha kau palōfita mo ha maama kuo fakahā mai. 'Oku 'ikai ko ha me'a ne hoko noa pē, 'a e hoko 'a e pongipongi faka'ofa'ofa 'o e 'Uluaki Mata-Me'a-Hā-Maí 'i ha ngaahi ta'u 'e fihangofulu tupu si'i pē mei hono fokotu'u 'o e 'Iunaiteti Siteiti. Na'e kamata 'e he 'Uluaki Mata-Me'a-Hā-Maí hono fakahā mai 'o e mo'oní. Na'e fakafoki mai 'a e 'ilo ki he anga 'o e Tolu'i 'Otuá. Na'e hoko ai ha tohi folofola na'e liliu fo'ou ko ha fakamo'oni hono ua 'o Sisū Kalaisi. Na'e hanga 'e hono fakafoki mai 'o e lakanga fakataula'eikí 'o toe fakakoloa'i 'a e fa'ahinga'o e tangatá 'aki 'a e mālohi mo e mafai ke ngāue ma'a e 'Otuá mo fakafofonga'i Ia 'i hono fakahoko 'o e ngaahi ouau 'o e lakanga fakataula'eikí mo toe fokotu'u 'a e Siasi 'o Sisū Kalaisí 'i he māmaní. 'Oku tau monū ia

'i he'etau hoko ko e kau mēmipa 'o e Siasi kuo toe fakafoki maí.

Ko ha Palani ki he Malu'i Fakalaumālie

Ko e taha 'o e ngaahi tāpuaki 'o e Siasi kuo toe fakafoki maí ko e kau palōfita mo'uí. Na'e 'i ai ha fakakaukau faka'ofa'ofa mahino 'a Palesiteni Hāloti B. Li (1899–1973) 'o kau ki he ngaahi me'a 'oku mahu'ingá. Na'á ne ako'i 'o pehē, "Ko e konga lahi 'o e me'a 'oku tau fai fakahoualotú, [i he Siasi]. . . ko 'etau langa hake ha tu'unga 'i he'etau feinga ko ia ke langa hake 'a e [tokotaha] fakafo'ituituí, pea kuo pau ke 'oua na'a tau [feto'oaki 'a e tu'unga] pea mo e laumālié."²

Na'e 'ikai fakasi'isi'i'i 'e Palesiteni Li 'a e fatongia 'o e Siasi 'i hono fakamo'ui 'o e kakai tangata, kakai fefine, mo e ngaahi fāmilí. Ka na'á ne ako'i mālohi ko e uho 'o e ongoongolelei 'a Sisū Kalaisí ko e kakai fakafo'ituituí, ngaahi fāmilí, mo e ngaahi 'apí, 'a ia 'oku ngāue 'a e Siasi ke poupou'i haké.³ Ko e Siasi leva 'a e tu'unga malohi ko ia 'oku tau langa hake ai 'a e ngaahi fāmili ta'engatá.

'Oku ou kau ki ha va'a 'o e tohihohoko 'o e fāmili Uingí. 'Oku kei ma'u 'e ha kau mēmipa 'o e fāmili Uingí 'a e 'api fuoloa taha ne langa 'i Niu 'Ingilani, pea nofo ai mo ma'u ia 'e he fāmili tatau pē 'e taha. 'Oku ui ia ko e Fale Footi Motu'á. Ko e 'api ia 'o Sitīveni Uingi mo hono fāmili hili 'enau tu'uta mai ki 'Amelika 'i he ta'u 1635 nai.

Na'e langa 'a e lotomālie 'o e falé ke hoko ko ha malu'i. 'Oku fute 'e ua (0.6 m) 'a e matolu 'o hono ngaahi holisí, pea na'e ngaohi 'aki ia 'a e ngaahi sino'i 'oke na'e tā mai 'o tuki loloto 'i he kelekelé 'o fakatatau ki he sīpinga langa 'o ha kolotau maheni 'i Niu 'Ingilani. 'Oku 'i ai hano holisi kehekehe 'e ua. Na'e fakafonu 'a e vaha'a 'o e ongo holisí 'aki 'a e maka'one ke hoko ko ha malu'i mei he ngaahi ngahaú mo e pulu 'o e me'afaná. Na'e tu'u 'a e kolotaú 'i he lotomālie 'o e falé. Ka 'i he tupu 'o tokolahi ange 'a e fāmili Uingi, na'e fakalahi mai 'i tu'a 'i he ngaahi tafa'aki 'o e 'uluaki fale kolotaú. Ka na'e kei hoko pē 'a e kolotaú ko honau malu'i, mo honau hūfanga'anga malú.

Mahalo 'oku totonu ke tau takitaha langa ha ngaahi fale ke hoko ko hotau malu'i fakalaumālie 'a ia 'oku 'atā mei he ngaahi mālohi 'o e māmaní—ko ha ngaahi feitu'u te tau lava 'o malu'i mo ako'i ai 'a e kau mēmipa 'o e fāmili ki ha founiga te nau lava ai

'o fehangahangai mo e ngaahi faingata'a 'o e māmaní 'a ia 'oku fakamanamana mai ma'u pē ki he ngaahi tefito'i tu'unga 'ulungāanga 'o e ongoongoleleí. 'Oku ou loto pē ke fakatu'amelie ki he kaha'ú, ko ia 'oku ou 'amanaki ki ha ngaahi liliu lelei 'e hoko 'i he māmaní. Ka ko e tokotaha foki au 'oku 'ilo 'a e me'a 'e ala hokó, ko ia 'oku ou fokotu'u ai ha palani talifaki telia na'a 'ikai ke hoko ha ngaahi liliu 'oku leleí. Kuo pau ke kau ai 'i he'eku palani talifaki ki he malu'i fakalaumālie 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'e ala hokó—'a e leleí mo e koví fakatou'osi—'a ia 'oku tu'uaki 'i he ngaahi va'a kehekehe 'o e mītiá. Ko e fē nai ha feitu'u te u kumi ki ai ke u ako mei ai 'a e founa 'o hono fokotu'u ha palani talifaki pehē ki he malu'i fakalaumālie 'o hoku fāmilí? 'Oku ou sio ai ki he Siasí—'a e tu'unga ko ia te u langa hake 'aki ha fāmili 'oku ta'engatá.

'Oku 'i ai ha 'uhinga mahu'inga 'e ua 'oku hounga ai kiate au 'a e lea fakatātā na'e fai 'e Palesiteni Lī fekau'aki mo e hoko 'a e Siasí ko ha tu'unga ke langa ai hotau ngaahi fāmili ta'engatá. 'Uluakí, 'oku tokoni ia ke mahino kiate au 'a e Siasí. Ko hono uá, ka 'okú na mahu'inga tatau pē, 'oku mahino mai ai kiate au 'a e me'a 'oku 'ikai ko e Siasí.

Mahalo 'oku fakamatala'i mahino taha 'a e hoko 'a e Siasí ko ha tu'ungá, 'i he lea na'e fai 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'o kau ki hono fatongia 'i he'ene hoko ko ha takimu'a 'o e Siasí. Na'á ne pehē, "Oku ou ako'i kiate kinautolu 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'oku totonú, pea nau pule'i pē 'e kinautolu 'a kinautolu."⁴ Ko e ngaahi tefito'i mo'oni ta'engatá 'a e tu'unga 'oku 'omi 'e he Siasí. Kuo 'osi kau mai 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ta'engata ko 'ení 'i he ngaahi tokāteline 'o e pule'anga 'o e 'Otuá pea 'oku hā mai ia 'i He'ene palani ta'engata 'o e fiefiá. 'Oku tau fakataha mai 'i he'etau hoko ko e kau mēmipa 'o e Siasí ke tau feako'iaki mo feako'aki 'iate kitautolu 'a e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e mā'oni'oni mo ma'u 'a e ngaahi ouau fakamo'uí, ko ia 'oku tu'u ma'u mo mālohi ai 'a e tu'ungá 'i he'etau langa hake hotau ngaahi fāmili ta'engatá.

Fakatokanga'i ange, 'oku 'ikai ko e taumu'a 'o e Siasí ke ne fai e ngāue 'a e ngaahi mātu'á; ka ke tākiekina e ngāue 'a e ngaahi mātu'á. 'Oku 'omi 'e he Siasí ha fa'unga 'oku ta'e-ngatá. Ko ia 'i he'etau hoko ko e kau langa 'o e ngaahi fāmili 'oku ta'engatá, 'oku fakapapa'u'i mai ai kiate kitautolu 'i ha ngaahi tala'ofa, kapau te tau langa 'o fakatatau ki he fa'unga

ta'engatá ni, 'e lava 'e he'etau ngaahi feingá 'o 'omi 'a e malu'i ko ia 'oku tau kumi ki ai ma'anautolu 'oku tau 'ofa taha aí.

Ko 'etau tukupaá ke tau ngāue 'aki 'a e Siasí ke hoko ko ha tu'unga ke langa hake ha fāmili 'oku mālohi fakalaumālie tatau pe malohi ange 'i he mālohi fakatu'asino 'o e Fale Footi Motu'á. 'Oku anga fefé ha'atau fakahoko iá?

Ko Hono Mahu'inga 'o e Ngaahi Tukufakaholo

'Oku ou tui 'oku tatau 'a e ngaahi tukufakaholo fakafāmilí mo e ngaahi fu'u 'oke na'e tā mai 'o tuki 'i he kelekelé ki hono langa 'o e Fale Footi Motu'á. Fakamu'omu'a 'i ho'omou mo'uí hono faka'apa'apa'i 'o e ngaahi tukufakaholo fakafāmilí—'a e ngaahi tukufakaholo ki he ngaahi 'aho mālōloó, ngaahi 'aho fā'ele'i, ngaahi 'aho Sāpaté, mo e ngaahi ma'u me'atokoni efiafi fakafāmilí—mo hono fokotu'u 'o ha ngaahi tukufakaholo fo'oú. Faka'apa'apa'i ia, pea hiki ia 'i ha tohi pea fakapapau'i 'oku mou tauhi 'o fai pau ki ai. 'Oku hā mei ha ngaahi fakatotolo, ko e 'uhinga 'oku kau ai 'a e to'u tupú ki he ngaahi kautaha fakakengí, ko e tukufakaholo mo e tō'onga faka'ai'ai 'o e kau ki ha me'a 'oku lahi ange 'iate kitá. 'Oku totonu ke pehē 'a e fāmilí. Manatu'i ke fakapapau'i 'oku mou fokotu'u ha 'ātakai 'oku fonu he leleí, 'a ia 'e lava ke 'amanaki atu ai homou fāmilí ki ha ngaahi taimi makehe 'o e ta'ú, 'a ia 'e fakataha'i ai kimoutolu 'e he tukufakaholó ke mou hoko ko ha 'iuniti fakafāmilí ta'engata 'oku mahu'inga.

'Ofa ke mou 'ilo'i 'oku 'ikai ko ha founa 'eni ia 'oku ma'ama'a mo faingofua. Na'e 'ikai ke langa hake pe 'a Loma 'i he 'aho 'e taha, pea 'oku pehē foki mo e ngaahi tukufakaholo fakafāmilí. 'Oku lava ke ma'u mei he ngaahi tukufakaholo fakafāmilí 'a e tokoni 'oku tolóngá, ka 'oku lahi ha ngaahi me'a 'oku lava 'o langa takai ai. Mahalo 'oku toki 'aonga pē 'a e ngaahi tukufakaholo fakafāmilí 'i he taimi 'oku nau fokotu'u mai ai ha fatongia ki he mēmipa kotoa 'o e fāmilí, mo e taimi 'oku nau ngāue fakataha ai ke langa hake iá. 'Oku fie ma'u leva ai ke 'i ai ha taimi ke feohi fakataha ai 'a e kau mēmipa 'o e fāmilí 'o nau ako ki he founa te nau lava 'o ngāue fakataha aí. 'Oku 'ikai ke 'i ai ha me'a ia 'i he ngaahi fāmilí ko e taimi 'oku lelei mo 'aonga, kapau 'oku 'ikai ke lahi 'a e taimi te nau ma'u.

Hangē ko 'ení, ko e taimi ko ia 'oku mou



*'Oku toki 'aonga pē
'a e ngaahi tuku-
fakaholo fakafāmilí
'i he taimi 'oku
nau fokotu'u mai
ai ha fatongia ki
he mēmipa kotoa
'o e fāmilí, mo e
taimi 'oku nau
ngāue fakataha ai
ke langa hake iá.
'Oku fie ma'u leva
ai ke 'i ai ha taimi
ke feohi fakataha
ai 'a e kau mēmipa
'o e fāmilí 'o nau
ako ki he founa te
nau lava 'o ngāue
fakataha aí.*

*Kuo pau ke tau
to'a 'i he'etau
fakahā mo 'etau
fakamo'oni'i hono
fakalangi 'o Sīsū
Kalaisí. 'Oku tau
loto ke 'ilo 'i 'e he
ni'ihi kehé 'oku
tau tui ko Ia 'a e
tokotaha mahu-
'inga taha 'i he
hisitōlia kotoa
'o e tangatā.*

fakakaukau ai ki ha ngāue ke ma'u mei ai ha totongí, mou fakakaukau ki hono lahi 'o e taimi 'e fie ma'u 'e he ngāue ko iá 'i he 'aho takitaha. Ko ha ngāue nai ia 'e fie ma'u ai ke ke ngāue 'i ha houa 'e 14 'i he 'aho, pea ta'ofi ai koe ke ke toki foki pē ki ho 'apí kuo 'osi mohe ho'o fānaú? 'Oku 'ikai ko ha'aku fokotu'u atu 'eni 'oku totonu ke 'oua te mou tali 'a e ngaahi faingamālie fakangāue ko iá, ka 'o kapaau te mou fili ia, kuo pau leva ke mou kumi ha ngaahi founiga 'a ia te mou kei lava ai 'o fetu'utaki ma'u pē mo homou fāmilí. 'E tokoni 'a e langa tu'unga 'a e Siasí ke fakamanatu'i atu kiate kimoutolu 'a e ngaahi me'a 'o e ta'engatá 'a ia 'oku mahu'inga taha kiate kimoutolú.

Na'á ku fili 'a e pisinisi fefakatau'akí ko 'eku ngāue ma'u'anga mo'uí ia. Na'e ava homau fale koloá 'i he 'aho 'e ono he uike, mei he taimi 10:00 pongipongí ki he 10:00 po'ulí. Ko hoku taimi ngāue faka'aho mahení ko e houa 'e 10, pea houa 'e 12 ki he 15 he taimi 'e ni'ihi. Na'e pau ke u tokanga 'aupito ke 'i ai ha taimi ki he'eku fānaú, pea 'oku ou tui na'e fakamanatu'i mai 'a e ngaahi me'a 'oku mahu'inga taha kiate au 'i he ta'engatá 'e he founiga langa tu'unga 'a e Siasí.

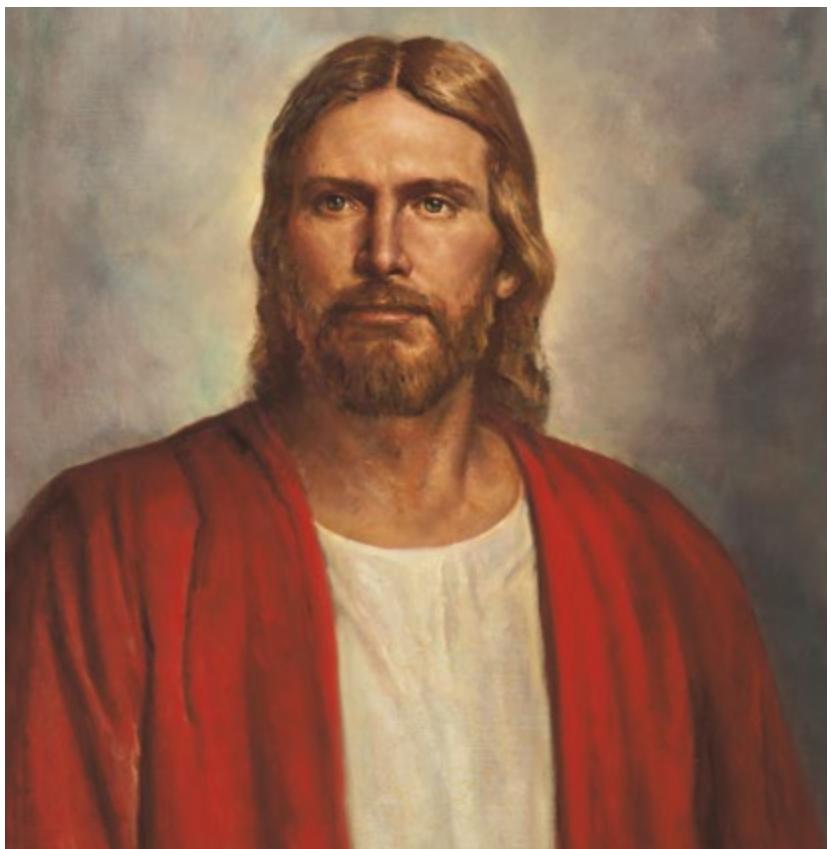
Hangē ko 'ení, na'á ku fakakau 'eku fānau kotoa 'i ha ngaahi ngāue konga taimi 'i homau ngaahi fale koloá. Na'e fa'a ha'u hoku 'ofefine lahi tahá 'o fakamā'opo'opo 'a e pa'anga ne ma'u mei he ngaahi fakataú koe'uhí ke fakahū taimi totonu ma'u pē 'eku ngaahi lipōtí peá u lava ai 'o fakafehoanaki 'a e ngaahi fakataú mei he ta'u ki he ta'u. Na'á ku 'omi hoku fohá ke ha'u 'o ngāue 'i he taimi tutuku 'a e akó 'i he tafa'aki ki he ngaahi mo'ua ke totongi atú. Na'á ku ako'i hoku 'ofefine si'si'i tahá ki he anga hono ngāue 'aki 'o e mīsini tānaki pa'angá, koe'uhí ke ne lava 'o hoko ko ha tokotaha faifikatau konga taimi. Na'a mau ma'u ai 'a e faingamālie ke mau feohi lolotonga 'a e 'ahó, pea mau kai ho'atā fakataha 'i ha ngaahi 'aho 'e ni'ihi 'i he uiké, pea ma'u ha taimi mahu'inga ke mau feohi fakatāutaha ai. Ko e taimi lelei taha 'o 'emau feohí ko 'emau fononga fakataha ki he ngāue mo foki mei he ngāue.

Langa Tu'unga ki He'etau Mo'ui Fakapalofesinalé

'Oku ou tui foki 'oku lava 'e he Siasí 'o 'omi 'a e tu'ungá ki he'etau mo'ui fakangāué. 'I he'etau hoko ko e kau mēmipa 'o e Siasi 'o Sīsū Kalaisí 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, 'oku tau fakafofonga'i ai 'a e Fakamo'uí mo Hono Siasi. 'Oku 'ikai fe'unga mo kitautolu ke tau tu'unga tatau mo ha taha mei ha siasi kehe. Na'e ako'i 'e Palesiteni Siasi 'Alipate Sāmita (1870–1951) 'a e lēsoni ko 'ení 'i he'ene pehē:

"I he ta'u kuo 'osí, ne u ma'u ai ha faingamālie ke u fe'iloaki mo fetalanoa'aki ai mo ha kau tangata fekau'aki mo e ongoongoleleí, 'oku [nau] nofo he koló ni [Sōleki Sitol], 'oku 'ikai ko ha kāingalotu 'o hotau Siasi. Kuo nofo hení ha tangata 'i ha ta'u 'e uofulu, ko ha tangata 'oku 'ikai fehu'ia e lelei 'ene mo'uí, ko ha tangata'i fonua lelei, ko ha tangata pisinisi tu'ukimu'a pea ko ha taha 'okú ne ma'u 'a e ngaahi ongo 'o e manava'ofá ki hotau kakaí. Na'á ne talamai . . . kuó ne fakapapau'i ko ha kakai lelei kitautolu 'o hangē pē ko hotau ngaahi kaungā'api 'oku nau kau ki he ngaahi siasi kehé; 'oku 'ikai ha [fai]kehekehe te ne mamata ki ai 'iate kitautolu.

"E kāinga 'oku ou fie fakahā atu kiate ki-moutolu 'oku 'ikai ko ha talanoa lelei ia kiate au. Kapau 'oku 'ikai ngaohi 'e he ongoongoolelei 'o Sīsū Kalaisí au ke u hoko ko ha tangata lelei ange, ta kuo 'ikai ke u tupulaki 'o hangē



ko ia na'e totonu ke u faí, pea kapau kuo laui ta'u 'etau nofo fakataha mo hotau ngaahi kaungā'api 'oku 'ikai ke nau kau ki he Siasí ni kae 'ikai pē ke nau sio ki ha fakamo'oni 'o e ngaahi lelei 'oku ma'u mei hono tauhi 'o e ngaahi fekau 'a e 'Otuá 'i he'etau mo'uí, ta 'oku fie ma'u ke fai ha liliu 'i 'Isileli.⁵

Ka ai ha mēmipa 'o e Siasí 'okú ne fe'unga ke ma'u ha lekomeni tempipale, 'oku totonu ke 'iloa ia 'i ha fa'ahinga siakale pe 'o e ngāue fakapalofesinale 'okú ne kau ki aí. Mou fakapapau'i te mou kehe kimoutolu. 'Oua te mou hoha'a 'o pehē 'oku mou fai hala ki he n'ihi kehé 'i ho'omou mo'ui 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga mo'ui 'a e Siasí. 'Oku ou palōmesi atu, 'e tāpuekina kimoutolu 'i ho'omou mo'ui 'o fakatatau ki he ngaahi tu'unga mo'ui 'oku fie ma'u ki ha lekomeni tempipalé, pea 'e 'ikai kau kovi ia kiate kimoutolu 'i ha fa'a-hinga tu'unga pē te mou 'i ai.

Fakahā Atu 'a e Maama 'a e Fakamo'uí

'Oku ou ofo 'i he'eku lau mo mamata 'i he ngaahi ongoongó 'i he 'aho takitaha, koe'uhi ko e ngaahi faingata'a 'oku tau fakatupu ma'atautolu pē. 'Oku hangē 'oku faka'au ke tokosi'i ange 'a e kakai fakafo'ituitui 'oku nau lava 'o fuesia 'a e ngaahi fatongia ki hono kamata ha liliu 'oku leleí, 'i he liliu 'a e taimí mo e ngaahi tu'unga mo'ui ke faingata'a angé. 'Oku ou fai ai ha tukupā kiate kimoutolu ko e kau takimu'a mo kimoutolu 'e hoko ko e kau takimu'a 'i he kaha'ú ke mou 'ilo'i 'oku liliu vave 'a e māmaní. 'Oku 'i ai ha fie ma'u fakavavevave ki he kau takimu'a ko ia 'oku poto mo to'a fe'ungá ke nau ngāue leva ki he ngaahi faingata'a lahi 'oku tau fehangahangai mo ia he 'aho ní.

'Oku hangē 'oku faka'au ke mole atu 'a e makatu'unga fakaengama'a mālohi 'o e tukufakaholo 'o e tui faka-Siu mo e tui faka-Kalisitiané 'i he'Iunaiteti Siteítí mo e ngaahi fonua kehé. Na'e makatu'unga 'a e tukufakaholo ko iá 'i he fakamaau totonú, 'ofa mamahí mo hono faka'apa'apa'i 'o e anga-faka'e'i'eiki 'o e tangatá. Na'e 'ikai makatu'unga ia 'i he ngaahi lao mo e ngaahi tu'utu'uni, ka 'i he Maama 'a Kalaisí 'a ia 'oku ma'u 'e he tangata'ifonua lelei mo taau kotoa pē.

'Oku faka'au'auhifo 'a e tokolahi 'o e kakai 'oku nau tali 'a e ngaahi tui mo e ngaahi tu'unga 'ulungāanga lelei ko 'ení, ka 'oku tau kei tauhi mo'oni pē ia 'e kitautolu. Kuo tau fuakava mo e Fakamo'uí ke tau fakafofonga i

Ia. Ko ia 'i he'etau fakafofonga'i 'a Sisū Kalaisí mo fakahā atu 'a e Maama 'a Kalaisí 'i he'etau mo'uí, te tau lava 'o tokoni ai ki ha tokolahī 'o hotau ngaahi tokouá mo e tuofāfiné ke nau manatu'i honau ngaahi tukufakaholo mo honau tofi'a 'i he tui faka-Siu mo e tui faka-Kalisitiané.

Kuo pau ke tau to'a 'i he'etau fakahā mo 'etau fakamo'oni'i hono fakalangi 'o Sisū Kalaisí. 'Oku tau loto ke 'ilo'i 'e he n'ihi kehé 'oku tau tui ko Ia 'a e tokotaha mahu'inga taha 'i he hisitōlia kotoa 'o e tangatá. 'Oku hoko 'Ene mo'uí mo e ngaahi akonakí ko e me'a mahu'inga taha 'i he Tohi Tapú mo e ngaahi tohi kehe 'oku tau lau ko e ngaahi folofola mā-'oni'oni. Na'e fokotu'u 'e he Fuakava Motu'a 'a e makatu'unga ki he hā'ele mai 'a Kalaisí 'o ngāue 'i he mo'ui fakamatelié. 'Oku fakamatala'i 'e he Fuakava Fo'oú 'a 'Ene ngāue 'i he mo'ui fakamatelié. 'Oku 'omi 'e he Tohi 'a Molomoná 'a e fakamo'oni hono ua ki He'ene ngāue 'i he mo'ui fakamatelié. Na'a Ne hā'ele mai ki he māmaní ke fakahā ko 'Ene ongo-ongolelé 'a e makatu'unga ki he fa'ahinga kotoa 'o e tangatá, koe'uhi ke lava 'e he fānau kotoa 'a e 'Otuá 'o ako ke nau 'ilo'i Ia mo 'Ene ngaahi akonakí. Na'a Ne foaki leva 'Ene mo'ui koe'uhi ke Ne hoko ko hotau Fakamo'uí mo hotau Huhu'í. Ko Sisū Kalaisí pē 'oku lava ke ma'u ai 'a e fakamo'uí. Ko e 'uhinga ia 'oku tau tui ai ko Ia 'a e tokotaha mahu'inga taha 'i he hisitōlia kotoa 'o e tangatá. 'Oku 'i Hono to'ukupú ma'u pē 'a hotau iku'anga 'i he ta'e-nagatá. Ko ha me'a nānau'ia ke tui kiate Ia mo tali Ia ko hotau Fakamo'uí, mo hotau 'Eikí mo hotau Pulé.

Manatu'i 'a e ngaahi me'a kotoa pē kuo fai, pe 'oku lolotonga fai, pe lava ke fai 'e he Siasí ma'u mo ho fāmilí. Pea mou manatu'i foki 'oku 'ikai ko ha taha pē 'eni 'o e ngaahi siasí, ko e Siasi ia 'o Sisū Kalaisí kuo toe fakafoki maí. ■

Ko ha lea na'e fai 'i ha fakatahalotu 'i he 'Univēsiti Pilikihami Tongi-Aitahoó, 'i he 24 'o Sānuáli, 2012. 'Alu ki he web.byui.edu/devotionalsandspeeches, ke ma'u mei ai ha tatau kakato 'o e leá 'i he lea faka-Pilitāniā.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Washington's Farewell Address, ed. Thomas Arkle Clark (1908), 14.
2. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Hāloti B. Lī (2000), 180.
3. Vakai, Ngaahi Akonaki: Hāloti B. Lī, 180.
4. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Siosefa Sāmita (2007), 327
5. Ngaahi Akonaki 'a e Kau Palesiteni 'o e Siasi: Siaosi 'Alipate Sāmita (2011) 8–9.



*Manatu'i 'a e
ngaahi me'a kotoa
pē kuo fai, pe 'oku
lolotonga fai, pe
lava ke fai 'e he
Siasí ma'u mo ho
fāmilí. Pea mou
manatu'i foki 'oku
'ikai ko ha taha
pē 'eni 'o e ngaahi
siasí, ko e Siasi ia
'o Sisū Kalaisí kuo
fakafoki maí.*



Fai 'e 'Eletā David S. Baxter
'O e Kau Fitungofulú

TUKU KIMUI 'A E FAINGATA'A'

*'E hokosia 'a e taimi 'e lava ke tau tuku ai kimui 'a e fai-
ngata'á, pea tau 'alu atu mei he fakapo'ulí ki ha maama lahi fau tu'unga 'i he tokoni 'a e 'Eikí.*

Oku fakamatala 'a e taha 'o e ngaahi himi 'iloa 'o e Toe Fakafoki Mai 'o e Oongoongoleléi, 'a ia na'e fa'u 'e Pa'ale P. Palati, ki he anga hono toho hake ke ava e puipui fakapo'uli 'o e hē mei he mo'oní, kae ulo mai 'a e maama nāunau'ia 'o e mo'oní kuo fakafoki maí.

*Kuo 'aho hake 'a e pō, pea mole atu 'a e fakapo'uli;
Fakahā mai 'a e tu'unga 'o Saioné! . . . Mafoa mai 'a e ata 'o ha 'aho ngingilá Hā mai 'a e tu'i 'o e māmaní.*

Puli atu 'a e ngaahi 'ao fakapo'ulí 'I he huelo 'o e mo'oní fakalangí; . . . Hā mai hono nāunau mei he mama'ó Hulungia 'e hono māmā e ngaahi fonua kotoa.¹

'Oku mahu'inga ke tau 'ilo'i, na'e ngāue 'aki foki 'e he 'Aposetolo ko Paulá 'a e fakatātā 'o e māmā 'i he'ene fakamatala ki he founiga te ne lava ai 'o fakamo'oni'i "kuo faka'api'api 'a kimautolu mei he potu kotoa pē, ka 'oku 'ikai

'efitu'u; mo'ua pē, kae 'ikai ta'e-ha-tokoni. 'Oku fakatanga'i, ka 'oku 'ikai li'aki, kuo lī ki lalo, kae 'ikai tāmate'i" (2 Kolinitō 4:8–9).

Na'e anga peheni 'ene fakamatala'i 'ene hao mei hono kotoa 'o e ngaahi me'a ko iá: "He ko e 'Otuá 'a ia na'e fekau ke ulo mai 'a e māmā mei he po'ulí, ko ia kuó ne fakaulo mai ki homau lotó, ke fakamaamangia 'a kimautolu 'i he 'ilo 'o e nāunau 'o e 'Otuá, 'i he fofonga 'o Sisū Kalaisí" (2 Kolinitō 4:6).

'Oku 'i ai hotau tokolahí kuo tau ongo'i 'i ha taimi 'e ni'ihí 'o 'etau mo'uí 'a e ngaahi matangi fakamamahi 'o e faingata'á. 'Oku tu'unuku mai 'a e ngaahi afaá, pea angi mo e ngaahi matangí, pea tō 'a e 'uhá, pea hoko mai 'a e tāfeá. 'E hangē ai 'oku 'ikai ha 'amanaki ki ha'ane tolona atú, pea tau nofo-'i-lelenga pē mo hanga atu ki ha kaha'u ta'emahino mo ta'e'amanekina, fonu 'ahi'ahi mo e faingata'á.

Neongo 'e 'ai pē pea tau fehangahangai mo e 'uhá mo e maná, ka 'e lava ke tō mai ha ngaahi afā fakamamahi, mo e ngaahi matangi mo e moveuveú, 'a ia te ne lava 'o faka'auha



'etau loto falalá pea uesia 'etau ongo'i hotau mahu'inga fakafo'iituitú. 'E fakafokifā ai ha'atau ongo'i ko ha nunu-mo-vete pē 'a e ngaahi me'a 'oku mahu'inga kiate kitautolú 'a ia 'oku homo atu mei hotau nimá. 'Oku faingofua leva ke hanga 'e he ngaahi liliu lalahi 'i he mo'uí 'o fokotu'u kitautolu ki ha tu'unga ta'emahino, pea ta'ofi 'etau ongo'i 'oku potupotutatau 'etau mo'uí.

Mahalo ne fakatupu ha'o nofo ta'engāue fuoloa 'i ha'o kau ki ha fakatokosi'i mei ho'o ngāue 'a ia na'e 'ikai te ke 'amanaki ki ai, pea hanga 'e he 'ikai te ke tau'atāina fakapa'angá 'o ta'ofi ho'o filí, pe fakatupu 'e he tō lalo 'a e mahu'inga 'o e ngaahi falé ha'atau faingata'a'ia fakapa'anga. Mahalo 'oku hanga 'e ha fakakaukau ki ho'o ma'u vāhenga mālōlō hili ha'o ngāue fuoloa, mo femo'u-ekina, mo lavame'a 'i ho'o ngāue ma'u'anga mo'uí 'o ngaohi koe ke ke ongo'i 'o hangē 'oku mole ha'o me'a. Mahalo 'oku hanga 'e ha'ate mo'ua ta'e'amanekina 'i ha mahaki pe ko ha palopalema fakaesino 'oku 'ikai ai te ke toe lava 'o fai ha me'a 'o ngaohi kitautolu ke tau ongo'i "oku fakangatangata e me'a 'oku tau lavá", mo tau tuēnoa, pea 'ikai ha toe 'amanaki, mo veiveiu. Ko e taimi 'oku hoko ai 'a e ngaahi me'a peheé, 'oku faingofua leva ke tau manavahē, pea faingata'a ke poupou'i hake 'a e tuí.

Kuó u 'ilo'i 'a e ngaahi me'a kotoa ko 'éní. Na'e ai ha

taimi na'á ku fakaakeake ai mei haku tafa ke to'o ha fo'i ngungu lalahi 'e ua mei hoku 'ulú, na'á ku fehangahangai ai mo e lotomafasiá mo e lotomamahí 'a ia na'á ne uesia fakaeloto mo faka'atamai au koe'uhí ko ia. Na'á ku 'ilo'i ai tā 'oku 'ikai faingata'a ke iku'i au 'e ha me'a 'o hangē ko ia na'á ku fakakaukau ki aí. Na'e 'ikai tokoni ki ai 'a e ngaahi faito'ó, pea ne toe 'omi ai 'a e lotota'ota'omiá hili ha toe 'asi tu'o taha pe tu'o ua mai 'a e mahakí. Na'e kamata leva ke u ongo'i faka'ofa'ia pē 'iate au.

Fili ke Ke Fiefia

Na'e kamata leva ke hoko ha ngaahi me'a fakaofo. Na'e tokoni mo fakahā mai 'e haku ngaahi kaume'a lelei mo ha kau taki faka-Siasi falala'anga 'a e mahino na'a nau ma'u, pea kamata leva ke u fanongo ki he'enau fale'í mo tali 'enau fakalotolahí. 'I he fuoloa atu 'a e po'ulí 'i ha pō 'e taha, na'á ku fakahā ai hoku lotomamahí ki homa foha si'isi'i tahá, peá ne pehē mai kiate au, "Tangata'eiki na'á ku pehē ma'u pē ko e fiefiá ko ha me'a ia 'okú te fili ki ai." Na'e mo'oni 'a e tamasi'i.

Na'e faka'au ke lahi ange 'eku fakahā 'eku fakahounga 'a e ngaahi tāpuaki kuó u fiefia aí. Na'á ku 'ilo'i ai 'iate au pē, 'oku "ikai 'alu ki tu'a 'a e fa'ahinga faingata'a ko iá ka 'i he lotu mo e 'aukai" (Mātiu 17:21).

Neongo 'e 'i ai 'a e taimi ia 'e ni'ihi 'e hangē 'oku 'ikai ke lahi ange 'etau tuī 'i he tengā i mūsitā 'i he taimi 'oku tau laka atu ai kumu'ā, ka 'e fononga mo kitautolu 'a e 'ofa 'a e 'Otuā. Te tau ma'u 'a e tokoni 'a e langī, kapau te tau kumi ki ai—pea mahalo te tau ma'u ia 'ha ngaahi founiga na'e 'ikai te tau 'amanaki ki ai.

Na'á ku ongo'i 'a e ivi, mālohi fakafo'ou, mo e 'ofa 'a e Fakamo'uí. Na'á ku hangē ai ko Paulá, na'á ku fiefia 'i he'eku 'ilo'i, 'oku 'ikai fa'a fakamāvae au mei he 'ofa 'a Kalaisí 'e he mamahí, faingata'ā, mo e tu'utāmakí (vakai, Loma 8:35).

'Oku tau monū'ia, koe'uhí ko e 'amanaki lelei 'oku 'omi 'e he fo'i mo'oni ko ia 'oku pehē, neongo pe ko e hā ha me'a 'oku hokó, te tau kei lava pē 'o ma'u ha ivi mo ha fakalotolahi. 'E ma'ama'a ange 'etau ngaahi kavengā, neongo 'oku 'ikai te nau puli fakafokifā atu. Te tau lava 'o hū atu ki he tafa'aki 'e taha 'o e po'uli lōloó, 'oku tau mālohi pea ma'uma'uluta ange hotau lotó, 'o tau hoko ko e kakai tangata mo e kakai fefine lelei ange.

Te tau fakatupulaki ha 'ulungāanga 'okú ne lava 'o fehangahangai mo ikuna'i 'a e ngaahi faingata'a 'o e mo'ú 'i he kaha'ú, hili hano sivi'i kitautolu 'i he afi fakama'a 'o e ngaahi faingata'ā. 'E tupu ai ha'atau lava 'o ngāue 'aki 'a e taukei kuo tau ma'ú ke hiki hake mo toka'i 'a e ni'ihi kehé. 'E lava foki 'e he'etau tā sīpinga 'o e lotokātakí 'o foaki ha 'amanaki lelei ki he ni'ihi kehé pea ue'i hake hotau ngaahi fāmilí. 'Oku tau fe'unga ange ai ke tau fehangahangai mo e kaha'ú.

Neongo 'e tuai ha mavahe 'a e faingata'ā meiate kitautolu, ka *te tau lava 'o fili* ke tau mavahe mei ai 'i ha fa'ahinga taimi pē. 'Oku tatau pē 'a e tala'ofa 'oku fai mai 'e he 'Eikí kiate kitautolú mo e tala'ofa na'á ne fai kia 'Alamā mo hono kakái lolotonga hono fakatanga'i lahi kinautolú:

"Hanga hake homou 'ulú pea fiemālie, he 'oku ou 'ilo'i 'a e fuakava kuo mou fai kiate aú; pea te u fuakava mo hoku kakái pea fakahaofi 'a kinautolu mei he nofo pōpoplā.

"Pea te u fakama'ama'a foki 'a e ngaahi kavenga kuo hilifaki ki homou ngaahi umá, ke 'oua na'a mou ongo'i ia 'i homou tu'á" (Mōsaia 24:13–14).

Ko e me'a foki 'e tahá, kuo 'osi fakapapa'u'i mai 'e he 'Eikí, "E 'ikai te u tuku ke tuē-noa 'a kimoutolu: te u ha'u kiate kimoutolu" (Sione 14:18).

Kumi ki he Tokoni Fakalangí

Mahalo 'e 'ikai hā mahino mai 'a e tokoni fakalangí. Mahalo 'e 'ikai te tau lava 'o sio pe 'ilo'i leva 'oku 'i ai ha ngaahi kavenga 'oku hanga mai kiate kitautolu, ka kuo ta'ofi, pe takiaki'i mama'o atu ia mei he'etau mo'úi.

'Oku fakapapau'i mai 'e he 'Eikí: "Kae vakai, ko e mo'oni, 'oku ou pehē kiate kimoutolu 'oku mamata hoku matá kiate kimoutolu. 'Oku ou 'i homou lotolotongá pea 'oku 'ikai te mou lava 'o mamata kiate au" (T&F 38:7).

'Oku mo'oni, mahalo 'e fie ma'u ke tau fa'a kātaki'i lahi 'a e ni'ihi kehé pea mo kitautolu foki; ka 'oku fie ma'u ma'u pē ha taimi kae lava ke fengāue'aki lelei ai 'a e me'a kotoa pē. Neongo 'e 'i ai 'a e taimi ia 'e ni'ihi 'e hangē 'oku 'ikai ke lahi ange 'etau tuī 'i he tengā i mūsitā 'i he taimi 'oku tau laka atu ai kumu'ā, ka 'e fononga mo kitautolu 'a e 'ofa 'a e 'Otuā. Te tau ma'u 'a e tokoni 'a e langī, kapau te tau kumi ki ai—pea mahalo te tau ma'u ia 'i ha ngaahi founiga na'e 'ikai te tau 'amanaki ki ai.

Te tau lava 'o ma'u ai 'a e loto fakapapau ke tau fakamālō koe'uhí ko e ngaahi me'a 'oku tau ma'u, kae 'ikai nofo 'o tengihia 'a e ngaahi me'a kuo mole meiate kitautolú. 'Oku mahu'inga foki ke tau 'ilo'i, 'oku tau fa'a fakongo ki hono fakahā 'o e fa'ahinga fakakau-kau ko iá 'e kinautolu kuo mole 'enau ngaahi koloa fakamāmani kotoa pē 'i ha fakatu'utā-maki fakanatula, hangē ko ha vela, tāfea, pe afā. 'Oku nau fa'a pehē 'i he me'a kotoa pē, "Oku mau kei ma'u pē 'a e me'a 'oku mahu'inga mo'oni."

'Oku fakalotolahi 'a e fakamo'oni 'a Paulá:

"Kuo akonekina au ke u fiemālie 'i he me'a kotoa pē te u 'i aí.

"'Oku ou 'ilo ke fai 'i he masivá, pea 'oku ou 'ilo ke fai 'i he ma'u 'o lahí; kuo akonekina au 'i he potu kotoa pē mo e me'a kotoa pē ke mākona, pe fiekaia, ke u ma'u 'o lahi pea ke kātaki'i 'a e masivá.

"'Oku ou fa'a fai 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'ia Kalaisí 'okú ne fakamālohi'i aú" (Filipai 4:11–13).

Kuo tohi 'o pehē, "E lava ke fakalelei'i 'a e me'a kotoa pē 'oku ta'efakafiemālie 'i he mo'úi ni, 'o fakafou 'i he Fakalelei 'a Sisū Kalaisí."²

Neongo pe ko e hā ha ngaahi tu'unga 'oku tau 'i ai, 'e hokosia 'a e taimi te tau tuku kimui 'a e faingata'ā, pea tau 'alu atu mei he fakapo'ulí ki ha maama lahi fau tu'unga 'i he tokoni 'a e 'Eikí. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "Kuo 'Aho Hake 'a e Pō," *Ngaahi Himi*, fika 1.
2. *Malanga'aki Eku Ongoonglelei: Ko ha Fakahino-hino ki he Ngāue Fakafaijekau* (2004), 59.

'Oku 'Ikai 'Aupito Ke Ke Tuēnoa

Fai 'e Andrea Dayne Quilla-Soleta

Na'a ku ma'u ha faingamālie ke sivi'i au 'i he ta'u 'e tolu kuo hilí. Kuó u 'ilo'i, neongo pe ko e hā ha me'a 'e hoko kiate koe, ka 'i he 'Otuá 'e 'ikai te ke fehangahangai toko taha pē mo ia.

Hili ha taimi si'i mei he hoko hoku ta'u 16, ne u 'ilo'i ai 'oku ou puke 'i he veli mo e petepete 'a e kilí. Ko e me'a faingata'a he pongipongi kotoa pē 'ete sio 'i he sio'atá ki he mafola 'a e velí 'i hoto sinó kotoa. Na'a ku fakatukupaa'i au ke u lau 'eni ko ha faingamālie ke sivi'i ai au. Na'e 'ikai ke u ongo'i faka'ofa'ia 'iate au pē, ka na'a ku feinga ke fai 'a e me'a na'e ako'i mai kiate au 'e he'eku kau faiako 'i he Kau Finemuí, ke u tānaki hoku ngaahi tāpuakí 'i he 'aho takitaha neongo hoku ngaahi faingata'a'iá. Neongo 'oku 'ikai ma'a kakato hoku kilí he taimí ni, ka 'oku ou fakamālō koe'ahi ko hoku fāmilí mo e ngaahi kaungāme'a pea mo hoku ngaahi taleniti mūsiká.

'Oku hounga kiate au 'eku ma'u ha nima mo e va'e 'e ua, ongo mata ke u sio 'aki, mo e ongo telinga ke u fanongo 'aki. 'Oku ou 'ilo ko e faka'ofa'ofa mo'oní 'oku 'i loto ia ka 'oku 'ikai 'i tu'a.

Ka na'e 'alu pē 'a e taimí mo e faka'au ke ikuna'i au 'e hoku mahaki kilí. Na'e 'ikai ke u toe anga fakakaume'a 'o hangē ko e me'a ne u anga ki aí, pea 'ikai ke u toe malimali. Na'e pehē 'e he kau toketā kotoa pē na'a ku 'alu ki aí, 'e "ma'a hoku kilí" kimu'a 'i he Kilisimasí. Ka na'e 'ikai hoko ia. Na'a ku lotu 'i he

'aho takitaha ke u ma'u ha ivi ke ikuna'i 'eku maa'i hoku mahaki kilí.

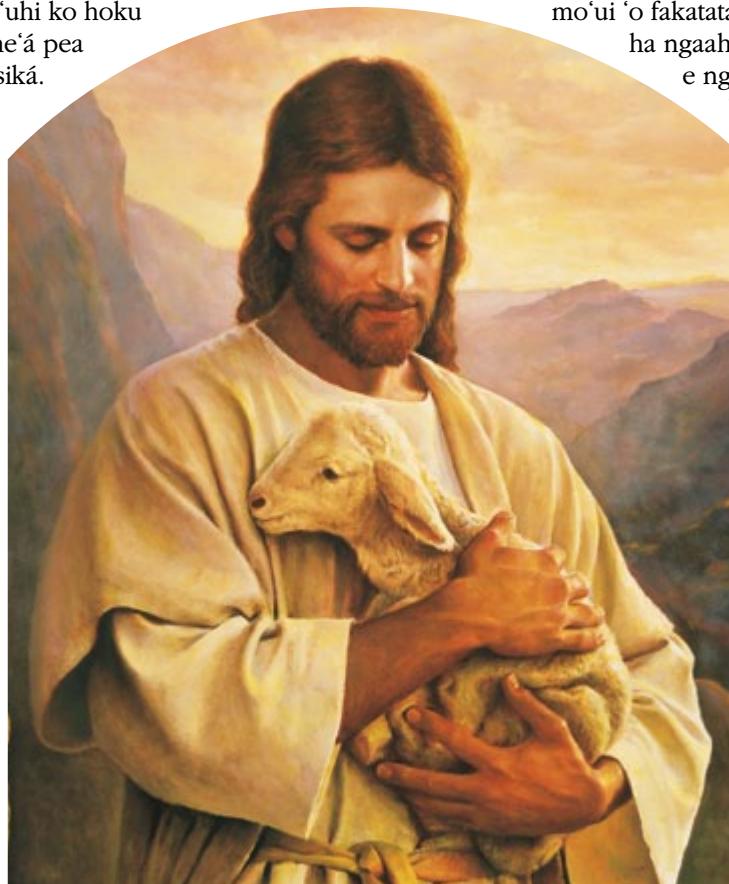
Na'e talamai 'e he tokotaha kotoa pē ke 'oua te u faka-kaukau ki he'eku palopalemá, pea 'oku totonu ke u fai pē 'a e me'a 'oku ou anga ki aí, peá u 'ai pē ke pehē 'oku 'ikai ke 'i ai ha palopalema 'o hoku kilí. Ka na'e 'ikai ko ha me'a faingofua ia ke fai. Na'e toutou lau mai 'e he'eku fa'eé ha ngaahi talanoa mei he folofolá, 'i he'ene 'amanaki ke fakafiemālie'i mo fakalotolahi'i au.

'Oku pehē 'i he Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 24:8, "Ke ke fa'a kātaki 'i he ngaahi faingata'a, he 'e lahi ho ngaahi faingata'a'iá; ka ke ke kātaki'i ia, he vakai, 'oku ou 'iate koe, 'io 'o a'u ki he ngata'anga 'o ho ngaahi 'ahó."

Na'e 'omi 'e he potufolofola ko 'ení 'a e ngaahi lea ke u mo'ui 'o fakatatau ki ai. Na'a ku hiki ia 'i ha ngaahi me'a faka'ilonga tohi, mo e ngaahi tohi, pea 'i hoku lokí.

'Oku hoko ia he taimí ni ko e taha 'o e ngaahi potu-folofola 'oku ou manako taha ai ke ne fakalotolahi'i au ke u fai hoku tūkuingatá neongo hoku faingata'a'iá.

Na'e faingata'a 'eku kātaki'i 'a e faingata'a ko 'ení, ka 'oku ou mateuteu ange he taimí ni ki ha ngaahi faingata'a 'i he kaha'ú. Kuo teuteu'i au 'e he Tamai Hēvaní ke u lava 'o kātaki'i ha ngaahi faingata'a pē 'e hoko mai. 'Oku ou 'ilo'i he taimí ni, neongo pe ko e hā ha me'a te u fepaki mo ia, 'oku 'ikai fie ma'u ke u kātaki'i toko taha pē ia. ■



Kau Palōfitá 'i he Taimi Kilisimasí



• **O**ku fakatātaa'i mai 'e he mo'ui 'a hotau kau palōfitá 'e toko 16 'i he ngaahi 'aho kimui ní 'a e laumālie 'o e Kilisimsí, pea fakamanatu'i mai kiate kitautolu 'a e me'a ta'ehano-tatau ko ia na'e hoko 'i he 'ai'angakai 'o e manú 'i Pētelihema 'i he senituli 'e 20 tupu kuo hilí, 'i hono 'alo'i mai hotau Fakamo'ui, ko Sisū Kalaisí. Te tau fai ma'u pē 'a e me'a 'oku totonú kapau te tau muimui ki he'enau sīpingá—kae tautaufito ki he taimi Kilisimasí.

Ngaahi Me'a'ofa 'o e 'Ofá

Kuo hoko hono foaki 'o e ngaahi me'a'ofa 'o e 'ofá mo e ngāue tokoni ki he kakai 'oku faingata'a'iá ko e faka'ilonga makehe ia 'o e ngaahi ngāue 'a e kau palōftá 'i he Kilisimasí. Na'e hoko 'a Palesiteni Hāloti B. Lí ko e palesiteni 'o ha siteiki tokolahí 'i Sōleki Siti, 'Iutā 'i he 1931, lolo-tonga 'a e Tō Lalo Faka'ekonomiká. Na'e fakakaukau 'a Palesiteni Lí te ne feinga ke ne 'ilo'i 'a e ngaahi fie ma'u 'a e kau mēmipa 'o hono siteikí, pea fai hono tūkuingatá ke feau 'enau ngaahi fie ma'u. Na'a ne 'ilo'i mei ha savea na'e fai na'e laka hake 'i he vaeua 'o hono siteikí, 'a ia ko e

kakai ia 'e toko 5,000, na'a nau fakafalala ki he tokoni mei he kakai kehe, pea na'e kau ai ha fānau 'e meimeい toko 1,000 na'a nau si'i hifo 'i he ta'u 10. Na'a ne fekau atu 'a e kāingalotú ke nau tānaki mai ha ngaahi me'ava'inga pea fai ha ngaahi ako ngāue ki hono fakalelei'i, vali, mo fufulu 'a e ngaahi me'ava'inga motu'á pe fa'u ha ngaahi me'a'va'inga fo'ou, koe'uhí ke 'oua na'a 'i ai ha longa'i fānau iiki 'e ikai ke 'i ai ha'anau me'ava'inga 'i he Kilisimasí. Na'a ne pehē 'oku totonu ke lava 'e he fāmili kotoa 'i he siteikí 'o fai ha'anau ma'u me'atokoni faka-Kilisimasí, ko ia na'a ne kole ki ha ngaahi tokoni fakame'akai koe'uhí ke lava 'o fakahoko ia.¹ Na'e kole kia 'Eletā Lí kimui 'i he'ene hoko ko ha 'Apostoló ke ne fokotu'u 'a e polokalama uelofea 'a e Siasí 'o makatu'unga 'i he ngaahi tefito'i mo'oni tatau 'o e ngāue-'ofá, feilaulaú mo e ngāué.

Na'e fakamanatu 'e Palesiteni Tōmasi S. Monisoni 'i he'ene kei si'i 'a e Kilisimasí mo hano kaume'a, pea na'e fai ange ai 'e hono kaume'a ha fehu'i faka'ohovale, "Oku fēfē hono ifo 'o e pīpī?" Na'a ne tali ange 'o pehē 'oku ifo tatau

pē mo e moá, ka na'á ne fakatokanga'i 'oku te'eki kai pīpī pe moa hono kaume'a masivá. Na'e 'ikai ko ia pē, ka na'e 'ikai ha me'a ia 'i he 'api 'o hono kau-me'a ke ngaohi 'aki ha'anau kai ki he Kilisimasí. Na'e pehē ai 'e Palesiteni Monisoni, "Na'á ku fakakaukau leva ki ha me'a te u faí. Na'e 'ikai ke 'i ai ha'aku pīpī, pe ha moa, pea 'ikai foki ha'aku pa'anga. Na'á ku manatu'i 'oku 'i ai ha'aku kī'i lāpisi 'e ua. Na'á ku puke mai leva 'a e nima 'o hoku kaume'a 'o ma lele atu ki he me'a 'oku tauhi ai 'a e ongo lāpisi, 'o to'o mai 'o fa'o 'i ha puha, peá u 'oange 'a e puhá kiate ia mo pehē ange, "Alu mo e ongo kī'i lāpisi. 'Oku ifo ia ki he kaí—'o hangē pē ko e moá.' . . . Na'e tō hoku lo'imata'i he'eku tāpuni'i 'a e matapā ki he 'ā 'o e ongo kī'i lāpisi 'a ia kuo 'ikai te na 'i aí. Ka na'e 'ikai te u loto mamahi. Na'e fakafonu hoku lotó 'e ha ongo māfana mo ha fiefia makehe. Ko ha Kilisimasi fakalongata'a ia."²

Nofo Fakafāmili Fakataha

Ko e taha 'o e ngaahii Kilisimasi fakafiefia taha 'oku manatu ki ai 'a Palesiteni 'Eselā Tafu Penisoní na'e hoko ia he 1923, 'i he'ene foki mai ki 'api 'i he Efiafi kimu'a 'i he Kilisimasi 'i he faama 'o e fāmilí 'i Uitení, 'i Aitahō, 'i he USA, hili 'ene ngāue fakafaifekau ta'u 'e ua mo e konga ki 'Ingilani. Na'e fonu foki 'a e fakataha fakafāmili fiefia ko 'eni mo 'ene ongomātu'a mo hono ngaahii tokoua mo e tuofafine 'e toko 10 'i he 'amanaki fiefia ki he Kilisimasi. Na'e 'oange hano faingamālie makehe 'e he'ene ongomātu'a ke ne nofo 'o tokoni ki he ngaahii teuteu kehe ki he Kilisimasi hili 'a e 'alu 'a e fānaú 'o mohé. Na'á ne talanoa ki he'ene ongomātu'a lolotonga 'ene tokoni kiate kinauá 'o kau ki he ngaahii me'a na'e hoko 'i he'ene ngāue fakafaifekau. Na'e 'ikai te ne fa'a ta'ofi hono lo'imata'i 'i he efiafi "makehe" ko 'eni 'i hono 'apí 'i he'ene kei si'i.³

'Oku hanga 'e he mo'ui 'a e kau palōfitá 'o fakalotolahi'i kitautolu ke tau 'unu'unu atu ke ofi ange ki hotau fāmilí 'i he taimi Kilisimasi. Na'e manatu 'a Palesiteni Siosefa F. Sāmita ki ha Kilisimasi 'e taha 'i he'ene kei hoko ko ha tamai kei talavoú, pea na'e 'ikai ke 'i ai ha'ané pa'anga—na'e 'ikai ke 'i ai ha'ané sēniti 'e taha—ke fakatau 'aki ha ngaahii me'a'ofa 'a 'ene fānaú. Na'á ne 'alu atu mei hono 'apí kimu'a 'i he Kilisimasi 'o lue pē he halá, mo sio 'i he ngaahii me'a faka'ofa kotoa 'i he matapā sio'ata 'o e ngaahii fale koloá, neongo na'á ne 'ilo'i 'e 'ikai te ne lava 'o fakatau ha taha 'o e ngaahii me'a ko iá. Na'á ne 'alu atu ai kuo meimeí ke mole kotoa 'ene 'amanakí, 'o kumi ha feitu'u 'oku lōngonoá 'o ne "tangi ai 'o hangē ha kī'i tamasi'i" ke fakafiemālie'i hono loto mamahí. Na'á ne foki atu ki hono 'apí hili 'ene holoholo'i hono matá 'o va'inga mo 'ene fānaú 'i he 'ahó kotoa, mo "fakamālō mo



fiefia pē koe'uhí ko kinautolu."⁴ Neongo 'a e 'ikai ke ne lava 'o foaki ki he'ene fānaú 'a e ngaahii koloa fakatu'asino 'o e Kilisimasi, ka na'á ne lava 'o foaki kiate kinautolu 'a e ngaahii me'a'ofa mahu'inga taha 'e lava 'e ha tamai 'o foakí—'a ia ko 'ene 'ofá mo hono taimí.

Na'e tuku pōpula pea nofo 'a e Palōfta ko Siosefa Sāmitá 'i he fale fakapōpula ko Lipetí 'i Misulí 'i he Kilisimasi 'o e 1838. Na'e tuku ia mo hano kaungā-ngāue 'e ni'ihí 'i ha kī'i loki fakapōpula 'i lolofonua 'a ia na'e momoko, mo 'uli, pea fonu he kohu 'o e afi na'e fakamālohi'i kinautolu ke nau ngāue 'aki. Na'e fu'u mā'ulalo 'aupito 'a e pilisone, ko ia na'e 'ikai lava ke nau tu'u hangatonu ki olunga. Ka na'e 'i ai ha taimi fakafiefia 'o e fa'ahita'u Kilisimasi ko iá. Na'e lava 'a 'Ema, ko e uaifi 'o e Palōfitá, 'o 'a'ahi nounou mai kia Siosefa 'i ha ngaahii 'aho lahi kimu'a 'i he Kilisimasi. Ko e me'a foki 'e tahá, na'á ne 'omi hona fohá, ko Siosefa Sāmita III. Na'e ongo'i 'e Siosefa 'a e 'ofa 'a hono fāmilí, ko ia na'á ne tohi ai ha ngaahii lea fakalotolahi ki he Kāingalotú mei he loki fakapōpula 'i lolofonua ko iá, 'o pehē: "'Oku mau vīkiviki 'i he faingata'a, he 'oku mau 'ilo 'oku 'iate kimautolu 'a e 'Otuá."⁵

Na'e lolotonga feinga 'a Palesiteni Siosefa Filitingi Sāmita 'i he 1937 ke ne fehangahangai 'i he mo'ui mo e mole hono uaifi 'ofeina ko 'Efolo, 'a ia na'e toki pekiá. Na'e kole 'e 'Efolo ke hiva 'i hono me'afaka'eíki 'a Siesí 'Eveni, 'a ia ko ha fefine ne te'eki ai mali, pea le'o mālie foki 'i he hivá. Na'e tupu mei he fe'iloaki ai 'a Siesí 'Eveni mo Siosefa Filitingi Sāmita ko ha me'a ke na maheni ai, pea tupulaki ai 'ena fetokanga'aki 'o a'u ki he'ena fe'ofa'aki. Na'e tali 'e Siesí 'ene kole ke na malí hili ha kī'i taimi si'i mei he Kilisimasi. Na'e tohi 'e Palesiteni Sāmita 'o kau ki he'ene fakakaukau ki he ngaahii me'a'ofa na'á ne ma'u 'i he Kilisimasi 'o e 1937, 'o ne pehē, "Kuo hoko 'eku ma'u



(‘a Siesí) ko ha‘aku me‘a‘ofa Kilisimasi, ‘a ia ‘oku ou faka-mālō lahi ai.”⁶ Na‘á na mali ‘i ‘Epeleli ‘o e ta‘u hono hokó.

Ko e taha ‘o e ngaahi tukufakaholo fakafāmili fakata‘u ‘a e fāmili ‘o Palesiteni Tēvita O. Makeí, ko hono ‘ave ‘o e makapuná ke nau ‘alu ‘o heka sāliote toho he sinoú ‘a ia na‘e toho ‘e ha fanga hoosi, kae “tatangi ‘a e ngaahi fāfangu” na‘e tautau ‘i honau kiá. Na‘e hoko ‘a e heka sāliote ko ‘ení ko e taha ia ‘o ‘enau ngaahi tukufakaholo na‘a nau manako taha aí. Na‘e hokohoko fai ia ‘e Palesiteni Makei ‘o a‘u ki hono ta‘u 80 tupú. Na‘e fa‘a tui ‘e Palesiteni Makei hono fu‘u kote kili‘i manu lōloa mo hono ongo kofunima lalahí koe‘uhi ke ne māfana. Na‘e heka ‘a e makapuna iki‘i he sāliote lahí, kae “heka ‘a e makapuna lalahí ia ‘i he‘enau sāliote iiki pē ‘anautolu” ‘a ia na‘e taulani‘i ‘e he sāliote lahí. Na‘e ai ‘a e taimi ‘e ni‘ihi na‘e fa‘a faka‘osi ‘a e ngaahi fakafiefia faka-Kilisimasi fakangalongata‘a ko ‘ení ‘aki ‘enau tu‘u takai ‘i he pianó ‘o fai ha ngaahi hiva Kilisimasi pea nau hiva‘i foki mo e “Ofa ‘i ‘Apí.”⁷

Ko ha Fakamo‘oni kia Sīsū Kalaisi

Mahalo ko e me‘a mahu‘inga tahá, ko hono ako‘i kitautolu ‘e he ngaahi me‘a na‘e fai ‘e he kau palōftá ‘i he Kilisimasi ke tau fakatupulaki ‘etau fakamo‘oni kia Sīsū Kalaisi, ‘i he‘etau fokotu‘u Ia ke Ne hoko ko e tokotaha mahu‘inga taha ‘i he‘etau ngaahi fakafiefiá. Na‘e mei ‘osi hono langa ‘o e Temipale Sā Siaosi ‘Iutaá ‘i he 1876. Na‘e fokotu‘u ke fai ‘a e ouau fakatapui ‘o e loki ‘i laló, loki fakataha‘anga lahí, mo e loki silá ‘i he ‘aho 1 ‘o Sānuáli 1877.⁸ Koe‘uhi na‘e toe pē ha ‘aho ‘e fitu mei he Kilisimasi

pea fai hono fakatapuí, na‘e tokolahí ai ‘a e kāngalotu na‘a nau ngāue mālohi ke fakapapau‘i ‘e ‘osi hono langa ‘o e temipalé ‘i he taimi totonu.

Na‘e tohi ‘e Palesiteni Uilifooti Utalafi, ‘a ia na‘e hoko ko e ‘uluaki palesiteni ‘o e temipalé, ‘i he‘ene tohi fakamatalá ‘o pehē, na‘e femo‘uekina ‘a e kakai tangatá ‘i he ‘aho Kilisimasi ‘o nau ngāue ‘aki ‘enau ngaahi kilí, pea na‘e ‘i ai ha kakai fefine ‘e toko 40 na‘a nau ‘i he temipalé ‘i he ‘aho kakato ‘o tuitui ‘a e kāpetí. Na‘a nau fola ‘a e kāpetí, mo tau ‘a e ngaahi puipuí.⁹

Neongo na‘e ikai meimeい ‘osi he taimi totonu ‘a e ngāué, ka na‘e mahu‘inga lahi ‘enau ngaahi foaki na‘e fai ‘i he fa‘ahita‘u Kilisimasi ko iá. Na‘e hoko ‘enau ngāué ko ‘enau fakafiefia‘i ia ‘o e Kilisimasi. Na‘e ha‘u ha kakai ‘e toko 2,000 ki hono fakatapui ‘i he ‘aho 1 ‘o Sānuáli, pea fai ai ‘e Palesiteni Utalafi ‘a e lotu fakatapui ‘o e konga ‘e ni‘ihi ‘o e temipalé—pea ko e ‘osi ia ha ta‘u ‘e 30 hili hono tuli ‘o e Kau Mā‘oni‘oni ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ke nau ‘alu kae li‘aki ‘a e Temipale Nāvuú.

Na‘e lahi ha ngaahi kolo ‘i he ‘Iunaiteti Siteití na‘e tu‘utu‘uni ke tāmate‘i ‘a e ngaahi maama kotoa pē ‘i he po‘ulí, lolotonga ‘a e Tau Lahi Hono II, ke fakatuhotuha hono ngāue‘aki ‘o e loló. Na‘e tāmate‘i ‘i Sōleki Siti ‘a e ngaahi maama hulu‘i ‘o e Temipale Sōlekí ‘i he po‘ulí. Na‘e tu‘u fakapo‘uli ‘a e temipalé ‘i ha kolo fakapo‘uli ‘i ha ngaahi ta‘u lahi. Na‘e tu‘utu‘uni ‘e Palesiteni Hiipa J. Kalānité ‘i he hili hono fakahā ‘i ‘Iulope kuo ‘osi ‘a e taú, ke fakamo‘ui ‘a e ngaahi maama hulu‘i ‘o e temipalé.

Na‘e fa‘u ‘e Palesiteni Siaosi ‘Alipate Sāmita ki he

Kilisimasi 'o e 1945 ha kaati Kilisimasi fakalau-mālie mo mahu'ingamālie. Na'e tu'u 'i mu'a ha tā 'o e taua fakahahake 'e tolu 'o e Temipale Sōlekí, 'a ia na'e ulo faka'ofo'ofa mai 'i mu'a kae lanu pulū mālohi 'a mui, pea tu'u 'a e 'āngelo ko Molonaí mei 'olunga. Na'e hiki leva 'i lalo 'a e fakalea ko 'ení, "Kilisimasi—1945" mo e pōpoaki ko 'ení "Kuo toe ulo 'a e ngaahi māmā."¹⁰ Na'e 'ikai ha me'a te ne fakamatala'i lelei ange 'a e fiefia na'e ongo'i 'e he kakai kotoa pē hili 'a e ngaahi ta'u fuoloa 'o e mate mo e faka'auhā.

Ka ne toe hoko foki 'a e kaati Kilisimasi ko 'ení ko ha founiga ia 'o hono fakahā 'e Palesiteni Sāmita 'a 'ene fakamo'oni kia Sīsū Kalaisi mo hono Toe Fakafoki Mai 'o e ongo-ongoleleí. Hangē pe ko hono 'omi 'e he 'osi 'a e taú 'a e melinó mo e māmā ki he ngaahi feitu'u fakapo'ulí, 'oku pehē pē mo hono "fakaulo mai" 'e hono Toe Fakafoki Mai 'o e ongoongoleleí 'a e maama ngingila 'o e mo'oní ki he kakai kotoa pē 'o e māmaní, hili 'a e ngaahi senituli lahi 'o e Hē mei he Mo'oní.

'Oku fakamo'oni'i mai 'e he ngaahi sīpinga 'o e 'ofa, ngāue tokoni, tui, mo e feilaulau 'a hotau kau palōfita 'o e ngaahi 'aho kimui ní, 'oku 'omi 'a e fiefia mo'oní 'i he fa'ahita'u Kilisimasí 'i he mo'ui 'o hangē ko e mo'ui 'a Kalaisí. Pea hangē ko e lea 'a Palesiteni Hauati W. Hanitaá, "'Oku hoko mai 'a e Kilisimasi mo'oní kiate ia 'okú ne to'o 'a Kalaisi ki he'ene mo'ui 'o hoko ko ha ivi fakaktupulekina, mālohi, mo longomo'ui. 'Oku makatu'unga 'a e laumālie mo'oní 'o e Kilisimasí 'i he mo'ui mo e misiona 'a e 'Eikí."¹¹ ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Vakai, Larry C. Porter, "Remembering Christmas Past," *BYU Studies*, vol. 40, fika 3 (2001): 94–96.
2. Thomas S. Monson, "Christmas Gifts, Christmas Blessings," *New Era*, Dec. 1986, 7.
3. Vakai, Porter, "Remembering Christmas Past," 104–5.
4. Joseph F. Smith, "Christmas and New Year," *Improvement Era*, Jan. 1919, 267.
5. Joseph Smith, 'i he Porter, "Remembering Christmas Past," 53.
6. Joseph Fielding Smith, 'i he Joseph Fielding Smith Jr. and John J. Stewart, *The Life of Joseph Fielding Smith* (1972), 255.
7. Vakai, David Lawrence McKay, *My Father, David O. McKay* (1989), 70–71.
8. Na'e fai hono fakatapui faka'osi 'o e Temipale Sā Siaosi 'Iutaá 'i ha māhina 'e fā kimui 'i 'Epeleli 6–8. 1877.
9. Vakai, *Wilford Woodruff's Journal*, ed. Scott G. Kenney, 9 vols. (1983–85), 7:297.
10. Vakai, Albert L. Zobell Jr., "It Being Christmas," *Improvement Era*, Dec. 1949, 826–27.
11. *The Teachings of Howard W. Hunter*, ed. Clyde J. Williams (1997), 269.



Ngaahi Liliu

TOPUTAPU

Kuo fakahoko 'e he Temipale Seni Salavatoa 'Ele Salavatoá ha ngaahi liliu lahi ange, mei hono liliu pē 'o e funga fonuá; kuo hanga 'e hono ivi takiekiná 'o liliu 'a e ngaahi loto, ngaahi fāmili, mo ha pule'anga kakato.

Liliu 'o ha Mo'unga

• **O**ku fakafuofua ko ha Kāingalotu 'e toko 600 nai na'a nau fakataha mai he 'aho 20 'o Sepitema, 2008 ki ha ki'i mo'unga 'i he kolo ko Seni Salavatoá, 'i 'Ele Salavatoa 'i ha 'aho na'e 'oha lahi. Na'a nau tu'u ai 'i ha kelekele na'e hoko ko ha ngoue'anga 'i ha ngaahi ta'u lahi. Na'a nau lotu fakataha ai mo fevahevahe'aki 'enau fakamo'oní 'o fakatatau ki he fakahinohino tu'u-tu'uni 'a e Kau Palesitenisí Faka'élia 'o 'Amelika Lotolotó. Na'e ai honau ni'ihi na'a nau hunuki 'enau ngaahi sāvolo

fo'oú 'i he kelekele motu'a ko iá, mo e 'amanaki ke hoko mai ha liliu ki he kelekele ne fili ko iá.

Na'e fe'iloaki fiefia ha Kāinglotu loto'apasia mo fiefia 'e lau afe na'a nau fakataha mai 'i he 'aho 21 'o 'Aokosi, 2011, 'i he ki'i mo'unga tatau pē. Na'e 'ikai ke toe hoko ia ko ha ngoue'anga, ka kuo liliu ia 'o hoko ko e potu toputapu taha 'i 'Ele Salavatoá. Na'e fakataha mai ai 'a e Kāingalotú ki ha temipale. Na'a nau tatali fiefia ai ki ha a'u mai ha palōfita, ko Palesiteni Henelī B. 'Aealingi 'o e Kau



*Na'e hanga 'e
hono tanupou
'o e kelekele
'o e Temipale
Seni Salavatoa
'Ele Salavatoá
'o faka'ilonga 'i
'a e kamata-
'anga 'o ha
liliu toputapu
ki he feitu'u
ko iá.*

Palesitenisī 'Uluakí, 'a ia te ne fakatapui 'a e temipale ko iá ki he 'Eikí. Na'e lea ai ha mēmipa fuoloa 'o e Siasí 'o hangē ka fanafana pē 'o pehē, hangē 'oku fakamavahe'i 'a e feitu'u ko 'ení mei he toenga 'o hono ngaahi 'ātakaí—"ko ha kí'i konga 'o hēvani 'i māmani."

Liliu 'o ha Fāmili

Na'e hoha'a 'a 'Evelini Visilei 'i 'Epeleli 2010, na'a 'oku faka'au ke mole 'a e tui 'a hono husepāniti ko 'Amató. Ko e ta'u 'eni 'e 11 'o e 'ikai te ne toe ma'u lotú, pea kuo a'u 'eni ki he tu'unga 'okú ne pehē ai 'oku 'ikai ke 'i ai ha Siasi mo'oni ia. Lolotonga iá, ne 'ikai pē tuku 'a e tui 'Otua ia 'a 'Eveliní, pea na'á ne 'alu mei he siasi ki he siasi, 'i he'ene holi ke fanongo ki He'ene folofolá, ka na'e 'ikai pē te ne fiemālie 'i he ngaahi me'a kuó ne fanongo aí. 'Okú ne 'ā hake 'i he ngaahi pongipongi 'e ni'ihi 'okú ne tangi. Na'á ne lotu tautapa ki he'ene Tamai Hēvaní 'i he ngaahi 'aho peheeé ke ne ma'u ha fakahinohino. Na'á ne fehu'i kiate Ia pe ko e hā 'a e 'uhinga 'oku 'ikai te ne ongo'i fiemālie ai 'i he ngaahi siasi kuó ne 'alu ki aí, neongo 'ene holi fakamātoato ke ako kiate Iá. Na'á ne toe lotua foki ke 'i ai ha 'aho 'e fakataha ai hono fāmili ki ha siasi pē 'e taha.

'I he a'u mai ki he 23 'o 'Aokosi 2011, kuo hoko kia 'Amato mo 'Evelini Visilei ha liliu na'e 'ikai ke faikehekehe mo e liliu na'e hoko 'i he kí'i mo'unga ko ia 'i honau kolomu'a. Na'á na teunga hina kakato 'i he'ena hū atu ki he loki silá mo hona 'ofefine ta'u hiva, ko Miseli, mo hona foha ta'u tolu ko Kalisitiané. Ko kinautolu 'a e 'uluaki fāmili na'e sila'i ki he mo'uí ni mo e ta'engatá 'i he Temipale Seni Salavatoa 'Ele Salavatoá. Na'a nau hangē pē ko e temipale na'a nau hū atu ki aí, 'o toki fakatapui fo'ou 'a kinautolu ki he ngāue 'a e 'Eikí, pea na'a nau taha 'i honau fakatapui ko iá.

Ko e Talanoa 'o e Fāmili Visilei

Na'e pehē 'e 'Amato, "Na'e kamata 'a e talanoa ki homa ulu'i 'i he'ema 'ilo'i ha ongo faifekau('eletā)—kae mahalo, ko kinaua na'á na 'ilo'i kimauá. Na'á ma foki mai mei he 'api 'o e ongomātu'a 'a 'Eveliní, pea na'á ma to'o mai ha ngaahi kato fakatau. Na'á ma fakatokanga'i 'a e sio mai 'a e ongo faifekaú kiate kimaua peá na kolosi mai 'i he halá kiate kimaua. Na'e 'eke mai 'e ha taha 'o kinaua 'i he fofonga 'ofa, pe te na lava 'o tokoni mai.

"Na'á na toe kole mai foki pe te ma lava 'o fakangofua ange ke na 'a'hi mai kiate kimaua. Na'á ku talaange 'io,

*Hangē ko e
kelekele ne
liliu ke langa
ai e Temipale
Sani Salavatoa
'Ela Sa'avatoá,
ne liliu e mo 'ui
'a 'Āmato mo
'Evelini Visilei
'e he ongo-
ongolelei 'a
Sisū Kalaisí.*

ko e tupu pē mei he'eku fie 'ilo. Na'e a'u mai ki he taimi ko iá, 'oku te'eki ke u 'ilo lahi 'o kau ki he Siasí—ka ko e ngaahi fakamatala pē kuó u fanongo ai mei ha ni'ihi kehe.

"Na'á ku pehē ange ki hoku uaifi, 'i he hili 'eku fakangofua 'a e ongo faifekaú ke na 'a'hi ange ki homau 'apí, "Oua te ke hoha'a ki ai. 'Oua te ke fakakaukau te u kau ki ha siasi. Ko 'eku fie 'ilo pē pe ko e hā ha fakamatala te na fai maí."

"Na'e kamata ke 'a'hi mai 'a e ongo faifekaú kiate kimaua. Na'á ku 'osi mateuteu pē ke u fakahā ange kiate kinaua 'i ha founiga lelei ke na 'alu kapau te na fakamatala ki ha me'a 'oku 'ikai ngali totonu kiate au. Ka na'á na fu'u anga'ofa 'aupito, pea na'á ku fiemālie 'i he 'ikai te na lea 'aki ha me'a 'oku kovi 'o kau ki he ngaahi siasi kehé. Na'á na ako'aki 'a e 'ofa mo e lotomo'oni pea na'á na kātakí'i au 'i he ngaahi fehu'i lahi na'á ku fai angé. Na'e vave 'aupito 'ema 'ofa mo 'ema fiefia 'iate kinauá.

Na'e kamata māmālie 'a e teuteu'i 'e 'Amato mo 'Evelini 'a kinaua ke na papitaiso pea hilifakinima ke na hoko ko e ongo mēmipa 'o e Siasi 'o Sisū Kalaisí 'o e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Ko e palopalema lahi taha 'a 'Eveliní ko e Lea 'o e Potó. Na'á ne loto mamahi 'i he'ene 'ilo'i kuo pau ke ta'ofi 'ene holi ke inu kofí. Na'e 'ikai ke 'i ai ha 'ulungāanga kovi ia 'e fie ma'u ke tuku 'e 'Amato; ko e me'a pē na'á ne fie ma'u ke ne 'ilo'i pea puke ma'u 'a e mo'oni Na'á ne tui ki he ngaahi me'a na'e ako'i ange 'e he ongo faifekaú, pea na'e a'u ki he'ene 'ilo'i ha ngaahi tokāteline mo e ngaahi ngāue lahi na'á ne ongo'i mo hono uaifi 'oku 'ikai ma'u 'e he ngaahi siasi kehé, hangē ko e fāmili ta'engatá, papitaiso ma'a e kakai pekia, mo e feohi pe mo hono fokotu'u 'o e Siasí. Ka na'á ne holomui 'o 'ikai te ne fie tukupā ke ne papitaiso. Na'á ne hoha'a ki ha'ane kau ki he Siasí, peá ne toki 'ilo kimui na'e hala 'a e fili na'á ne faí.

Na'e 'ikai fuoloa kuo kamata ke mole atu 'a e ngaahi me'a ko ia na'á ne hoha'a ki aí. Na'e lotu 'a 'Evelini ke ne ma'u ha tokoni peá ne lava 'o ta'ofi 'ene inu kofí, 'o ne pehē, "E 'ikai te u tuku 'eni ke ne ta'ofi ha'aku ma'u 'a e ngaahi tāpuakí." Na'e 'osi ha māhina nai 'e ua 'o e lotovei-veiua 'a 'Amato, na'á ne tukupā leva ke ne papitaiso. Na'e pehē 'e 'Evelini, na'e fa'a pehe ange 'e 'Amato, "Oku fie ma'u ke ta tali 'a e tokāteliné."

Ngaahi Liliú mo e Ngaahi Tāpuakí

Na'e papitaiso pea hilifakinima 'a 'Amato, 'Evelini, mo Miseli 'i he konga kimu'a 'o Sune 2011. 'Oku pehē 'e

*'E hokohoko
atu hono liliu
'e he temipalé
'a e mo'ui mo e
loto 'o e kakai
'o Salavatoā.*



'Evelini, "Na'e kamata pē mei he taimi na'a mau papitaiso aí, mo 'eku ongo'i 'oku kamata ke liliu 'a e me'a kotoa pē. Kuo fakataha mai hoku fāmilí ki he Siasí. Kuo mau ma'u 'a e ontoongolelei kuo toe fakafoki maí. Kuo mau fehangahangai mo e ngaahi faingata'a mo e ngaahi mahaki kimui mai, ka kuo hua'i hifo 'e he'etau Tamai Hēvaní 'a e ngaahi tāpuaki lahi kiate kimautolu."

'Oku pehē 'e 'Amato: "Ko e 'uluaki liliu na'a ku fakatokanga'i ko e uouangataha 'a homau fāmilí. 'Oku 'ikai ko 'eku 'uhingá na'e 'i ai ha'amau ngaahi palopalema mamafa kimu'a, ka na'e kamata ke mau fāitaha ange. Na'e tokoni'i kimautolu 'e he ngaahi tokāteline 'o e ontoongoleleí. 'I hono ako'i kimautolu 'e he kau taki 'o e Siasí 'o kau ki he toputapu 'o e fāmilí, na'a mau fakakaukau lahi ange leva ki he totonu ke mau mahu'inga'ia 'i homau fāmilí."

Na'e mamata foki mo Sisa 'Oleana, 'a ia ko e pīsope ia 'a e fāmili Visileí, ki ha ngaahi liliu 'i he'enau mo'úi. Na'e ha'u 'a 'Amato kia Pīsope 'Oleana hili ha ki'i taimi sī'i mei honau papitaisó 'o ne pehē ange kiate ia, "'Oku mau fie totongi 'emau vahehongofulú, ka 'oku 'ikai te mau 'ilo'i pe 'oku anga fēfē hono totongí."

Na'e fakamatala'i ange 'e Pīsope 'Oleana, ko e vahehongofulú ko e peseti ia 'e 10 'o 'enau tupú. Na'e ki'i hoha'a ki ai 'a 'Amato. Ko 'Evelini pē na'e ngāue he taimi ko 'ení, ka na'e ikai ngāue 'a 'Amato ia. Na'e fakahā ange 'e 'Amato ki he'ene pīsopé, "'Oku mau fa'a nounou ma'u pē, ka 'oku mau fie totongi 'emau vahehongofulú."

Na'e pehē ange leva 'e Pīsope 'Oleana, "'E tokoua, kuo fai mai 'e he 'Eikí ha ngaahi tala'ofa lahi." Na'á na lau fakataha leva ha ngaahi potufolofola 'oku kau ki he ngaahi tāpuaki 'oku ma'u 'i hono totongi totonu 'o e

vahehongofulú, kau ai mo e folofola mai 'a e 'Eikí 'i he palōfita ko Malakaí: "Mou 'omi 'a e ngaahi vahehongofulú 'o e ngaahi me'a ki he tuku'anga koloá, . . . pea mou 'ahi'ahí'i ai au, 'oku pehē 'e [he 'Eikí] 'o e ngaahi kau taú, pe te u fakaava 'a e ngaahi matapā 'o e langí pe 'ikai, peá u lilingi hifo kiate kimoutolu ha tāpuaki, 'e 'ikai ha potu 'e fa'a hao ia ki ai" (Malakai 3:10).

Hili 'ena lau fakataha 'a e ngaahi potufolofola ko 'ení, na'e sio atu 'a Pīsope 'Oleana ki he papi ului fo'oú 'o ne pehē ange, "Kapau ko e 'uhinga 'o e 'ikai te ke totongi vahehongofulú ke totongi 'a e vaí pe ko e 'uhilá, totongi ho'o vahehongofulú. Kapau ko e 'uhinga 'o e 'ikai te ke totongi vahehongofulú ke totongi ho falé, totongi ho'o vahehongofulú. Pea kapau ko e 'uhinga 'o e 'ikai te ke totongi vahehongofulú ko e 'ikai te ke ma'u ha pa'anga fe'unga ke fafanga ho fāmilí, totongi ho'o vahehongofulú. 'E 'ikai li'aki koe 'e he 'Eikí."

Na'e toe ha'u 'a 'Amato kia Pīsope 'Oleana 'i he Sāpate hono hokó. Na'e 'ikai ko 'ene ha'u ko 'ení ke toe fai ange ha ngaahi fehu'i. Na'á ne ha'u pē 'o 'oange ki he pīsopé ha sila mo ne pehē ange, "'E Pīsope, ko 'emau vahehongofulú 'ena."

Na'e fakakaukau 'a Pīsope 'Oleana 'o kau ki he me'a ko 'ení, peá ne pehē, "Na'e talu mei ai mo 'enau hoko ko e kau totongi vahehongofulú kakato." Na'e ma'u 'e he fāmilí ha ngaahi tokoni mei he fale tuku'anga koloa 'a e pīsopé 'i he taimi na'a nau faingata'a'ia fakapa'anga aí. Ka neongo iá, na'e tāpuaki'i kinautolu 'e he 'Eikí ke nau lava 'o tokanga'i pē 'e kinautolu 'a kinautolu. Na'e ma'u 'e 'Evelini ha hiki 'i hono vāhengá, pea ma'u 'e 'Amato ha'ane ngāue lelei. Na'e mole 'a e ngāue 'a 'Eveliní kimui, ka na'a nau kei fai pē

'enau totongi vahehongofulú pea nau ma'u 'a e ngaahi tāpuaki fakalaumālie mo fakatu'asino 'i he'enu faivelengá. Na'e fehu'i ange 'e Pisope 'Oleana kia 'Amato 'i ha taimi 'e taha pe 'oku fēfē 'a e tu'unga fakapa'anga 'o e fāmilí. Na'e tali ange 'e 'Amato, "Oku mau faingamālie pē. 'Oku ai 'a e taimi 'e n'ihi 'oku 'ikai te mau ma'u ha me'akai lahi ke mau kai, ka 'oku fe'unga pē 'a e me'a 'oku mau ma'u. Pea ko e me'a 'oku mahu'inga tahá, 'oku mau falala pē ki he 'Eikí."

Hili ha totongi vahehongofulu 'a 'Evelini mo 'Amato 'i ha taimi lahi, na'a na talanoa mo Pisope 'Oleana 'o kau ki he ngaahi tāpuaki kuo nau ma'u. Na'a na fakamatatala 'o fekau'aki mo e Malakai 3:10, "Kuo mau 'ahi'ahi'i 'a e 'Eikí." Pea kuo mo'oni 'a e palōmesi 'a Pisope 'Oleaná, kuo 'ikai li'aki 'aupito kinautolu 'e he 'Eikí.

Ko ha Mahino Fo'ou

'Oku fakamatatala 'a 'Evelini mo 'Amato 'i he lotovaivai 'o kau ki he 'aho na'a nau fakataha ai 'i he loki silá. Na'a na tokanga telia na'a hoha'a 'ena fānaú 'i ha a'u ki he taimi 'e 'osi ai 'ena ma'u hona 'enitaumení peá na maaū ke fakahoko 'a e ouau 'o e silá 'i he 'aho tatau pē. Na'a na hoha'a makehe koe'uhí ko hona ki'i fohā ta'u tolu longomo'ui ko Kalisitiané. Ka na'e nonga mo 'apasia pē 'a e ongo tamai'ki 'i he'ena hū mai ki he loki silá, 'o fakamahino'i ai na'e mahino kiate kinaua 'a e 'uhinga 'o 'ena 'i aí. Pea 'i he a'u ki he taimi ke kau ai 'a e fānaú 'i he ouau 'o e silá, na'e 'ikai fe'kau'i pe fakakouna'i 'e ha taha 'a Kalisitiané, ka na'e tu'u hake pē 'o 'alu atu ki he 'olitá 'o tū'ulutui 'i he tafa'aki 'o 'ene ongomātu'á.

'Oku manatu 'a 'Evelini ki he'ene sio ki he 'ata 'o e fāmilí 'i he ngaahi sio'ata 'o e temipalé. 'Oku fakamatatala foki mo 'Amato ki he'ene sio ki aí, 'o 'ikai 'i he temipalé pē, ka 'i he'enu mo'ui faka'ahó foki. 'Okú ne fakamālō koe'uhí ko e mahino fakalangi ko ia 'okú ne tataki 'ene mo'ú he taimi ní—'a ia ko ha mahino na'e hangē ne ongo'i 'e Miseli mo Kalisitiané 'i he taimi na'a na 'i he fale ai 'o e 'Eikí. Na'e talu mei ai mo e hangē 'oku tupulekina 'a e mahino ko iá, kae tautautefito ki hono talitali fiefia 'e he fāmilí Visileí ha 'ofefine fo'ou ki honau fāmilí, 'a ia ko—'Enitulia, na'e fanau'i 'i he fuakavá 'i 'Aokosi.

Ko ha Maama 'i he Funga Mo'ungá

'E liliu 'o ta'engata 'a e fāmilí Visileí koe'uhí ko e feilaulau fakalelei 'a Sisú Kalaisí pea mo e ivi tākiekina



*Ko e fāmili
Visileí 'a e
'uluaki fāmili
na'e sila'i 'i he
Temipale Seni
Salavatoa 'Ele
Salavatoá, 'a
ia na'e faka-
tapui i 'Aokosi
2011.*

'O Hono temipalé 'i honau fonuá. Kuo hoko 'o toputapu ange honau 'apí tu'unga 'i hono liliu ha ngoue'anga 'o hoko ko ha kelekele toputapu.

'Oku 'i ai ha ngaahi founiga lahi 'oku nau fakafofonga'i ai 'a e tala'ofa ki ha pule'anga kakato. 'Oku nofo 'i 'Ele Salavatoa ha kakai lelei mo faitotonu 'e lauimiliona, 'a ia 'oku 'ahi'ahi'i 'e he ngaahi me'a 'o e māmaní 'i he 'aho kotoa pē. 'Oku 'ofa 'a e Kāingalotu Salavatoá 'i honau fonuá, pea 'oku nau ma'u ha 'amanaki fo'ou 'i he'enu mamata ki he tu'u ai 'a e temipale 'o e 'Eikí. 'Oku nau ma'u ha fakafiemālie pau mei he ngaahi lea ko 'eni mei he lotu fakatapui na'e fai 'e Palesiteni 'Aealingí:

"'Oku mau lotua ke lotolotoi Ho'o ngaahi tāpuakí 'i he fonua ko 'eni 'o 'Ele Salavatoá. Ue'i hake 'a e loto 'o kinautolu 'oku pulé, koe'uhí ke tāpuekina 'a e kakaí 'aki 'a e tau'atāina mo e faingamālie. 'Ofa ke ma'uma'uluta 'a e melinó 'i he fonuá.

"Tokoni ke fakaola lelei 'a Ho'o ngāué 'i he fonuá ni. 'Ofa ke ue'i hake 'e he pōpoaki 'o e ongoongoleleí 'a e loto 'o e kakaí 'i he fonuá kotoa. 'Ofa ke nau 'alu hifo ki he ngaahi vai 'o e papitaisó, pea nau faivelenga mo tauhi mo'oni ki Ho'o 'Afíó ma'u pē. . . .

"... 'Oku mau huufi mo fakatapui 'i he loto fakafeta'i 'a e fale tapú ni mo hono ngaahi 'atakaí ki hono fakahoko Ho finangaló pea mo hono fakakakato 'o Ho'o ngāué ta'engatá. 'Oku mau lotua ke ongo'i hono mālohí 'i he fonuá kotoa 'o hangē ha maama 'i he funga mo'ungá."

'E ongo'i ha konga lahi 'o e ivi tākiekina ko 'ení tu'unga 'i he ngāué mo e fa'ifa'itaki'anga lelei 'a e kakai hangē ko e fāmili Visileí. Na'e holoholo'i 'e 'Amato Visilei hono lo'imatá mo feinga ke lea, neongo 'a e lōmekina hono lotó 'i he'ene fiefiá, 'o ne fakahā 'a 'ene 'ofa mo e fakamālō ki he ongo faifekau na'a na fakafaingamālie'i ia mo hono fāmilí ke nau ha'u kia Kalaisí 'o ma'u 'a e ngaahi tāpuaki 'o e temipalé. Na'a ne pehē, "'Okú ma 'amanaki 'e 'alu 'ema fānaú 'o ngāue fakafaifekau, koe'uhí ke nau lava 'o tāpuekina ha ngaahi fāmili kehe, 'o hangē ko hono tāpuekina homau fāmili 'e he ongo talavou ko 'ení." ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. "May Peace Reign in the Land"—Lotu Fakatapui 'o e Temipale 'Ele Salavatoá," *Church News*, Aug. 27, 2011, ldschurchnews.com.



FAKATEFITO 'I HA FĀMILI TA'ENGATÁ

*Na 'e hoko hono langa 'o e temipale 'i
'Ele Salavatoá ko ha tāpuaki mahu-
'inga ki ha tuonga'ane mo e tuofefine
'a ia na'á na tokoni'i 'ena ongomā-
tu 'a ke na foki mai ki he Siasi.*



Fai 'e Mindy Raye Friedman

Ngaahi Makasini 'a e Siasi

Ko Kēvini mo Sekiline S., ko ha tuonga'ane mo e tuofefine kinaua mei 'Ele Salavatoa, pea ko e ongo kaume'a lelei mo'oni, pea 'okú na fepoupou'aki 'i he me'a kotoa pē. 'Okú na ma'u ha 'ofa lahi ki he ongoongoleléi pea mo hona fāmilí. 'Okú na loto ke fakataha honau fāmilí 'o ta'engata.

Na'e fehu'i ange 'e he kakaí ki he tamai 'a Kēvini mo Sekiline 'i he'ena kei si'i, "Te ke sila'i ho fāmilí 'i he temipalé 'afé?" Pea ko 'ene tali 'eni ki aí, "I he taimi 'e tu'u ai ha temipale 'i 'Ele Salavatoa."

Lotua 'Ena Ongomātu'á

Ka neongo iá, na'e a'u mai ki he taimi ne fakahā ai hono langa 'o e Temipale Seni Salavatoa 'Ele Salavatoá 'i he 2007, kuo 'ikai ke toe 'alu 'a e ongomātu'a ia 'a Kēvini mo Sekiline ki he lotú. Ka 'oku 'alu pē 'a Kēvini 'a ia 'oku ta'u 18 he taimí ni, mo Sekiline, 'oku ta'u 15 ki he lotú, pea 'okú na lotua ke 'i ai ha 'aho 'e foki mai ai 'ena ongomātu'á.

Na'e pehē 'e Sekiline, "Na'e 'ikai pē tuku 'eku lotua mo 'eku kole ki he Tamai Hēvaní ke na toe foki mai 'o fai mālohi 'i he Siasi. 'Oku ou 'ilo'i 'oku finangalo 'a e Tamai Hēvaní ke mau ma'u 'a e me'a lelei tahá, pea ko Hono finangaló ke mau hoko ko ha fāmili ta'engata."

Na'a na toe feinga foki ke na hoko ko ha fa'ifa'itaki-'anga lelei ki he'ena ongomātu'á. Na'e pehē 'e Kēvini, "Na'e 'ikai pē mole 'eku 'amanakí. Na'a ku lau ma'u pē 'a e folofolá mo lotu, pea na'e sio ma'u pē 'eku ongomātu'á ki he'eku ako mo 'alu mei 'api ke fai 'eku ngaahi 'a'ahi fai-ako faka'apí mo 'alu ki he ngaahi 'ekitivití faka-Siasi. Na'e sio 'eku ongomātu'á ki he'eku sīpinga mo'uí, 'i he'eku ngāue ki hono tauhi 'o e ngaahi fekaú mo fakalakalaka 'i he ongoongoleléi."

Ko Hono Ongo'i 'a e Laumālie 'o e Temipalé

Na'e kamata ke tali mai 'a e ngaahi lotu 'a Kēvini mo Sekiline ma'a 'ena ongomātu'á 'i he taimi na'e fakahā ai 'oku ofi ke 'osi hono langa 'a e temipalé. 'Oku pehē 'e Kēvini, "Ko e taimi ko ia na'e fakahā ai 'e homau kau takí 'a hono fakatapú mo e polokalama fakafonuá, na'a ma fakaafe'i 'ema ongomātu'á ki ai. Na'a ma fakahā ange kiate kinaua, ko e faingamālie 'o kimautolu to'u tupú ke mau kau ki ai, pea na'e ue'i lahi hake ai 'a kinua, pea tokoni ia ke na fakalakalaka fakalaumālie."

Na'e 'ikai ngata 'i he'ena 'alu ki he polokalama fakafonuá, ka na'e toe 'alu foki mo e fāmilí ki he 'oupeni hausí 'o e temipalé.

Na'e pehē 'e Kēvini, "Neongo na'e 'ikai 'alu 'eku ongo mātu'á ki he lotú, ka na'a na kei 'ilo'i pē 'oku toputapu 'a

e Siasi mo e ongoongoleléi. Na'e kamata ke fakamatala'i ange 'e he'eku tamaí ki hoku tuofefiné 'i he'emau hū atu ki he temipalé, ko e taimi ko ia 'oku tau hū ai ki he temipalé, 'oku tau teunga hinehina, pea ko e feitu'u 'eni 'oku fakahoko ai 'a e ngaahi ouau toputapú."

Na'e 'ohovale lahi 'a Kēvini 'i hono ki'i tuofefine ta'u uá, 'a ia na'e ivivi mo longomo'ui ma'u pē, ka na'a ne fakalongolongo lolotonga 'emau 'i loto 'i he temipalé, pea na'a ne toe fakatokanga'i foki mo e mokulukulu 'a e lo'imata 'o 'ene fa'eé 'i he'enau mamata 'i he ngaahi loki kehekehé mo e ngaahi taá. 'I he hū atu 'a e fāmilí ki ha taha 'o e ngaahi loki silá, na'e fakamatala'i mai 'e homau tokotaha taki matatá kiate kinautolu ko e loki 'eni 'oku sila'i ai 'a e ngaahi fāmilí ki he ta'engatá.

'Oku pehē 'e Sekiline, "Na'e ala mai hoku ki'i tokoua si'i kiate kimautolu takitaha mo pehē, 'Ko 'eku fa'ē, ko 'eku tamai, ko 'eku Kēvini, ko 'eku Sekiline. Na'e hangé ia 'oku folofola mai 'a e Tamai Hēvaní 'iate ia, 'o fakahā mai 'oku 'a'ana (ko e 'uhinga ki hoku ki'i tokouá) 'a kimautolu kotoa."

'Oku pehē 'e Kēvini, "Hili ia na'a ne fā'ofua mo 'uma mai kiate kimautolu takitaha mo tuhu ki he ngaahi sio'atá. Na'a mau sio kiate kimautolu fakataha 'i he ngaahi sio'atá pea ko ha me'a fakaofo mo'oni ia. Na'a mau fokotu'u ha'amau taumu'a 'i he'emau foki mei he loki silá he 'aho ko iá, kuo pau ke mau toe foki mai ki ai."

Toe Ma'u 'a e Mahinó

Na'e kamata ke fakahoko 'e he fāmilí ha ngaahi liliu hili 'enau foki mei he temipalé.





KO E TAUMU'A MAHU'INGA TAHÁ

"Kapau kuo te'eki ke ke hū he temipalé, pe kuó ke osi hū ka 'oku 'ikai ke ke lolotonga taau ke ma'u ha lekomeni, 'oku 'ikai ha toe taumu'a 'e mahu'inga ange ke ke ngāue ki ai ka ko e mo'ui taau ke hū he temipalé. . . . Ko e tāpuaki mahu'inga mo fungani taha 'o 'etau kau ki he Siasí 'a e ngaahi tāpuaki ko ia 'oku tau ma'u 'i he ngaahi temipale 'o e 'Otuá."

Palesiteni, Thomas S. Monson, "Ko e Temipale Mā'oni'oní—ko ha Maama ki he Māmani," *Liahona*, Mē 2011, 90.

'Oku pehē 'e Kēvini, "Na'e toe ma'u 'e homau fāmilí 'a e mahinó hili 'emau foki mei he temipalé. Na'e kamata mei ai mo 'emau fai ma'u pē 'emau efaifi fakafāmili 'i 'apí, pea 'ave kimautolu 'e he' emau ongomātu'a ki he lotú, 'o mau nofo fakataha 'i he sea 'otu mu'a 'i fale lotú."

Na'e ongo'i 'e Kēvini mo Sekiline 'i 'Aokosi 2011, 'oku tāpuekina kinaua 'i he'enau tangutu fakataha mo 'ena ongomātu'a 'i he senitā fakasiteikí 'o mamata 'i hono fakamāfola mai 'o e fakatapui 'o e temipalé.

'Oku pehē 'e Kēvini, "Na'e māmālohi pē 'eku ongomātu'a 'i he Siasí 'i he taimi na'e fakahā ai hono langa 'o e temipalé 'i he 2007, pea na'a ku pehē 'e 'ikai te u ma'u ha faingamālie ke nofo fakataha mo kinaua 'i hono

fakatapuí. Na'a ku ongo'i mo'oni kuo tali mai 'e he Tamai Hēvaní 'a 'eku ngaahi lotú, 'i he'eku tangutu fakataha mo kinauá. Na'e hoko 'eku nofo fakataha ai mo hoku fāmilí ko e taha 'o e ngaahi tāpuaki mahu'inga taha kuó u ma'u 'i he'eku mo'ui."

'Oku pehē 'e Sekiline, "Kuo fakamālohia au 'e he ngaahi me'a na'e hoko fekau'aki mo e temipalé. Ko e me'a na'a ne fakamālohia lahi taha au 'i he me'a kotoa pē, ko 'eku sio ki hono liliu 'e he temipalé 'a e mo'ui, koe'uhí he na'e tokoni ia ki he'eku ongomātu'a ke na toe ngāue mālohi 'i he Siasí. Kuo mau fokotu'u he taimí ni 'a e tau mu'a ke mau sila 'i he temipalé. 'Oku ou 'ilo 'oku finangalo 'a e Tamai Hēvaní ke mau ma'u 'a e lelei tahá." ■



KA AI 'A E 'OFÁ 'I 'API

'Oku fepoupou'aki 'a Kēvini mo Sekiline 'i he'ena hoko ko e tuonga'ane mo e tuo-fefiné, pea kuó na 'ilo 'i 'oku lava ke hoko 'a e fetu'utaki vāofi 'a e fānaú ko ha konga fakafiefia ia 'o e mo'ui. Ko e anga'eni 'o 'ena fepoupou'aki.

'Oku pehē 'e Sekiline, "'Oku tokoni mai hoku tuonga'ané kiate au he taimi kotoa pē 'i he'eku ngaahi ngāue 'i 'api pea mo e akó.

'Okú ne poupou ma'u pē kiate au, pea 'oku ou 'ilo 'i ta'eveiveiu'a 'okú ne 'ofa 'iate au pea te ne poupou'i au 'i ha fa'ahinga taimi pē. Ko e taimi ko ia 'oku ou loto mamahi pe lotofo'i aí, 'okú ne 'i ai ma'u pē ke fakalotolahi'i au."

'Oku pehē 'e Kēvini, "'Oku poupou'i mo fakalotolahi'i au 'e hoku tuofefiné 'i he tami 'oku ou lotofo'i aí. 'Okú ne fakahā mai ha ngaahi me'a lelei 'o kau kiate au, pea 'oku ou ongo'i fiemālie ange

ai. Kuó u ako lahi mei he'ene sīpingá. 'I he taimi 'oku kamata ke mole ai 'iate au 'eku tuí, 'okú ne talamai ke 'oua te u veiveiu, he kuo pau ke iku lelei ange 'a e me'a kotoa pē 'o 'ikai tatau mo ia na'a ku 'amanaki ki aí."

'Oku pehē 'e he tuonga'ane mo e tuofefine ko 'ení, 'okú na fiefia 'i he'ena fetu'utakí, pea mo e 'ikai te na kē 'o hangē ko e ngaahi tuonga'ane mo e tuofefine kehé. 'Oku pehē 'e Kēvini, "Mahalo te mou pehē 'okú ma faikehe, ka 'oku ou fakamālō ki he'eku Tamai Hēvaní koe'uhí ko 'eku fetu'utaki ko 'ení mo hoku tuofefiné."

ONGO'I 'ENE 'OFÁ 'I HE NGĀUE TOKONÍ

Fai e Mishelle Wasden

Na'e toe ha uike 'e ua ki he Kilisimasí, pea hanga maí mo e ngāue maheni fakaongosia 'o e fa'ahita'u. Na'e kei 'i ai pē ha ngaahi me'a'ofa ke fakatau mai, mo ha fu'u 'akau ke teuteu'i, mo e ngaahi me'a'ofa ke tufa.

Kuo lau māhina lahi 'eku ongo'i lōmekina koe'uhī ko e ngaahi ngāue faka'aho 'oku fehangahangai mo ha fa'ē 'a ha fānau iiki 'e toko nima. Kuo a'u foki ki he'eku ongo'i 'oku ou 'alu pē ki he lotū koe'uhī ko e pau ke u 'alu, peá u faingata'a ia he'eku feinga ke pukepuke 'eku fānau 'i he'emau nofo 'i he seá. Na'á ku faka'amu ke toe lahi ange 'a e Laumālie mo e ngaahi me'a fakalaumālie 'oku hoko 'i he'eku mo'u.

Lolotonga 'a e taimi ko 'ení na'e fakatau 'e haku tokoua hano 'api fo'ou 'i ha siteiti ofi mai, pea na'á ne feinga ke kakato hono fakatau kumu'a 'i he Kilisimasí. Ko ha ngāue lahi ia ki ha fāmili pē, ka 'e faingata'a lahi ange ia ki hono fāmili. Na'e feitama hoku tokouá, ko hono māhina valu 'eni mo ha fānau iiki 'e toko ua kehe, peá ne toe tokanga'i foki hono husepāniti 'oku mama-tea hono ongo va'é mo e nimá.

Na'á ku telefoni ki ai 'i he'eku ilo'i 'a e faingata'a na'á ne fehangahangai mo iá, 'o fehu'i ange pe 'oku fefē 'a e me'a na'e hokó. Na'á ne fiemālie pē 'i he'enau hikí mo 'amanaki 'e tokoni ange 'a e kau mēmipa 'o hono uooti fo'oú. Na'á ku tāpuni'i atu 'a e telefoní 'i he hili 'ema talanoá, mo 'eku fakamonū'ia atu 'enau hikí, mo pehē loto pē, pe 'e lava fefē ke u tokoni ki ai mei ha maile 'e 400 (650 km) hoku

mama'o meiate kinautolú.

Na'e toutou ha'u ha fakakaukau ki hoku 'atamaí 'i he efiafi ko iá, 'oku totonu ke u 'i ai ke tokoni kiate ia. Ka 'i he'eku vakai ki he'eku taimi tēpilé ne u ta'ofi 'a e fakakaukau ko iá peá u 'alu au ia 'o mohe.

Na'á ku 'ā hake 'i he pongipongi hono hokó mo e ue'i tatau. Na'e mālohi 'aupito 'a e me'a ko 'ení 'i hoku lotó, pea na'e 'ikai ke u lava 'o faka'ikai'i ia. Na'á ku telefoni ki hoku husepāniti 'o pehē ange ki ai, "Oku fie ma'u ke u 'alu 'o tokoni ki hoku tokouá." Na'á ne pehē mai he taimi pē ko iá, "Na'á ku fakakaukau mo au ki he me'a tatau."

Na'á ku telefoni ki hoku tokouá 'o fakahā ki ai 'eku palaní, pea ta'ofi mo hoku sea 'i he vakapuná ke u puna he ho'atā pē ko iá. Na'á ku fa'o fakato'oto'o 'eku kató, 'uma māvae ki he'eku fānau, peá u 'alu leva ki he mala'e vakapuná.

Na'á ku nofo ai 'i he 'aho 'e tolū 'oku hokó 'o to'o ki tu'a e 'ū me'a he ngaahi puhá, mo fokotu'utu'u 'a e ngaahi lokí, pea tokoni ki hono teuteu'i 'o e fu'u 'akau Kilisimasí. Na'e hili ha'aku to'o ki tu'a ha konga lahi 'o e 'ū me'a he ngaahi puhá, na'á ku tangutu hifo leva mo hoku tokouá mo hono fāmili 'o sio ki honau fu'u 'akau Kilisimasí faka'ofo'ofá. Na'e fiefia hoku ki'i fakafotu ta'u nimá koe'uhī kuo maau honau fāmili ki he Kilisimasí, peá ne pehē mai, "E hoko 'eni ko ha Kilisimasí faka'ofo'ofa 'aupito!"

Na'á ku 'ilo'i 'i he'eku puna 'o foki ki 'apí, na'á ku ongo'i 'a e Laumālie ko ia na'á ku nofo 'o faka'amu ke u



NGĀUE TOKONI 'OKU TA'ENGATA HONO MAHU'INGÁ

"Mahalo ko e ngaahi sīpinga maheni mo mahú'inga taha 'o e ngāue tokoní mo e feilaulau ta'esiokitá, 'oku fakahoko ia 'i hotau ngaahi famili. 'Oku lī'oa 'e he ngaahi fa'eé 'a 'enau mo'u ki hono fā'ele'i mai mo hono lehilehi'i 'o 'enau fānau. 'Oku lī'oa 'a e ngaahi husepāniti ki hono tauhi 'o honau uaifi mo e fānau. 'Oku fu'u lahi 'aupito ke fakalau 'a e ngaahi feilaulau 'oku kau ki he ngāue 'oku ta'engata hono mahu'ingá, ki hotau ngaahi famili."

'Eletā Dallin H. Oaks 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Feilaulau," Liahona, Mē 2012, 22.

ongo'i, 'i he'eku foaki ha konga 'o 'eku mo'u ki he fāmili faka'ofo'ofa ko 'ení. Na'e hoko mai ia 'i he'eku tokoni ki he ni'ihi kehē.

"Oku faingofua 'ete talanoa 'o kau ki hano fai ha ngāue 'ofa 'i he taimi Kilisimasí, kapau 'oku hoa mo 'ete taimi tēpilé, pea 'ikai fakamole pe 'ave kitautolu mei he ngaahi me'a 'oku fakafiemālie kiate kitautolú. Ka 'oku fie ma'u ke tau ala atu 'o tokoni ki he ni'ihi kehē pea te tau toki ongo'i mo'oni 'a e laumālie totonu 'o e Kilisimasí. Kapau te tau fai pehē, 'e tokoni ia ke mahino kiate kitautolu 'a e 'ofa 'a hotau Fakamo'uí kiate kitautolu takitaha. ■



Fai 'e Pīsope Gary E. Stevenson
Pīsope Pulé

Ko e Malu'i mo e Melino 'oku Ma'u 'i Hono Tauhi 'o e Ngaahi Fekaú

*'Oku mahino mo fakatupulekina ki he 'iló, pea mahinongofua
mo mahu'inga 'a e ngaahi sīpinga mo e ngaahi mo'oni
'oku ma'u 'i he Tohi 'a Molomoná. Kapau te tau kamata
'aki 'a e mā'oni'oni mo e talangofua, te tau faka'osi
'aki 'a e ngaahi tāpuaki mo e fiefia.*

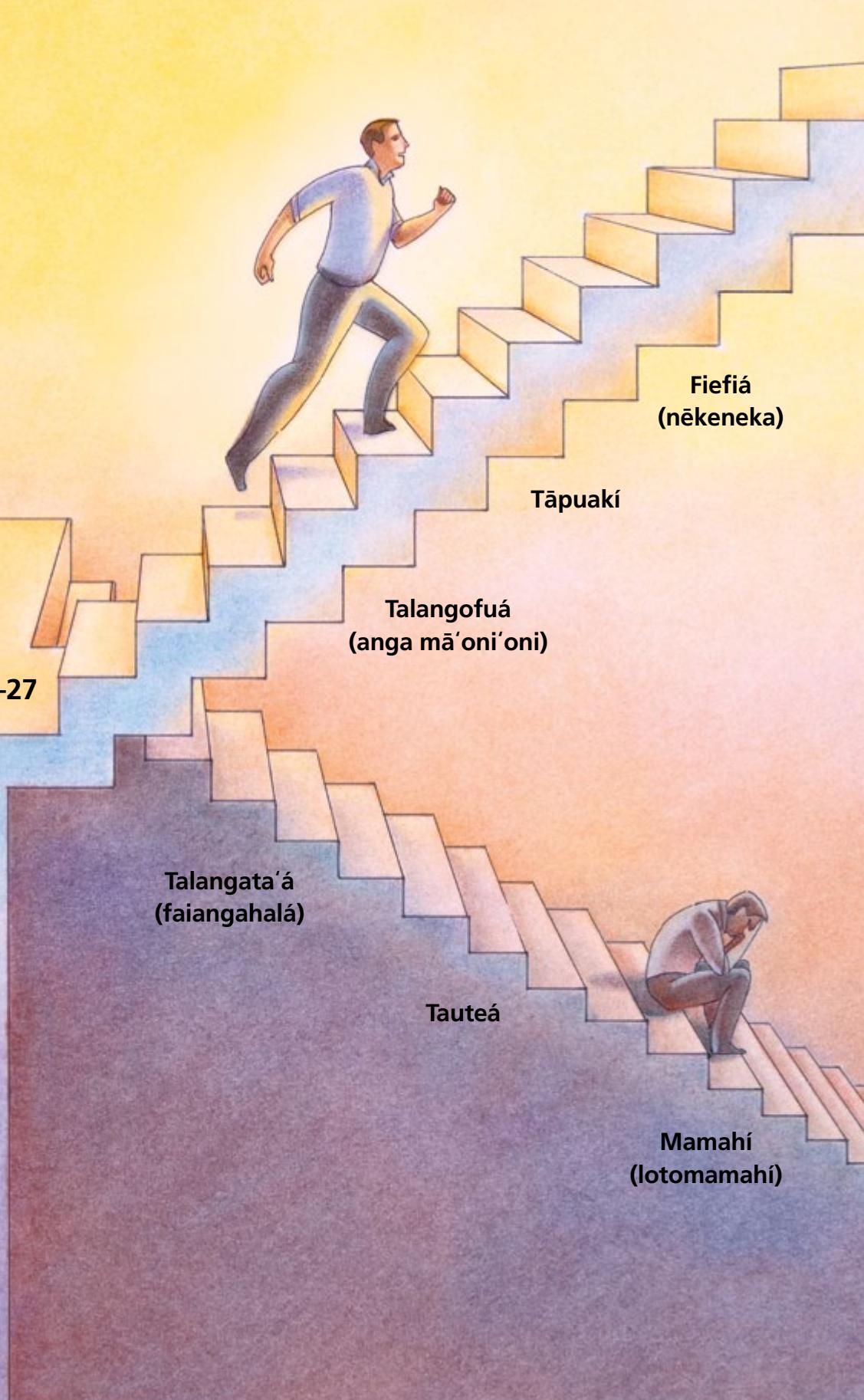
Ihotau kuonga ko 'eni 'o e ma'u fakamatala faka'ilekitulōniká, hangē 'e 'ikai paasi ha ngaahi ongoongo 'oku lele 'aho kakatō, kapau 'e 'ikai toutou hulu'i mai ha ngaahi konga 'o ha talanoa mahreni. 'Oku fa'a ongoongoa mo 'iloa 'a e kakai 'i ha ngaahi talanoa 'oku mahreni mo e kakaí 'i honau ngaahi talēniti makehe hangē ko e kau faiva, kau sipoti, kakai ngāue fakapolitikale, pe kau taki fakapisinisi. 'Oku hoko 'a e ngaahi ta'u 'o e toutou fai ha me'a pe ngāue faivelengá mo e feilau-laú—ko e vaka ia ki he tumutumu 'o 'enau lavame'a 'i ha fa'ahinga ngāue pe ma'u-'anga mo'ui pē—ka 'oku faka'auha ia 'i ha ngaahi me'a na'e hoko 'o fakangalivale'i pe fakamaa'i ai kinautolu.

Ko e me'a faka'osi 'oku fa'a sio atu 'a e kakaí 'oku hokó, ko e 'imisi fakamamahi 'o e kakai 'oku nau kole fakamamate ki ha fakamolemole mo e anga'ofa mei ha fakamaau, kau ma'u 'inasí, pe kakai 'o honau vāhengá, pe mei he fāmilí, ngaahi kaume'a, pe kau poupoú koe'uhí ko ha'anau ngaahi ngāue hala. 'Oku lahi hono ngaahi nunu'a na'e 'ikai ha 'amanaki ki ai—'a ia 'oku kau ai 'a e lotomamahi, fakamā, mo e mamahi—'oku hoko kiate kinautolu, kakai 'oku nau 'ofa aí mo honau kaungāngāué.

'Oku 'i ai ha fekau'aki 'o e ngaahi lea mahinongofua mo mahu'inga 'a e palōfita ko 'Alamaá mei he Tohi 'a Molomoná 'i he kuonga mu'á 'i he'ene akonaki ki hono fohá, mo e senituli 21 'o hangē pē ko e ta'u 'e 2,000 tupu kuo hilí: "Kuo te'eki ai hoko 'a e fai angahalá ko e fiefia" ('Alamā 41:10).

FONÓ

Vakai, 2 Nīfai 2:11–27



Fiefiá
(nēkeneka)

Tāpuakí

Talangofuá
(anga mā'oni'oni)

Talangata'á
(faiangahalá)

Tauteá

Mamahí
(lotomamahí)

Na'e mei fe'unga pē ha 'ilo mo e talangofua ki he ngaahi fekau 'oku 'omai 'i he ongoongolelei kuo toe fakafoki maí ke ne ta'ofi 'a e ngaahi fehālaaki fakafo'ituitui mo fakangāue fakamā mo fakamamahi kotoa pē 'oku hoko 'i he 'aho ní.

Ko ha Founga ke ma'u ai 'a e Fiefiá

'Oku fakahā mai 'e ha founga 'oku ma'u 'i he ongoongolelei 'a Sisū Kalaisí ha hala ki he fiefiá. Ko ha fo'i mo'oni mahinongofua mo mahu'inga ia 'oku ma'u 'i he Tohi 'a Molomoná kotoa. 'Oku faka'ofo'ofa makehe hono fakamatata'i ia 'i he ngaahi akonaki 'a e palōfita ko Lihā ki hono ngaahi fohá 'i he ofi ke ne maté. Na'á ne ako'i 'i he'ene lea ki hono foha ko Sēkopé 'o pehē, "He 'oku totonu ke 'i ai 'a e fehangahangai 'i he me'a kotoa pē" (2 Nīfai 2:11). Na'á ne toe tānaki mai 'i he 'osi ha ngaahi veesi si'i mei ai, 'o pehē, "'Oku 'i ai 'a e fa'ahinga 'o e tangatá koe'uchi ke nau ma'u 'a e fiefiá" (2 Nīfai 2:25).

'E lava 'o fakanounou'i 'a e ngaahi akonaki 'a Lihā 'i he malanga ko 'eni ki hono foha ko Sēkopé 'o pehē: 'Oku 'omi 'e he talangofua mo e mā'oni'oní 'a e ngaahi tāpuakí, pea 'okú ne fakatupu 'e ia 'a e fiefiá. Pea ko hono fehangahangaí, 'oku 'omi 'e he talangata'a mo e faiangahalá 'a e tauteá, pea 'okú ne fakatupu 'e ia 'a e mamahí. Ko e Fakamo'uí 'a e Fakalaloa lahi 'o e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá, pea ko ia 'okú ne poupou'i 'a e hala ki he fiefiá mo e mo'ui ta'engatá. Ko e tēvoló 'a e tamai fakamanavahē 'a e ngaahi loí pea ko ia 'okú ne poupou'i 'a e hala ki he pōpulá mo e maté.

'Oku mahino 'aupito, 'a e mahino ki he filí 'e 'ikai te tau fili 'ilo'ilopau ki he pōpulá mo e maté, ka koe'uchi ko e pau ke ne mamahi mo ia 'o ta'engatá, 'okú ne feinga ai ke mamahi 'a e fa'ahinga kotoa 'o e tangatá" (vakai, 2 Nīfai 2:27). 'Okú ne fakahoko 'eni 'aki 'ene fakakehe'i 'a e ngaahi nunu'a 'o e angahalá mo e talangata'a. Ko e 'uhinga ia 'e taha 'oku ui ai ia ko e tamai 'a e ngaahi loí.

Na'e pehē 'e Palesiteni Sipenisā W. Kimipolo (1895–1985): "'Oku mou . . . 'ilo'i kotoa pē 'a Sētane, ko e tamai 'o e ngaahi loí. 'Oku mou 'ilo ki he anga 'o 'ene liliu 'a e mo'oni ke hoko ko ha loí. 'Okú ne teuteu'i 'a e koví ke hā faka'ofo'ofa, fakafiefia, faingofua mo ngali lelei foki."¹

Ko e loto 'o Sētané ke tau tui ko e founga ke ma'u ai 'a e fiefiá 'oku kamata ia 'i he fai koví mo e fai angahalá. Kuo 'osi fakatokanga mai kiate kitautolu, 'okú ne fu'u poto 'aupito 'i hono fakapuli mai 'ene ngaahi 'ahi'ahí, pea 'okú ne fa'a hā mai ai 'i he taimi 'e ni'ihī "o hangē nai ko ha 'āngelo 'o e māmā" (2 Nīfai 9:9). Na'e fakamatata'i 'e he 'Eikí 'a e hingá mo e ngaahi taumu'a 'a Sētané 'o pehē:

"Ko ia, ko e me'a 'i he angatu'u 'a Sētane kiate aú, 'o ne feinga ke faka'auha 'a e tau'atāina ke fili 'a e tangatá, 'a ia

ko au, ko e 'Eiki ko e 'Otuá, kuó u foaki kiate iá, pea ko e tahā foki, ke u foaki foki kiate ia 'a hoku mālohi 'o'okú; ko ia 'i he mālohi 'o hoku 'Alo pē taha na'e Fakatupú, na'á ku pule ke kapusi hifo ia ki lalo;

"Pea na'á ne hoko ko Sētane, 'io, ko e tēvoló, ko e tamai 'a e ngaahi loi kotoa pē, ke kākaa'i mo fakakuhi 'a e tangatá, pea ke taki pōpula 'a kinautolu 'i he'ene fa'itelihá" (Mōsese 4:3–4).

'Oku kamata 'a e hala ki he fiefiá 'i he mā'oni'oni, tu'unga 'i he talangofua ki he ngaahi fekaú. Kuo 'osi foaki mai kiate kitautolu 'a e ngaahi fekaú 'o hoko ko ha tohi fakahinohino fakalangi ke ne taki atu 'a kitautolu mei he ngaahi fakatu'utāmaki lahi 'o e mo'ui fakamatelié. Na'e fakahā mai 'eni 'e he'Eikí 'i he kamata'anga 'o hono Toe Fakafoki Mai 'o e Ongoongolelé, 'o pehē: "Ko ia, ko au ko e 'Eikí, 'i he'eku 'ilo'i 'a e fakatu'utāmaki 'a ia 'e hoko mai ki he kakai 'o e māmaní, na'á ku ui ai ki he'eku tamai'o'eiki ko Siosefa Sāmita, ko e Si'i, peá u lea kiate ia mei langi, *mo fai kiate ia 'a e ngaahi fekaú*" (T&F 1:17; ko e toki tanaki atu hono fakamamafa'i).

Tauhi 'a e Ngaahi Fekaú

'Oku pehē 'e ha kakai 'e ni'ihī 'oku 'ikai ke 'i ai ha 'uhinga lelei ki he hoko 'a e ngaahi fekaú ko e kamata'anga ia 'o e hala ki he fiefiá, ka ko ha me'a ia ke toki to'oto'o atu pē 'i he halá. 'Oku fakatāta'i mai 'a e me'a ni 'e he talanoa ko 'ení mei he taimi na'á ku hoko ai ko e palesiteni fakamisiona 'i Nakoiā 'i Siapani 'i he ngaahi ta'u si'i kuo hilí.

Na'e kamata ke u maheni mo hoku uaifi ko Lisá mo ha finemui 'i he'ene ha'u ki he fale lotú ke kau ki ha kalasi ako lea faka-Pilitānia na'e ako'i 'e he kau faifekaú. Ko e ki'i finemui angalelei, mo longomo'ui ia, na'á ne lava 'o mapule'i lelei pē 'ene mo'ui, 'a ia na'e kau ai 'ene ma'u ha ngāue lelei, mo ha tamasi'i kuo fuoloa 'ena kaume'a, mo hono fāmilí. Na'e hanga 'e he'ene feohi mo e kau faifekaú mo e kāingalotú 'i he kalasi ako lea faka-Pilitāniá 'o ue'i hake 'ene mahu'inga ia 'i he Siasí, pea kamata leva ke ne tali 'a e ngaahi lēsoni fakafafekaú. Na'e hangē 'oku matai mai mo tupulekina 'a 'ene fakamo'oni ki hono mo'oni 'o e ongoongolelei kuo toe fakafoki maí 'i he taimi kotoa pē na'á ne fakataha ai mo e kau faifekaú. Ko ia 'i he'ene lau 'a e Tohi 'a Molomoná mo fakalaauloto mo lotu 'o kau ki ai mo fanongo ki aí, na'á ne 'ilo'i 'oku mo'oni 'a e ngaahi me'a ko iá.

Na'á ne 'ilo'i kuo pau ke ne talangofua 'i he taimi na'e ako'i ange ai 'e he kau faifekaú 'a e ngaahi fekaú. Na'á ne tukuange leva hono kaume'a pea li'aki mo 'ene ngāue, he na'e fie ma'u ai ke ne ngāue 'i he ngaahi 'aho Sāpaté. Na'e kamata leva ke ne tauhi 'a e Lea 'o e Potó peá ne tali mo e fono 'o e vahehongofulú. Na'e mālohi fau 'a 'ene tuí, ko ia

na'e kamata pē 'ene tauhi 'a e ngaahi fekaú
'i he taimi na'á ne ako ai ki aí.

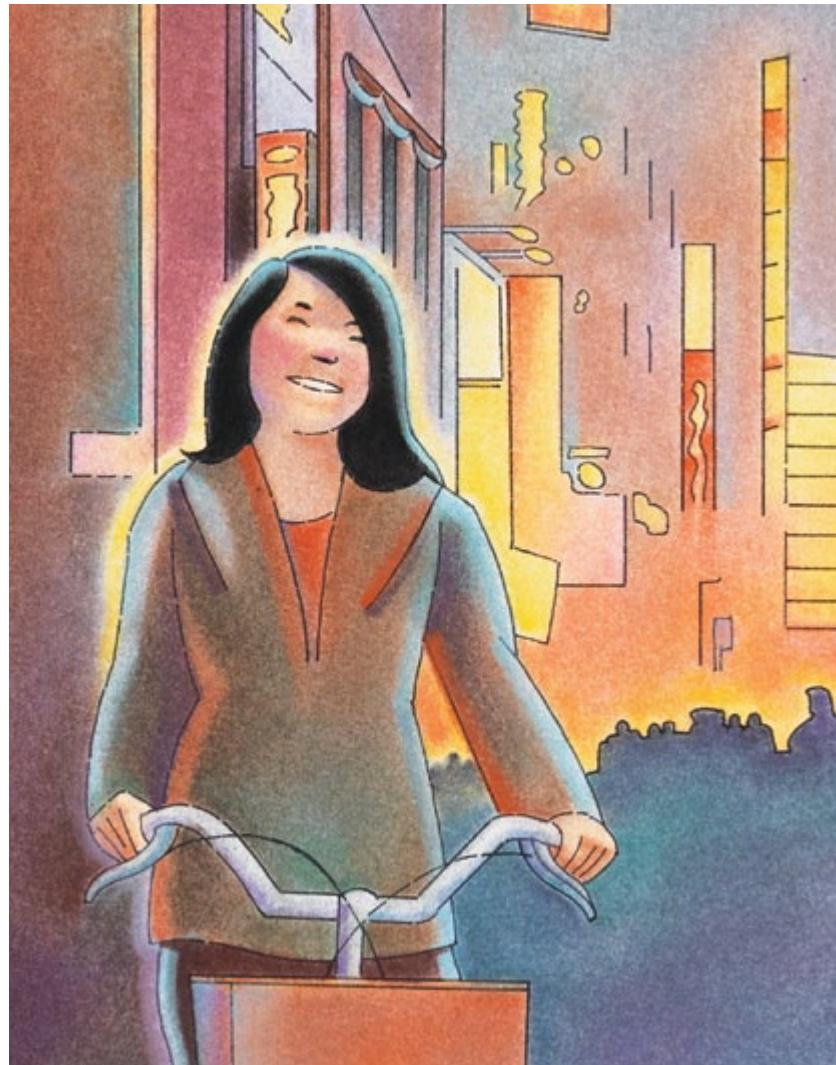
Na'e fakahā ange 'e he'ene ongo mātu'á 'e 'ikai lelei 'enau fetu'utakí 'i he taimi na'á ne fakahā ai ki hono fāmilí 'a 'ene mahu'inga 'ia 'i he Siasí mo 'ene ako ki he ongoongolelei kuo fakafoki maí. Na'e mole 'ene ngāué, pea 'ikai hano loki ke nofo totongi ai pea 'ikai pou-pou'i ia 'e hono fāmilí 'i he hili pē ha ngaahi uike si'i mei he'ene tali 'a e ngaahi fekaú. Na'e mahino 'aupito, 'a e hanga 'e he'ene talangofuá 'o uesday lahi 'a 'ene mo'uí 'i ha founiga na'e fu'u fakamamahi.

Na'á ku hoha'a lahi ki he tu'unga na'á ne 'i aí, hili ha 'aho femo'uekina lahi 'e taha, na'á ma 'alu atu ai mo Lisa mei homau 'apí kuo fuoloa e po'ulí ke ma 'alu pē 'o lue he halá 'i he'ema fie ma'u ha ki'i taimi ke ma feohi fakahimaua ai pē. Na'á ma 'ohovale 'i he'ema a'u fakataha atu ki ha manga hala femo'uekina mo e finemui fiefanongo faivelenga ko 'ení, na'e ha'u 'i he'ene pasikalá. Na'á ne malimali fiefia pea fā'ofua mai kiate kimaua. Na'á ma fehu'i ange pe ko e hā 'ene me'a na'e fái, 'i he'ema 'ohovale he'ene 'i ai kuo fuoloa e po'ulí.

Na'á ne tali fiefia 'o pehē mai, "Ko 'eku 'alu ki he'eku ngāué fo'oú, he 'oku ou ngāue 'i ha fale kai 'i he taimi hengihengí.

Na'e hā mei he'ene ngāué ko 'ení ha holo lahi 'i he totongí, fatongiá mo e ngaahi houa ngāué 'i hano fakahoa atu ki he'ene ngāué kimu'á. Neongo 'a e ngaahi faingata'a ne hoko mo e ngaahi palopalema fakaholomui ki he'ene mo'uí, na'e mahino 'okú ne fiefia pē ia. Na'á ne talamai leva kuo 'osi fokotu'u 'a e 'aho ke ne papitaiso aí. Na'á ku ofo mo Lisa 'i he'ema foki atu ki he 'api fakamisioná, 'i he hanga 'e he'ene tui mo 'ene talangofuá ki he ngaahi fekau fo'ou kuó ne ma'u 'o fokotu'u ia 'i he hala ki he fiefia mo'oní.

Na'e papitaiso ia 'i ha ngaahi uike si'i mei ai. Na'e 'ikai fuoloa mei ai, kuó ne fakalelei mo hono fāmilí peá ne ma'u ha ngāué lelei ange. 'I he 'osi ha ngaahi ta'u si'i mei hono papitaisó, na'á ne sila 'i he Temipale Tōkiō Siapaní mo ha talavou ne toki 'osi 'ene ngāué fakafaifekaú 'a ia na'á na fe'iloaki 'i ha 'ekitivití 'a e kau tāutaha kei talavou. 'Okú na hoko he taimí ni ko ha fāmili ta'engata. Pea ne toki tāpuekina kinaua 'aki ha ki'i pēpē tangata



faka'ofo'ofa. 'Oku hanga 'e ha himi nounou mo faka'ofo'ofa 'o fakamatala'i 'a e me'a na'e hoko 'i he'ene mo'uí, 'o tu'unga 'i hono tauhi 'o e ngaahi fekaú.

*[Tauhi 'a e ngaahi fekaú, tauhi 'a e ngaahi fekaú!
'Oku 'i ai 'a e malu 'i, 'oku 'i ai 'a e melinó.
Te Ne 'omi e ngaahi tāpuakí, Te Ne 'omi e ngaahi tāpuakí.
Lea 'a e palofitá: Tauhi e ngaahi fekaú.
'Oku 'i ai e malu 'i mo e melinó.]*

Na'á ma 'ohovale 'i he'ema a'u fakataha atu ki ha manga hala femo'uekina mo e finemui fiefanongo faivelenga ko 'ení, na'e ha'u 'i he'ene pasikalá. Na'á ma ofo 'i he hanga 'e he'ene tui mo 'ene talangofuá ki he ngaahi fekau fo'ou kuó ne ma'u 'o fokotu'u ia 'i he hala ki he fiefia mo'oní.

'Oku mahino mo fakatupulekina ki he 'iló, pea mahinongofua mo mahu'inga 'a e ngaahi founiga mo e ngaahi mo'oní 'oku ma'u 'i he Tohi 'a Molomoná. Kapau te tau kamata 'aki 'a e mā'oni'oni mo e talangofuá, kuo pau ke tau faka'osi 'aki 'a e ngaahi tāpuaki mo e fiefia. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. Spencer W. Kimball, "The Blessings and Responsibilities of Womanhood," *Ensign*, Mar. 1976, 70.
2. "Tauhi 'a e Ngaahi Fekaú," *Ngaahi Himi*, fika 195.

TE MAU LAVA FĒFĒ 'O FAFANGA HA FU'U TOKOLAHİ PEHĒ?

Na'a ku ongo'i lōmekina 'aupito 'i he'eku hoko ko e palesiteni Fine'ofá, koe'uhí ko e ngaahi fie ma'u mo e ngaahi faingata'a 'oku fehangahangai mo ha ngaahi fāmili 'e ni'ihi 'i homau koló. Na'e faingata'a 'aupito 'a e tu'unga faka'ekonōmiká, pea na'e mole e ngāue 'a e tokolahi 'o e kāingalotú.

Na'e hā mahino mai 'a e lotofo'i, lotomamahí, mo e mole 'a e 'amanakí mei he fofonga 'o e tokolahi 'i tu'a 'i he Siasí 'a ia 'oku nau faingata'a ia 'i hono tauhi honau ngaahi fāmili. Na'e a'u foki ki he fānaú mo e to'u tupú, 'ene hā meiate kinautolu 'a e ongo'i veiveiuá mo e moveuveú.

Na'e ongo'i 'e he kau taki 'o e koló 'a e fie ma'u ke fakahā atu 'a e 'amanaki lelei mo e 'ofa ki he kakai 'oku faingata'a ia tahá—ha fa'ahinga me'a te ne tokoni'i 'a e kakai 'i homau tukuikoló ke nau ongo'i 'oku 'i ai ha Tamai Hēvani 'ofa 'okú Ne 'afio'i

honau ngaahi faingata'a ia pea 'okú Ne tokanga'i kinautolu.

Na'a mau fokotu'u ai 'i he ofi ki he Kilisimasí, ke mau fakaafe'i 'a e fānau masiva taha 'i homau tukuikoló ki ha kai efiafi. 'E fai 'e he kāingalotu 'o e koló ha ngaahi feinga pa'anga, pea fakatau mai 'a e me'akai mei he ngaahi fale kaí, pea teuteu'i mo homau fale lotú ke tali 'emau kau fakaafé. Na'e tokoni ki ai 'a e kāingalotu kotoa pē, kau ai mo e fānau Palaimelí, kau finemuí, mo e kau talavoú.

Na'a mau ale'a'i ha fale kai 'e taha ke ne teuteu mai 'a e me'akai, pea mau fetu'utaki ki he kau ngāue fakasosiale ki he kakai ke nau kumi mai 'a e ngaahi fāmili 'oku lahi taha 'enau fie ma'u. Na'e 'omi 'e he kau ngāue ko 'ení ha lisi 'o e fānau 'e toko 100, 'a ia na'e tokolahi ia 'i he fika na'a mau 'amanaki ki aí. Na'e 'ikai te mau fo'i ai, ka na'e ta'e 'amanekina pe 'e lava 'o ma'u ha pa'anga fe'unga ke

fakatau mai 'a e me'akai ki ha fānau tokolahi pehē.

Na'e a'u ki he 'aho ke fai ai 'emau kaime'akai, na'e 'alu atu ai 'a e palesiteni fakakoló mo ha kau tikoni 'e ni'ihi, 'o 'ave 'a e pa'anga na'a mau tānakí ki he fale kaí, mo tālafili pē pe 'e fēfē ha'amau fafanga'i ha fānau tokolahi pehē 'aki 'emau ki'i pa'anga na'e ma'u. Na'a nau lotu pē 'i he'enau fonongá, mo nau pehē pe 'oku totonu pe ā ke fakaafe'i mai 'a e fānau iiki tahá, pea vaeua 'a e ngaahi peleti me'akai kotoa pē, pe kaniseli fakakātoa 'a e 'ekitivitií.

Na'e hili atu 'e he palesiteni fakakoló 'a e pa'angá 'i he funga kānitá 'i he'enau a'u atu ki he fale kaí. Ko e taimi ia na'e tali ai 'enau ngaahi lotú.

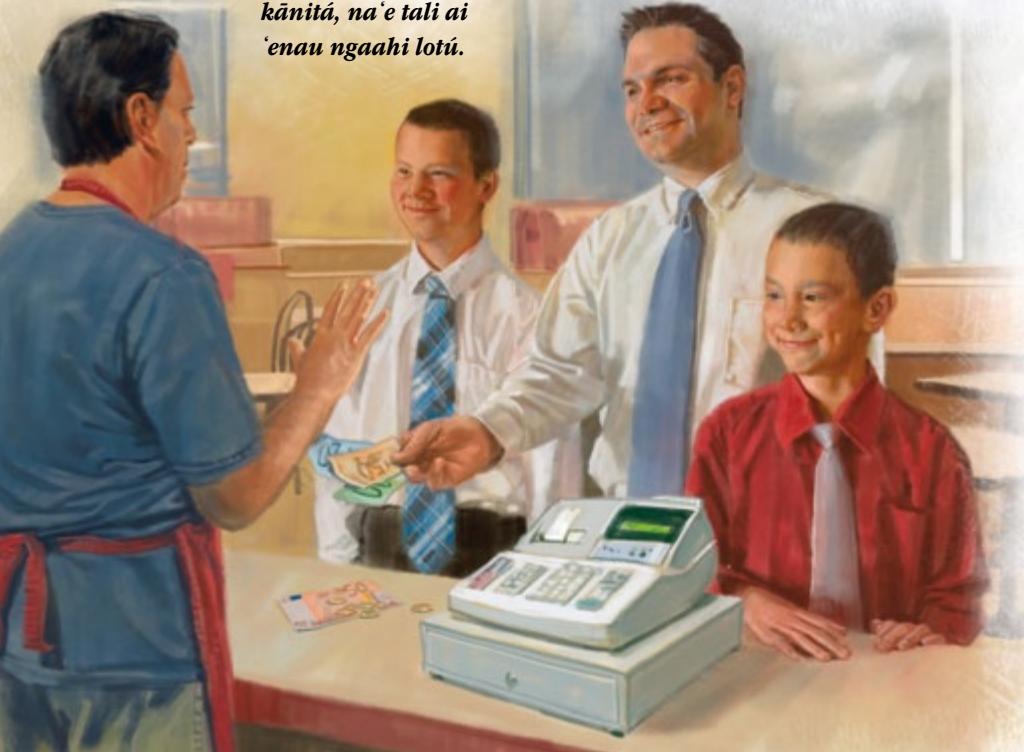
Na'e sio mai 'a e pule 'o e fale kaí kiate kinautolu, peá ne malimali, mo talaange, 'e fiefia 'a e fale kaí ke nau tokoni mai 'i hano lahi pē 'o e me'akai 'e fie ma'u—ta'etotong! 'Oku 'ikai te u lava 'o fakamatala ki he fiefia na'a mau ma'u 'i he'emau fanongo ki he foaki loto'ofa ko ía, pea na'e tupu ai ha'amau 'omi ha tala fakafiefia—mo ha me'akai lahi—ke fafanga 'aki ha fānau masiva tokolahi.

'Oku mau fakamālō ki he fale kaí koe'uhí ko 'enau foaki 'ofá, 'a ia ne mau lava ai 'o faka'aonga'i 'a e pa'anga na'a mau tānakí ke fakatau 'aki ha me'akai 'o fa'o ki ha ngaahi kato me'akai 'o foaki ma'a e ngaahi fāmili faingata'a ia tahá.

Na'a mau ako mei he me'a ko 'ení, 'oku 'ikai ta'e'aonga ha ngāue 'o kapau 'oku tau faka'aonga'i lelei hotau ngaahi talēníti mo e ngaahi holi leleí ke tokoni ki hotau kāingá. Na'e fakamāloha ai 'emau fakamo'oni 'oku fakaava mai 'e he 'Eikí 'a e ngaahi matapā hili 'etau fai 'a e me'a kotoa pē te tau lava 'o faí. ■

Má'ata Fenanitesi Lepolo, Sipeini

'The hili atu 'e he palesiteni fakakoló 'a e pa'angá 'i he funga kānitá, na'e tali ai 'enau ngaahi lotú.



'OFA PĒ 'E 'OFA HA TAHA 'IATE IA

Na'e kau hoku foha ta'u tolú mo hoku 'ofefine ta'u faá ki ha kulu'pu 'o e fānau teuteu ako 'i homau feitu'ú. Na'a mau fakakaukau ai kimautolu na'a mau tokanga'i 'a e kulu'pu 'i he fa'ahita'u momoko ko iá ke mau fai ha ki'i polokalama ngāue-'ofa faka-Kilisimasi, 'a ia na'e kau ai hano foaki 'e he fānau takitaha ha me'a va'inga ki ha fāmili 'oku faingata'a'ia.

Na'a mau ako'i ha ngaahi lēsoni lahi 'i he ngaahi uike kimu'á 'o kau ki he founga 'oku hanga ai 'e he loto hounga'iá mo e vahevahe mo e n'ihi kehé 'o ngaohi kitautolu ke tau fiefiá. Na'á ku talaange ki he'eku fānau' ke nau kamata fakakaukau leva ki he ngaahi me'ava'inga te nau fie foakí, 'i he'eku loto ke nau ako tonu 'i hono fili 'a e me'a te nau foakí. Na'e fakangatangata homau tu'unga faka-pa'angá. Pea na'á ku fie 'ilo pe ko e fē 'i he'enau ngaahi me'ava'ingá te nau loto ke foaki ki ha tahá.

Na'á ku pehē ange ki he'eku fānau' 'i ha pongipongi Tokonaki 'e taha, kuo taimi ke nau fili 'a e me'ava'inga ke nau foakí. Na'á ku tokoni kia Hanitā 'i hono kofukofu'i 'o e loli na'á ne filí, hili ia peá u 'alu atu ke sio ki he me'a 'a Mikaela na'e faí. Na'á ku tu'u pē mei he matapá 'o hono lokí 'o sio mei ai ki he me'a na'e hokó, pea na'e tō hoku lo'imatá 'i he me'a na'á ku sio ki aí.

Na'e lolotonga pukepuke 'e Mikaela 'a e ki'i tamapua na'á ne sai'ia taha aí, 'a ia ko Mela, kuó ne 'osi fakatui hono ki'i teunga tamapua lelei tahá, pea na'á ne lolotonga hivehiva kiate ia. Hili iá na'á ne folahi ha ki'i sipi 'i loto 'i ha ki'i kato me'a'ofa. Na'á ne malimali ki he tamapuá, peá ne fa'ofua mo 'uma ki ai, pea fakatokoto lelei hifo ia 'i he kató. Na'á ne pehē mai 'i he'ene sio mai kiate aú, "Fine-eiki, kuo maau 'a Mela ia. 'Ofa ange pē 'e 'ofa ha taha 'iate ia."

Na'á ku pehē ange ki he fānau' 'i ha pongipongi Tokonaki 'e taha, kuo taimi ke mou fili 'a e me'a va'inga ke mou foaki. Na'e tō hoku lo'imatá 'i he me'a na'á ku sio ki ai mei he matapá 'o e loki 'o Mikaelá.



Na'á ku 'ohovale 'i he'ene fie foaki iá, he na'á ku 'ilo'i 'a e ongo 'a hoku 'ofefiné ki he'ene ki'i tamapua ko 'ení. Na'a ku meimeei tala ange kia Mikaela 'oku 'ikai fie ma'u ke ne foaki 'ene ki'i tamapua 'okú ne sai'ia taha aí, ka na'á ku longo 'o 'ikai ke u lea.

Na'á ku pehē, "Oku mahino kiate ia 'a e foakí. 'Okú ne foaki 'ene lelei tahá."

Na'e fakafokifá 'eku fakatokanga'i 'oku 'i ai haku konga 'oku loto ke u foaki mo vahevahe mo ha taha, kae 'oua pē na'a hoko ia ko ha feilaulau fakafo'ituitui 'e fu'u lahi. Kuó u fokotu'u ha fakangatangata ki he'eku foaki 'ofá, pea na'á ku 'ilo'i 'oku fie ma'u ke u liliu.

Na'á ku fakakaukau ki hono foaki 'e he'eku Tamai Hēvaní Hono 'Alo haohaoa pē tahá, pea tuku ke Ne mamahi pea peka koe'uhiko au. Na'á ku sio loto atu ki ha Tamai 'i Hēvani

'ofa 'oku fekita ki Hono 'Alo 'Ofa'angá pea fekau'i hifo Ia ki he māmaní ko ha ki'i pēpē, mo ha 'amanaki te tau 'ofa mo muimui 'iate Ia.

Na'e 'ikai ta'ofi 'e he Fakamo'uí Tonu ha me'a 'e taha, peá Ne foaki 'a e me'a kotoa pē na'á Ne ma'u ke foakí.

Na'á ku fifili pe 'e liliu 'e Mikaela 'ene fakakaukaú kimu'a 'i he polokalama Kilisimasi, 'a ia 'e foaki ai 'a e ngaahi me'ava'inga faka-Kilisimasi, ka na'e 'ikai liliu 'ene fakakaukaú. Na'á ku fifili pe te ne fakame'apango'ia 'amui 'i he'ene filí 'o mamahi ai, ka na'e 'ikai.

Na'á ku fakapapau 'i he'eku vakai ki he sīpinga faka-Kalaisi 'a 'eku ta'ahiné, 'e tatau ai pē pe 'oku lahi pe si'isi'i ha me'a 'oku ou ma'u, te u fiefia ma'u pē ke foaki 'a 'eku lelei tahá 'i he taimi 'oku ou ma'u ai ha faingamālie ke u foakí. ■

Piliteni Paini, 'Iutā, USA

NA'A MOU HIVA MEI HOMOU LOTÓ

Na'e teuteu 'emau kuaeae fakasiteikí 'i Tiseema 'o e 2000 ke tokanga'i ha faka'ali'ali hiva 'e fai. Na'e 'i ai ha ngaahi kuaeae 'iloa 'i he kolo ko Posatasi, 'i 'Āsenitíná, na'a nau 'osi fakapapau'i te nau kau mai ki ai, pea 'e tokolahí mo e kakai te nau ha'u ki ái. Na'a mau 'amanaki te mau fakahā 'emau fakamo'oni ki he 'alo'i 'o e Fakamo'u'i 'i he'emau hivá.

Na'a ku ongo'i 'oku hoha'a hoku lotó he ko e talēkita au 'o e kuaeá. Na'e 'āsinga 'eku hoha'a he ko hoku māhina valu 'eni pea ko e māhangá. Na'a ku ongo'i 'a e langa 'i he'emau ako hiva faka'osí 'i ha uike 'e taha kimu'a pea fai 'a e konisetí, ko ia na'a ku tangutu pē 'o tā hiva mei ai.

Na'e 'ikai te u toe lava 'o tu'u 'i he taimi na'e 'osi ai 'a e ako hivá. Na'e faingāue mai leva hoku husepāniti ko Kālosí pea mo 'eku tamaí kiate au. Na'e leleaki'i leva au 'e Kālosí ki he fale mahakí, pea na'e tala mai ai 'e he kau toketaá te u fā'ele 'i he 'aho ko iá. Na'a ku manavahē, ka na'e talamai 'e Kālosí ke u falala pē ki he 'Eikí.

Na'e 'ikai fuoloa kuo ongona 'i he lokí kotoa 'a e tangi 'a ha pēpē toki fā'ele'i, ka na'e 'unu'unu mai 'a e toketaá 'o ne pehē mai, "Ko Keila 'ena 'oku tangí, ka na'e si'i mālōlō 'a 'Epeleli."

'Oku 'ikai te u ma'u ha lea fe'unga ke fakamatala'i 'aki 'a e ngaahi ongo na'e ha'u kiate aú. Na'e 'ikai fuoloa kuo hiki au ki ha loki 'e taha, 'a ia na'e talitali mei ai hoku husepāniti kiate au. Na'a ma fe'iloaki peá ma tangi.

Na'e pehē mai 'e Kālosí, "E Tefiní, 'oku 'ikai te ta 'ilo'i 'a e ngaahi tau-mu'a 'a e 'Eikí ki He'ene 'ave 'a 'Epeleli kiate Iá. Ka kuo pau ke ta lotomālohi pē, mo tali Hono finagaló, pea ta laka atu kimu'a 'i he tui."

Na'e 'ikai fuoloa mei ai, ne hapahapai 'e Kālosí 'a e ki'i sino 'o Keilá

'o tāpuaki'i ia ke ne mo'ui. Na'a ne mo'ui, ka na'e tuku ia 'i fale mahaki 'i he 'aho 'e 10 na'e hokó koe'uhí ko ha ngaahi palopalema.

Na'e faka'atā au 'i he uike na'e hokó. Ka na'e 'ikai te u toe fakakau-kau ki he kuaeá, koe'uhí ko 'eku toutou 'alu ki he fale mahakí 'o vakai mo fafanga 'a Keilá. Na'e fehu'i mai 'e he'eku tamaí 'i he pō kimu'a pea fai 'a e faka'ali'ali hivá pe kuó u fakakau-kau ke u tataki 'a e kuaeá pe 'ikai. Na'a ne pehē mai, "E Tefiní, lotu 'o kau ki ai, pea neongo pe ko e hā ha'o fakakaukau 'e fái, 'e tonu pē ia."

Na'a ku fakakaukau kia Keila, 'a ia 'oku kei tokoto 'i he falemahakí. Na'a ku fakakaukau ki he kau mēmipa 'o e kuaeá, 'a ia na'a nau ngāue mālohi ke

Na'e lōmekina hoku lotó kotoa 'i he hiva fakataha 'a e kuaeá mo e me'aleá, peá u ongo'i 'oku ou 'i ha feitu'u faka'ofa mo'oni.



teuteu ki he konisetí. Na'a ku fakakau-kau ki he Fakamo'uí mo Hono 'alo'i, mo 'Ene mo'uí, mo e feilaulaú. Na'a ku 'ilo'i ai 'a e me'a 'oku fie ma'u ke u faí.

Na'e ongo mo'oni ki homau lotó 'a e ngaahi 'ofa na'e fakahā mai ki homau fāmilí 'i he efiafi hono hokó, mei he kau mēmipa 'o e kuaeá, pea na'e hanga 'e he laumālie 'o e faaitaha na'a nau ma'u 'o fokotu'u 'i homau lotó ha holi mo'oni ke mau ue'i hake 'a e loto 'o kinautolu kotoa pē te nau ha'u ki he konisetí.

Na'e pau ke hiva fakamuimui 'a 'emau kuaeae fakasiteikí koe'uhí he ko kimautolu na'a mau talitali 'a e ngaahi kuaeá. Na'e tafe noa pē hoku lo'imata 'i he tā 'e he pianó mo e vaiolini 'a e talateu ki he "Hiva 'a e Kau 'Āngeló." Na'e lōmekina hoku lotó kotoa 'i he hiva fakataha 'a e kuaeá mo e me'aleá, peá u ongo'i 'oku ou 'i ha feitu'u faka'ofa mo'oni.

Na'a ku tafoki 'i he 'osi 'emau hivá, 'o u vakai atu na'e tō 'a e lo'i-mata 'o e tokolahí 'o e kau fanongó. Mahalo na'e ongo'i 'e he kakai ko ia kuo te'eki ai ke nau fanongo ki he pōpoaki 'o e melino mo e 'ofa 'a e ongoongoleleí, na'a nau fanongo 'i he'emau hivá 'a hono faka'ofa mo hono fakaofo 'o e 'alo'i mai e 'Alo 'o e 'Otuá.

Na'e pehē mai kiate kimautolu kimui 'e he talēkita 'o ha taha 'o e ngaahi kuaeá, "Na'e lelei 'emau founzá, ka na'a mou hiva mei homou lotó."

Na'a ku fakafeta'i mo hoku husepāniti 'i he Efiafi kimu'a 'i he Kilisimasí koe'uhí ko 'Ene fekau'i mai 'a Keila ki homau 'apí, pea mo hono fekau'i mai Hono 'Aló ki he māmaní. Koe'uhí ko e Fakalelei 'a e 'Aló pea mo 'emau sila 'i he temipalé, 'oku ma 'ilo'i 'e toe hoko 'a 'Epeleli ko homa 'ofefine. ■

Tefiní 'Analía Lomelo ti Tau,
Misionesí, 'Āsenitina

KO E POPI KOANÉ, KAU PAIONIÁ, MO E MELINÓ

Na'e fa'o 'e he fine'eikí ha ngaahi fo'i piliki ki he 'ōvaní, pea kofukofu'i 'aki ia ha ngaahi sipi ke fakamāfana'i 'aki homau va'ē 'i he' emau fononga 'i ha kā 'oku 'ikai ke 'i ai hano me'a fakamāfaná. Ko e 1935 'eni, pea ko e 'amanaki 'eni ke fai 'emau fononga maile 'e 60 (96 km) mei Sōleki Siti ki Peisoni, i 'Iutā, ke 'a'ahi ki he'eku ongo kuí 'i he konga kimu'a 'o Tisemá. Na'e tō takai 'iate kimautolu 'a e sinoú ka na'e tō ma'ama'a pē, pea vilo mai 'o hangē ha fanga kí'i 'ahiohió 'i he halá 'i mu'a. Na'e fakatui 'aki au mo hoku tokoua lahi ko Feleti ha ngaahi fu'u kote matolu mo ha sitōkeni vavae fakatupu velia mo ha sikaafi. Na'e fu'u fuoloa 'a e fononga ia ko 'ení kiate au ko ha tamasi'i ta'u fitu.

Na'a mau fai 'a e fononga pehé ni 'i he Tisema kotoa pē. Na'e 'ikai kamata mo'oni 'a e fa'ahita'u Kilisimasí ia kapau na'e 'ikai te mau 'i he peito māfana 'o 'emau ongo kuí 'o ngaohi pulu popi koane. 'E tafu 'e he' emau kui tangatá 'a e afí, pea fakafonu leva 'e he' emau kui fefiné ha kato uaea 'aki 'a e popi koane pea ne lulululu'i mālohi ia 'i he funga afí, kae 'oua kuo fonu 'a e kato uaeá 'i he popi koane hinehiná. 'Oku hanga leva 'e he kui fefiné 'o huhua ha pata hone māfana ki he popi koané 'i ha loto tikatele ukamea matolu, pea heu fakataha ia mo e pinati. I he taimi ko ia 'e mokomoko aí 'oku mau ala hifo ki loto 'aki homau nima kuo vali pata'i 'o kai 'a e popi koané pe ngaohi 'aki ha ngaahi fo'i pulu popi koane ke foaki ki homau fāmilí mo e ngaahi kaume'a.

Neongo iá, 'e kehe 'a e Kilisimasí ia ko 'ení. Ko e founiga mahení ko 'eku heka mo Feleti 'i he sea muí, ka na'a ma faka'efihi he ta'u ko 'ení 'i he sea lōloa 'i mu'a 'i he vaha'a 'o 'emau ongomātu'a. Na'e 'i he sea muí ha kí'i puha mate 'oku 'i ai 'a e sino 'o hoku kí'i tehina ta'u taha ko Seilotí. Na'a ne puke

'i he mīselé peá ne ma'u ai mo e niumōniá 'o mole ai 'ene mo'uí. Na'a mau 'uluaki 'alu he pongipongi ko iá ki he fale maté 'o 'omi 'a e kí'i puha mate papá.

Na'e taki 'e he tangata'eiki 'o mau hiva ha ngaahi hiva faka-Kilisimasí lolotonga 'emau fononga houa 'e ua ko 'ení. Na'e hiva fakafa'ahi 'a e ongomātu'a, pea na'e hanga 'e he'ena hivá 'o fakafiemālie'i kimautolu 'i he' emau tengihia 'a e mole si' emau ki'i pēpeé.

Na'a mau a'u atu ki he 'api 'o 'emau Kui Tangatá, na'e talitali mai ai 'a e fāmili mo e ngaahi kāinga ko ia na'a nau maheni ke fa'a tali fiefia kimautolu 'i he kuohilí, ka na'a nau talitali mai he taimi ko 'ení 'i ha loto molumalu. Na'e fakahifo atu 'a e puha maté mei he sea muí 'o 'ave ki he loki talanoa ma'a ekiaki 'o 'emau Kui Fefiné. Na'e fai 'e he pīsope 'a 'emau ongo kuí ha kí'i lea 'ofa nounou, hili ia pea mau toe foki ki he kaá ke mau 'alu ai ki he fa'itoká, 'a ia na'a mau tangi kotoa ai 'i hono tuku 'a e kí'i tamasi'i mahu'ingá ni ki hono mālōlō'anga 'i he kelekele momokó.

Na'e a'u ki he Kilisimasí. Na'e toe tafu 'a e afí, pea fakapaku mo e popi

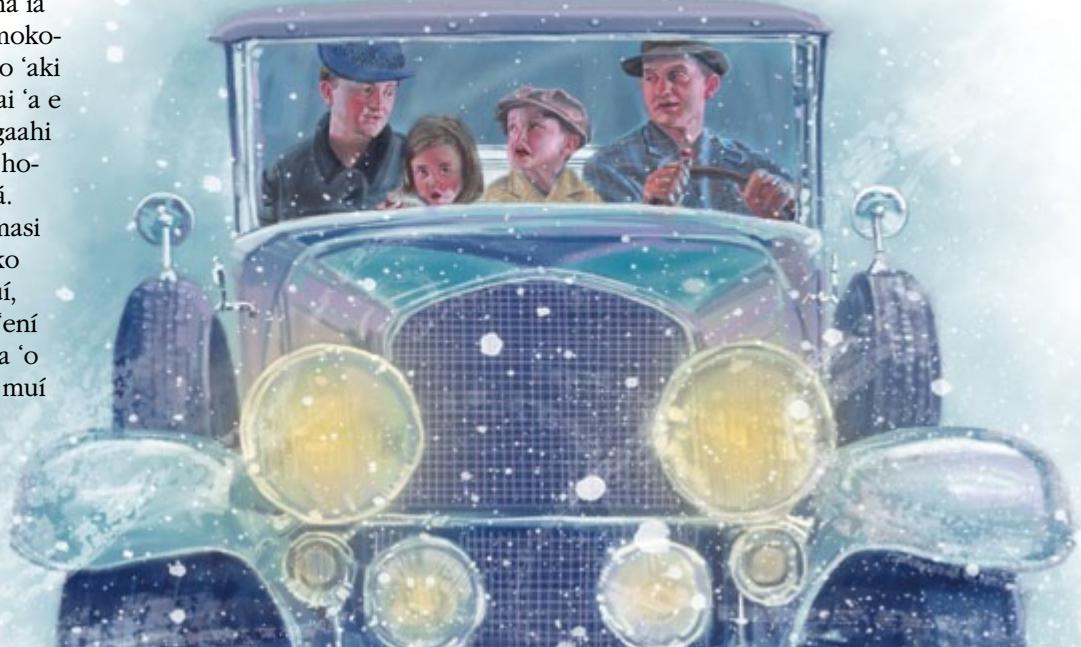
Na'e taki 'e he Tangata'eiki 'o mau hiva ha ngaahi hiva faka-Kilisimasí lolotonga 'emau fononga houa 'e ua ko 'ení. Na'e hiva fakafa'ahi 'a e ongomātu'a, pea na'e hanga 'e he'ena hiva mālié 'o fakafiemālie'i homau loto mamahí.

koané, pea tufa 'a e ngaahi fo'i pulu popi koané 'i he saliote sinou toho-hoosi 'a 'emau Kui Fefiné. Na'e ai 'a e mamahi 'i he 'aho ko iá, pea na'e toe ongo mālohi foki mo e melinó 'i he'eku fanongo ki hono lau 'e he'eku ongo kui tui faivelengá 'a e talanoa ki hono 'alo'i 'o Kalaisí.

Na'e tupu 'a 'eku ngaahi kuí mei ha mātu'a paonia, 'a ia na'a nau tanu ha'a-nau ngaahi pēpē tokolahi 'i he kelekelé. 'I he tengihia 'e homau fāmili 'a e mole ko 'ení, na'a mau tafoki ki he tokotaha na'e tafoki ki ai 'a 'emau ngaahi kuí—'a ia ko e 'Alo 'o e 'Otuá mo 'Ene ngaahi folofolá. Na'a ku manatu ki he talanoa faka-Kilisimasí 'aki ha loto kehe 'i he ta'u ko iá, koe'uhí 'e toe tu'u hake pea te mau toe ma'u ma'amautolu 'a e kí'i pēpē na'a mau tanu 'i he aho ko iá, koe'uhí ko e kí'i pēpē ko ia na'e 'alo'i mai 'i he 'ai'angakai 'o e manú.

Kuo 'osi atu ha ngaahi ta'u lahi mei he taimi ko iá, ka 'oku ou kei hua'i pē ha pata hone ki he popi koané pea heu fakataha mo e pinati, pea faka-fōpotopoto'i ia ke hangē ha fo'i pulú, peá u manatu. ■

Seli Heesi Sila, 'Iutā, USA





Fai 'e 'Eletā
Jeffrey R. Holland

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Aposetolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

KOE Kilisimasí 'I HOMOU LOTÓ

*Tauhi ma'u ho'omou
tuí. Sio ki he ngaahi
me'a 'oku lelei 'i he
tu'unga 'oku mou
'i ai. Fai ha ngāue
'ofa ki ha taha. Kumi
kia Kalaisi pea 'oua
'e kofukofu 'i 'aki ha
ngaahi pepa ngingila.*

'Oku ou tui 'oku manatu'i 'e he kakai kotoa pē 'a honau 'uluaki Kilisimasi mama'o mei 'apí. Mahalo ko e 'uhinga ki he'enau mama'o ko iá ko ha 'alu 'o ngāue fakafaifekau pe ngāue fakakautau, ako pe ko e ngāue. Neongo pe ko e hā 'a e 'uhingá, ka 'oku 'omi 'e he 'uluaki Kilisimasi mama'o mei 'api ko iá ha manatu fakamamahi kiate kitautolu kotoa pē. 'Oku ou tekaki ai 'eku manatu tatau pehē 'a'akú ma'anautolu na'a nau mama'o mei 'api 'i he ngaahi Kilisimasi 'o e kuohilí, pe te nau mama'o





mei 'api 'i he Kilisimasí 'o e ta'u ní.

Ko 'eku mama'o mei 'apí 'i he 'eku 'alu 'o ngāue fakafaifekaú. Ne u fiefia 'i he Kilisimasi fakataha mo hoku fāmilí mo e ngaahi kaume'a 'i ha ta'u 'e 19. 'Oku ou tui na'e tupu mei he'eku siokita 'o e kei talavoú, na'e 'ikai te u fakakaukau ai ke u fai ia 'i ha toe founiga kehe.

Na'a ku 'i he tafaa'aki 'e taha 'o e māmaní 'i he ofi ki he fa'ahita'u Kilisimasí 'o e 1960. Na'e te'eki lava haku māhina 'e tolu 'i 'Ingilani he taimi ko 'ení, pea ne u ma'u ai ha fekau mei he 'ōfisi 'o e misioná 'i he 'aho 'uluaki 'o Tisemá, ke u 'alu ange 'o fe'iloaki mo 'Eletā 'Eletoni Sāmita, 'a ia na'e toki a'u mai mei Semipioni, 'i Alapeta, Kānata—ko hoku 'uluaki hoa fakaongoongó ia. Na'e fekau'i kimaua ke ma 'alu 'o kamata 'a e ngāue fakafafekaú 'i he kolo mamahi'i 'ulungāanga motu'a ko Kilifooti, 'i he vahefonua Suleí, 'a ia ko ha feitu'u kuo te'eki 'alu ki ai ha kau faifekau 'a e Siasi, pea fakatatau ki he'ema 'iló, na'e toko taha pē 'a e mēmipa 'o e Siasi 'i aí pea tokaange ha feitu'u na'e nofo ai 'i he loto vahefonuá. Na'a ma kei si'i, pea 'ikai te ma taukei 'i he ngāue, pea na'e meimeei ke ma ongo'i lōmekina, ka na'e 'ikai ke vaivai homa lotó.

Na'a ma 'alu 'o lesisita 'i he kau polisí, pea alea'i ha feitu'u ke ma nofo ai, pea 'i he 'ikai ke ma lava 'o 'ilo'i 'a e feitu'u na'e nofo ai 'a e mēmipa pē 'e toko taha 'o e Siasi, na'a ma kamata leva 'a e ngāue na'a ma 'ilo'i 'oku totonu ke ma faí—ko e tukituki 'i he ngaahi matapaá. Na'a ma tukituki 'i he ngaahi matapaá 'i he pongipongí, peá ma tukituki 'i he ho'atāmālié, peá ma tukituki 'i he ho'atā-efiafí, peá ma tukituki 'i he po'ulí. Na'a ma lele holó 'i he'ema pasikalá 'i he ngaahi halá 'i he taimi ne mahalo ko e taimi 'uha lahi taha ia 'i Tisema 'i he hisitōlia 'o

Pilitāniá—pe ko e anga pē ia 'o 'ema fakakaukaú. Na'a ma viviku 'i he pongipongí, pea na'a ma viviku 'i he ho'atāmālié, peá ma viviku 'i he ho'atā-efiafí, peá ma viviku 'i he po'ulí, ka na'a ma kei tukituki pē 'i he ngaahi matapaá. Pea na'e sīsi'i ha ngaahi 'api na'a nau tali kimaua.

Na'e fai pehē atu 'o a'u ki he Efiafi kimu'a 'i he Kilisimasí, 'a ia ko e taimi ia na'e 'ikai fa'a fie fanongo ai 'a e kakai ki he kau faifekau "mei he ngaahi kolonia 'o 'Ingilaní." Na'a ma hela'ia kae kei mateaki'i pē 'a e ngāue, peá ma foki leva ki homa nofo'anga loki taha na'a ma nofo totongi aí 'o fai ha'ama ki'i fakataha lotu faka-Kilisimasi. Na'a ma hiva'i ha himi Kilisimasi pea fai ha fua lotu. Na'a ma lau mei he folofolá peá ma fanongo ki ha fo'i tepi na'e ui ko e *Ko e Talanoa Mo'oni* 'o e Kilisimasí. Hili ia peá ma hiva'i ha himi 'e taha, pea fai 'ema lotu tukú, peá ma mohe leva. Na'a ma fu'u ongosia 'aupito ke ma misi ki he ngaahi me'a fakafiefia 'o e Kilisimasí.

Na'a ma tauhi ki he'ema taimitēpile akó 'i he pongipongi Kilisimasí, hili ia na'a ma fakaava leva ha kofukofu 'e ua pe tolu na'e 'omi he meilí kiate kimaua talu 'ema hiki ki aí. Hili ia peá ma 'alu leva 'o tukituki 'i he ngaahi matapaá. Na'a ma tukituki 'i he pongipongí, peá ma tukituki 'i he ho'atāmālié, peá ma tukituki 'i he ho'atā-efiafí, peá ma tukituki 'i he po'ulí. Na'e 'ikai tali kimaua 'e hanau taha.

Ki ha Kilisimasi pehē ne 'ikai hoko ai ha ngaahi me'a lahi—'a ia ko e Kilisimasi ia na'e 'ikai fakafiefia taha kiate au 'i ha taimi kimu'a pe kimui ai—'oku fakamahino'i mai ai 'a e 'uhinga 'oku ou manatu'i fuoloa ai 'a e ngaahi me'a ne hoko 'i he ngaahi 'aho makehe ko ia 'i he Tisema 'o e 1960 ('i he ta'u 'e 50 tupu kuo hilí!), ko e taha ia 'o e ngaahi Kilisimasí

faka'ofo'ofa taha kuo hoko kiate au. 'Oku ou tui ko hono 'uhingá, he ko e fuofua taimi ia 'i he'eku mo'uí ne u sio ai pea mahino kiate au 'a e Kilisimasí 'i hono 'uhinga totonú, kae 'ikai ko ha'ate fiefia 'ata'atā pē. 'Oku ou tui ko e fuofua taimi 'eni kiate au ke u ma'u ai 'a e pōpoaki mo'oni 'o e 'alo'i mo e mo'ui 'a Kalaisí—ko 'Ene pōpoakí mo 'Ene misioná mo 'Ene feilaulau ma'á e ni'ihi kehé.

Na'e totonu ke u ma'u 'a e mahino ko iá 'i he'eku kei si'i angé, ka na'e 'ikai—'io, mahalo ne 'i ai ka na'e 'ikai mālohi fe'unga ia. Ka na'e toki "mahino ia" kiate au 'i he Kilisimasí ko ia 'i 'Ingilaní—'i he'eku hoko ko ha talavou ta'u 19 ne mokosia, viviku mo lōmekiná. 'Oku lava ke u fakahā mo'oni hení, na'e toki mahino lahi ange kiate au 'a e Kilisimasí, mo e ngaahi konga lahi kehe 'o e ongo-ongoleí 'oku hoko 'i he ta'u kotoa pē, talu mei he me'a ne hoko ko 'ení tu'unga 'i he'eku ngāue fakafaifekaú.

'Oku ou fakahā atu hoku 'ofa 'i he Kilisimasí ko 'ení ki he faifekau kotoa pē, ki he tangata mo e fefine kotoa pē 'i he ngāue fakakautaú, ki he fānau ako, mo e kau ngāue mo e kau fononga kotoa pē 'e 'ikai te mou "i 'api 'i he Kilisimasí,¹ 'o hangē ko e lau 'a e hivá. Tauhi ma'u ho'omou tuí. Sio ki he ngaahi me'a 'oku leleí 'i he tu'unga 'oku mou 'i aí. Fai ha ngāue 'ofa ki ha taha. Kumi kia Kalaisi pea 'oua 'e kofukofu'i 'aki ha ngaahi pepa ngingila. Te mou 'ilo'i ai neongo 'a e ngaahi me'a 'oku hoko 'i tu'á, 'oku hangē pē 'a e Kilisimasí—ko e pule-'anga 'o e 'Otuá—ko e me'a ia 'oku 'i loto "iate kimoutolú" (Luke 17:21). ■

Mei he "A Mission Christmas," Church News, 17 Tisema 2011, 10.

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. James "Kim" Gannon, "I'll Be Home for Christmas" (1943).



Ngaahi Teuteu Faka-Kilisimasi, Ngaahi Kaume'a Anga Faka-Kalaisi

Na'á ku teuteu ke teuteu'i homau fu'u 'akau Kilisimasi, ko ia ne u to'o ai 'a e ngaahi teuteu mei ha puha na'e fa'o ai, 'a ia na'e 'ikai te u toe sio ki ai pe faka'aonga'i 'i ha ngaahi ta'u lahi. 'I he'eku kumi 'i he ngaahi maama mo e ngaahi tupenu teuteu faka-Kilisimasi, ne u fakatokanga'i ai ha kí'i puha ne teuteu'i 'a ia ne fonu 'i ha ngaahi me'a teuteu faka-Kilisimasi na'á ku tānaki 'i he te'eki ke u malí mo faiako 'i he 'api ako'angá. Ne u ma'u hake ai ha me'a teuteu ne tuitui ki ai 'a e fakalea ko e, "Oupenihausi Faka-Kilisimasi—1984." Na'e foki 'eku fakakaukaú ki he ta'u ko iá. Na'e te'eki te u mali pea na'á ku hiki loto tailili atu ai mei he uooti 'o e kau tāutaha kei talavou ki ha uooti 'o e ngaahi fāmilí.

'Oku ou 'ofa 'i he fa'ahita'u Kilisimasi, ka na'e lahi e ngaahi Kilisimasi ne u ongo'i ta'elata ai. Na'á ku 'i hoku ta'u 30 tupú, te'eki mali, pea 'ikai ha'aku fānau, pea na'á ku ongo'i he taimi 'e ni'ihi 'o hangē ne li'ekina aú. Na'e faingofua pē kiate au ke u ongo'i faka'ofa'ia 'iate au pē, 'o u foki ma'u pē ki he me'a na'á ku ui ko 'eku "faka'ofa'ia pē 'iate au." 'Oku ou manatu ki he ta'u 1984 'i he'eku fakakauku ke u ikuna'i 'a e fakakaukaú ko iá, ke 'oua 'e ngata pē 'iate au 'eku sió, ka ke u sio ki he me'a te u lava 'o fai ke u ngaohi ai ke fakafiefia 'a e Kilisimasi ki ha ní'ihi kehe.

Na'á ku fo'ou 'aupito ki he uōtú, pea na'á ku pehē, kapau te u fakaava hoku ki'i loki nofototongi masivá ki he kau mēmipa 'o e Fine'ofá, 'e tokoni ia ki he'eku fakafiefia'i 'a e ngaahi 'aho mālōloó peá u maheni lelei ange ai mo hoku ngaahi tokouá.

'I he'eku fakakaukau atu ki he 'oupeni-hausi ko iá, na'á ku manatu'i 'a e ki'i fu'u 'akau Kilisimasi na'e teuteu'i 'aki 'eku puha me'a teuteú, ko e nanamu 'o e pisikete na'e tokoni mai hoku ngaahi kaume'a tāutahá 'i hono ta'ó, mo e ifo 'o e "inu faka-Kilisimasi" na'e ngaohi pē 'e he'eku fa'eé peá u 'oatu ki he kau fakaafé.

Na'á ku ongo'i 'i he'eku vakai ki he ngaahi me'a teuteu kehekehé, ha 'ofa mo e fakamālō fiefia na'á ne fakafonu hoku lotó 'i he'eku fakakaukau ki he ngaahi kaume'a anga faka-Kalaisi talavou mo toulekeleka tokolahí na'a nau 'ofa'i mo ako'i au 'i he ngaahi taimi faingata'a.

Na'á ku to'o hake ha leisi sinou feleiki na'e lalanga 'e ha fine'eiki ma'aku, pea na'á ku manatu ai ki he'ene ngaahi founa 'ofá. Na'á ku fakakaukau ki he kau fine'eiki kehe 'i he ngaahi uooti lahi na'á ku nofo ai, 'a ia na'a nau vahevahe mai 'enau 'iló kiate au. Na'á ku ako ki he lālangá, nití, tuitui mo e ngaohi leisí mei he kau fefine faka'ofo'ofa ko 'eni na'a nau fie fakamoleki honau taimí, kae tautaufito ki he'enau fa'a

Fai 'e Mary N. Cook

Tokoni 'Uluaki 'i he
Kau Palesiteni Lahi
'o e Kau Finemuí



kātakí koe'uhí ke u lave monū ai 'i he ngaahi me'a na'a nau fiefia aí.

Na'á ku fakakaukau 'i he'eku pukepuke e ki'i me'aifi hoane palasá, ki he fakaafe na'e fai mai 'e ha talē-kita mohu talēniti fakamūsika 'o ha kuaea ke u kau ange ki ha ako hiva pongipongi ki ha polokalamā fakamūsika makehe 'i he'eku kei finemuí. Na'e hanga 'e he'ene loto falalá 'o ue'i hake 'i hoku lotó ha 'ofa 'i he mūsika faka'e'i'eiki 'o e kuohilí, mo e fakapapau ke u kau ki ha ngaahi kuaéa 'i he toenga 'o 'eku mo'uí.

Na'á ku malimali 'i he'eku to'o hake 'a e me'a teuteu 'o Miki Mausí, peá u fakamālō koe'uhí ko e ongomātú'a na'á na 'omi ha faingamālie ke u feohi mo 'ena fānau ikí. Na'e hangē pē 'ena fānau kiate au ko ha'aku fānau. Na'á ku huki kinautolu 'i he lotú, peá u lau tohi kiate kinautolu, va'inga mo kinautolu, peá u 'ofa'i 'a kinautolu, pea na'e tokoni ia ki hano fakafiemālie'i 'a e ongo fakamamahi 'o e fakakakato me'a na'e 'ikai ke u a'usiá.

Na'e ako'i kinautolu 'e he Faka'mo'uí 'i he Mātiu 10:39, "Ko ia 'oku kalofaki 'ene mo'uí, 'e mole ia 'iate ia; ka ko ia 'oku mole 'ene mo'uí koe'uhí ko aú, 'e ma'u 'e ia ia."

Na'e hoko 'eku fili ko ia 'i he 1984 ke "mole 'eku mo'uí" i he'eku tokoni ki he ni'ihi kehé ko ha kamata'anga mo'oni 'o 'eku "ilo'i" aú. Na'á ku fakatokanga'i 'i he'eku fakalaualuloto ki he kuohilí, kuo tokolahí ha kakai kuo nau muimui ai ki he folofola 'a hotau Fakamo'uí pea mole 'enau mo'uí koe'uhí ko au. Kuo hoko 'a e ngaahi teuteu faka Kilisimasi ko ha fakamanatu fakafiefia ia 'o ha ngaahi kaume'a anga faka Kalaisi. ■



Ko e Holoholo Faka-Kilisimasí

Fai 'e Scott M. Mooy

Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Na'á ku tokoni ki he'eku fa'eé 'i he ta'u kotoa pē he'eku kei si'i ki hono kofukofu'i 'o e ngaahi me'a'ofa Kilisimasi 'a e fāmilí. Na'e 'i ai hoku ngaahi tokoua mo e tuofefine 'e toko 5 kuo nau 'osi mali, mo hoku fakafotu mo e 'ilamutu 'e toko 13, ko ia na'e 'ikai ko ha ki'i ngāue si'isi'i 'eni. Na'á ku fakatokanga'i, neongo 'a e ngaahi me'a lanu kehekehe na'e felé, na'e 'i ai ma'u pē ha holoholo ia na'e kofukofu'i ma'a hoku tuofefiné. Neongo na'e 'oange 'e he'eku fa'eé hano kofu mohe pe sote pe ha me'a ngaohi kai ki peito, na'e toe 'i ai pē ha holoholo ia mo'o 'Ana. Na'e mahino pē kiate au ko e me'a 'aonga 'a e holoholó pea 'ikai mamafa hono fakataú, ka na'e kamata ke u fifili pe ko e hā ha fakakaukau hoku tuo-fefiné ki he'ene toutou ma'u e me'a-'ofa ko 'ení.

Na'e 'i ai ha Tisema 'e taha, na'á ku toki pehē ange aí: "Fine'eiki, ko e toe holoholo 'ení 'e taha mo'o 'Ana? Hangē 'okú ke foaki kiate ia ha holoholo 'i he ta'u kotoa pē. Kuó ke fakakaukau 'apē na'a kuo fe'unga nai 'ene ngaahi holoholó 'i he taimí ni? Ko e holoholo 'e fiha 'okú ne fie ma'u? Pea ko e tahá, 'ikai 'oku fakamole lahi

ange hono meili 'o e puha 'a e fāmilí 'i hono tānaki atu ki ai 'o e me'a'ofa 'e taha ko iá? 'Oku ou tui 'oku 'ikai fie ma'u ke ke fai 'eni."

Na'e tuku hifo 'e he'eku fa'eé 'ene helekosí, peá ne pehē mai, "Oku ou fie fai atu ha talanoa kiate koe. Pea mahalo na'a mahino ai kiate koe hono 'uhingá. Na'e hoko 'a e me'a ni kimu'a 'oku te'eki fā'ele'i koé.

"Okú ke 'ilo'i 'a e founiga 'o 'eku ha'u ki he fonua ko 'eni." (Na'á ku 'ilo'i ia. Na'e 'ohovale 'a e fāmilí 'o 'eku fa'eé 'i he'ene mali mo e tangata kuo mate hono malí, pea 'i ai 'ene fānau 'e toko fā, ka na'a nau toe 'ohovale lahi ange 'i he mahino kuo pau ke ne tuku ai 'a Hōlani kae hiki mai ki he 'Tuniteti Siteití.) "Ka 'oku 'i ai ha ngaahi me'a 'e ní'ihi 'oku 'ikai te ke 'ilo'i. Na'e 'ikai te mau ma'u ha me'a 'i he'emaui hiki mai ki hení. Na'e faingata'a 'a e mo'uí. Na'e ngāue ua ho'o tamaí, ka na'e sii 'a e vahé. Na'á ku fō mo haeane totongi. Ka na'e 'ikai pē te mau ma'u ha pa'anga fe'unga.

"Na'e ta'u 17 'a 'Ana 'i he taimi ko iá pea na'e mahino kiate ia 'a e lahi 'o homau mo'uá fakapa'angá. Na'á ne fakakaukau ai te ne lava 'o tokoni. Na'á ne 'alu leva 'o ngāue. Na'e ma'u ha'ané ngāue 'i kolo 'i ha fale koloa fakatau lole. Na'e pau ke ne heka pasi ki ai, pea tu'u 'i he kānitá 'i he 'aho kakato. Na'á ne 'omi kiate kimaua 'a e meimeī kotoa 'o 'ene vahé, peá ne tauhi pē ha sēniti fe'unga ki he'ene totongi pasí mo fakatau 'aki ha'ané kai ho'atā, he na'e 'ikai ngofua ke ne tuku ha me'akai 'i he lalo kānitá.

"Na'e talamai 'e 'Ana kiate au, 'okú ne fiefia 'i he ma'u ha'ané ngāue pea 'oku tokoni mai 'ene vahé kiate kimaautolu. Ka na'e 'ikai ke ne talamai 'ene hoha'a koe'uhí ko hono ngaahi tuonga'ane ikí. Na'e ofi ke a'u ki he Kilisimasí. "Na'e talanoa honau ngaahi kaume'a 'Amelika fo'oú 'o kau ki he ngaahi me'ava'inga na'a nau kole kia Sanitā ke ne 'omai ma'anautolú. Fēfē kapau 'e 'ikai 'omi

'e Sanitā ha ngaahi me'a'ofa ki homau 'apí?

"Na'e 'omi 'e 'Ana ha pa'anga kiate au 'i ha ngaahi 'aho si'i kimu'a 'i he Kilisimasí. Ka na'e 'ikai ko hono 'aho vahé ia. Na'á ku fehu'i ange pe ko 'ene ma'u 'a e pa'anga ko iá mei fē. Na'á ne talamai, ko e pa'anga ia na'e totonu ke fakatau 'aki 'ene kai ho'atā. Na'e 'ikai ko ha pa'anga lahi, ka na'a ku 'ilo'i na'e 'ikai te ne kai ho'atā 'i ha ngaahi uike lahi. Na'á ne talamai ke u 'ave 'a e pa'angá 'o fakatau 'aki ha ngaahi me'a'ofa Kilisimasí ma'a hono ngaahi tuonga'ane ikí. Na'á ne falala mai kiate au, ko e mali fo'ou 'o 'ene tamaí, ke u fakatau mai 'a e me'a totonú.

"Na'e pau ke u fakatau mai ha fanga ki'i me'a iiki. Ka na'a ku faka-kaukau te u lava 'o ngaahi 'eni ko ha Kilisimasí ma'a e fāmilí kotoa. Ko e moli ke kai, ko e koa kaukau, kala kuleioní, fanga ki'i kā va'inga, mo e sitōkeni ma'a ho'omou tamaí. Pea na'a ku fakatau mai mo ha holoholo mo'o 'Ana. Na'e 'ikai ko ha holoholo faka'ofo'ofa, ka na'a ku 'ā 'i he pō ko iá 'o tui teuteu'i ia ke faka'ofo'ofa. Na'á ku fiefia 'i hono 'omi 'e he'eku tama fefine fo'oú hotau Kilisimasí. Na'á ku loto ke ne ma'u foki ha me'a makehe ki he Kilisimasí.

"Na'e a'u ki he Kilisimasí. Na'a mau 'ohovale 'i he ha'u homau ngaahi kaume'a 'i he Siasí 'o 'omi ha fu'u 'akau Kilisimasí mo ha puha na'e fonu 'i he ngaahi me'a'ofá. Na'a nau kole fakamolemole mai koe'uhí ko ha fanga ki'i me'a iiki pē kuo kofukofu'i 'aki 'a e nusipepa, ka na'e faka'ofo'ofa pē ia! Na'e lahi 'aupito 'a e ngaahi me'a 'aonga mo e me'a'akai ke kai. Na'e hoko mai leva ha me'a faka'ohovale 'e taha. Ko e kii me'a fakapulipuli fakafufu pē 'a 'Ana mo au. Na'e ha'u 'a Sanitā ki hotau falé! Na'e fiefia lahi ho ngaahi tokouá! Na'e 'ikai fuoloa kuo nau totolo holo he fali ki 'o e kii loki talanoá 'o va'inga 'aki 'enau fanga ki'i kaá 'i he nusipepá. He na'e mafola holo 'a e nusipepá he

fali ki! Pea toku fakaava hake 'e 'Ana 'ene me'a'ofá 'o sio ki he holoholó. Na'á ne tangi. Peá u tangi foki mo au.

"Na'a mau ngaohi 'emau me'akai ki he Kilisimasí. 'Io, na'a mau ma'u ha ngaahi me'a lelei kuo fuoloa 'emau ta'ema'u ha ngaahi me'a pehē. Na'e 'alu 'a 'Ana ke 'ave hono holoholó 'o tuku fakalelei. Ka ne 'ikai 'iloa ia. Na'a mau fakasio 'i he feitu'u kotoa pē. Na'á ku manatu'i hake, ne laku 'e ho'o tamaí 'a e 'ū nusipepá ki he afí. Na'e laku nai ai mo e holoholó ki he afí? Mahalo ne li ia ki ai, he na'e 'ikai pē te mau toe 'ilo ia. Ka na'e 'ikai läunga ai 'a 'Ana. Neongo pe ko e hā e me'a kuo hokó, kuo 'osi ia. Ka na'a ne fiefia pē ia 'i he fiefia hono ngaahi tuonga'ané.

"Na'á ku foaki ha holoholo kia 'Ana he Kilisimasí hono hokó. Na'á ku fakapapau'i 'e 'ikai mole 'a e holoholo ko iá. Ko e taimi na'a ne mali ai pea hikí, na'á ku kei meili pē ki ai hono holoholo faka-Kilisimasí. 'Okú 'ikai ko e 'uhinga 'o 'eku foaki ki ai ha holoholo 'i he Kilisimasí kotoa peé, he 'okú ne fie ma'u ia. 'Okú ou foaki ki ai 'a e holoholó ke fakahā ange 'e 'ikai ngalo 'iate au 'a e me'a na'a ne fai ki homau 'uluaki Kilisimasí fakatahá.

Na'e fakataha mai 'a e fāmilí kotoa 'o fakamanatu 'a e Kilisimasí hili ha ngaahi ta'u lahi hono fai mai 'e he'eku fa'eé 'a e talanoa ko 'ení. Na'á ku nofo 'o siofi hoku tuofefiné 'i he vālau tu'u ko iá mo 'ene fakaava hake 'ene holoholó. Na'á ku sio atu ki he'ene fakatē lo'imatá 'i he'ene ala atu 'o kuku'i e nima 'o 'emau fa'eé. Na'e mahino kiate au hono 'uhingá. Na'e 'ikai ko ha holoholo pē ia. Ka ko 'ena manatu makehe ia ki he 'ofa, ngaahi me'a'ofa mo e feilaualau. Na'e fakamanatu mai ai kiate au 'i ha founiga mahino 'a e 'uhinga 'oku tau fakamanatu ai 'a e Kilisimasí—koe'uhí ko ha me'a'ofa mahu'inga na'e foaki 'i he 'ofa 'a ia na'e fie ma'u ki ai ha feilaualau. ■

"E anga fēfē ha'aku tali 'a e ngaahi fehu'i hoku ngaahi kaungāme'á 'o kau ki he temipalé lolotonga iá 'oku 'ikai ke lahi 'eku 'ilo ki aí?"

Oku faingata'a ke te talanoa ki ha me'a 'oku 'ikai mahino kiate kita, pea 'oku lahi ha ngaahi me'a 'oku 'ikai mahino kiate kitautolu 'o kau ki he temipalé, kae 'oua kuo tau 'alu tonu ki ai. 'Oku tau tokanga 'i he'etau talanoa 'i tu'a 'i he temipalé 'o kau ki he ngaahi ouau 'o e temipalé koe'uh i he 'oku toputapu ia. Neongo iá, 'oku tau kei lava pē 'o talanoa 'o kau ki he ngaahi tāpuaki mo e ngaahi taumu'a 'o e temipalé. Te tau lava 'o fakamatala'i ki hotau ngaahi kaungāme'á, 'oku ako 'a e kāingalotú 'i he temipalé 'o kau ki he ngaahi mo'oni ta'engata, ma'u 'a e ngaahi ouau toputapu ma'anautolu pē, pea fakahoko mo e ngaahi ouau tatau pē 'o fakaofonga'i 'enau ngaahi kuí mo ha ni'ihi kehe kuo pekiá.

Ko e lahi ange ho'o 'ilo ki he temipalé, ko ho'o mateuteu ange ia ke ke tali 'a e ngaahi fehu'i 'a ho ngaahi kaungāme'á. Te ke lava 'o ako lahi ange ki ai, kapau te ke talanoa ki ho'o mātu'a pe kau taki 'o e Siasí. Te ke lava 'o lau foki mo ho ngaahi kaungāme'á 'a e pulusinga makehe 'o e *Liahoná* 'oku kau ki he ngaahi temipalé ('Okatopa 2010) pea ma'u mo e ngaahi tali mei he Mormon.org 'i he 'ulu'i tohi ko e "Temples" 'i he konga ki he Ngaahi Fehu'i 'Oku Lahi Hono 'Eké.

Te ke toe lava foki 'o fakamatala ki ho'o ongo 'o kau ki he temipalé. Te ke lava 'o fakamatala'i ki ho ngaahi kaungāme'á 'a ho'o ongo'i nonga mo fiemālie 'i he taimi 'okú ke 'i he temipalé ai, kapau kuó ke 'alu ki ai 'o fakahoko 'a e papitaiso pe 'i he kelekele pē 'o e temipalé.

Kapau 'e fehu'i atu ho ngaahi kaungāme'a pe ko e hā e 'uhinga 'oku 'ikai 'atā ai 'a e temipalé ki he kakai kotoa peé te ke lava 'o fakahā ange koe'uh i ko e ngāue toputapu 'oku fakahoko 'i he temipalé, ko kinautolu pē 'oku nau mateuteu fakalaumālie pea nau ma'u ha lekomeni temipale 'oku kei 'aonga ke ngāue 'akí te nau lava 'o hū ki aí. 'Oku fai ha 'oupeni hausi kimú'a pea toki fakatapui ha temipale fo'ou, pea 'oku 'atā 'a e kakai 'o e tukui koló ke nau hū ki ai 'o mamata holo he temipalé, 'o nau ako lahi ange kau ki ai. 'Oku ngofua ki ha taha pē ke 'alu 'o sio takai 'i he kelekele 'o e temipalé hili hono fakatapuí. Kapau 'e faingamālie peá ke fakaafe'i ho ngaahi kaume'á ki ha 'oupeni hausi 'a ha temipale pe ke mou 'a'ahi ki he kelekele 'o ha tempiale.

Fakaafe'i Ho Ngaahi Kaungāme'á ke Nau Fe'iloaki mo e Kau Faifekaú

'I he taimi 'oku fehu'i mai ai 'e hoku ngaahi kaungāme'á 'o kau ki he temipalé, 'oku ou talaange ko e fale ia 'o e 'Eikí 'a ia 'oku tau lava 'o fakahoko ai ha ngaahi ouau makehe te ne 'oatu kitautolu ke

tau vāofi mo 'etau Tamai Hēvaní, pea lava ai ketau toe foki atu kiate Ia. 'Oku ou toe fehu'i ange foki ki hoku ngaahi kaungāme'á pe 'oku nau fie fe'iloaki mo e kau faifekaú ke nau ako lahi ange ki ai. Kapau te nau 'ikai mai, 'oku ou hiki leva 'enau ngaahi fehu'i peá u fehu'i ia ki he kau faifekaú. Te u toki fakahā leva ki hoku ngaahi kaungāme'á 'i he hili ha'aku ma'u e talí. 'Oku ou lava 'o ako lahi ange foki ki he temipalé 'i he founiga ko ení.

Kimi H., ta'u 13, Monitana, USA

Mo'ui Taau mo e Temipalé



Te u fakahā ki hoku ngaahi kaungāme'a 'a e me'a 'oku fakaofonga'i mai 'e he temipalé kiate aú: ko e fiefia, ivi, feilaulau, mo e ngaahi fāmili ta'engata. Te u fakamatala'i ange 'a e founiga te u taau ai mo iá. Kapau te nau sio mai 'oku hā atu 'i he'eku mo'ui ko 'eku taumu'a mahu'inga tahā ko e temipalé, te nau ongo'i ai 'a e mālohi 'o e temipalé. 'Oku lava 'e he tokotaha kotoa pē 'o sio ki hono faka'ofa ki tu'a 'o e temipalé, ka 'i he'eku mo'ui 'i he founiga 'oku totonú, te u lava 'o fakahā ai ki hoku ngaahi kaungāme'á 'a e 'amanaki lelei 'oku 'omi 'e he hū ki he temtpalé.

Ema R., ta'u 18, Iutā, USA

Fakaafe'i Ho Ngaahi Kaungāme'á ke Nau Ako Lahi Ange



Fakamatala'i ki ho ngaahi kau ngāme'á 'a e me'a kotoa pē 'okú ke ilo'i—kapau 'oku totonu mo fe'unga ia. Fakahā ange kiate kinautolu, 'oku 'ikai te tau fakamatala ki ha ngaahi me'a 'e ni'ihi 'o kau ki he temipalé he 'oku toputapu ia. Kapau te nau fehu'i atu ha me'a 'oku 'ikai te ke 'ilo'i, fakahā totonu ange pē 'oku 'ikai te ke 'ilo'i. Pea kapau 'oku nau toe fie 'ilo lahi ange,

'Oku fakataumu'a pē 'a e ngaahi talí ko ha tokoni mo ha fakakau-kau, ka 'oku 'ikai ko hano fakahaa'i 'o ha tokateline 'a e Siasí.

peá ke fakaafe'i kinautolu ki he lotú pea fakahā ange 'oku tāpuaki'i 'e he 'Eikí 'a kinautolu 'oku nau tauhi 'Ene ngaahi fekaú 'aki ha 'ilo fakalaumālie. 'Oku tau tui ki he ako ki he ngaahi me'a fakalaumālie 'i he 'otu lea ki he 'otu lea mo e akonaki ki he akonaki.

Kamela B., ta'u 18, Filipaini

Lotu ke Ke Ma'u 'a e Laumālie ke Ne Fakahinohino'i Ho'o Talí



'Oku ou tomu'a lotu ki he Tamai Hēvaní ki ha me'a ke u lea 'akí, 'i he'eku tali 'a e ngaahi fehu'i 'a hoku ngaahi kaungāme'á. Kuo pau ke te fa'a kātaki fuoloa, ka 'e 'aonga ho'o tatali ki hano ue'i koe 'e he Laumālie 'i he me'a ke ke lea 'akí. Ko hono uá, 'alu ki he lotú pea ki he fai'anga papitaiso 'i he temipalé ke ke ma'u ha 'ilo fakalaumālie lahi ange. 'I he taimi na'e fehu'i mai ai 'e hoku kaume'á 'o kau ki he temipalé, na'á ku talaange 'oku fakahoko ai 'a e ngaahi papitaiso ma'a 'etau ngaahi kui na'e 'ikai te nau ma'u faingamālie ke nau kau ki he ongoongolele'i 'i he'enau kei mo'uí. 'Oku nau ma'u leva 'a e faingamālie 'i langi ke nau fili ke tali pe 'ikai tali 'a e ouaú.

Litia P., ta'u 13, Fitolita, USA

Faka'ali'ali ha Ngaahi Tā 'e Temipalé



'Oku ou manako ke lau e ngaahi tohi ko ia 'oku hā ai 'a e ngaahi temipalé 'i he māmaní. 'I he fehu'i mai 'e hoku kaume'a 'o kau ki he temipalé, 'oku ou 'ilo'i ai na'e 'ikai fe'unga 'eku fakamatalá ke tokoni'i ia ke ne 'ilo'i. Na'á ku 'omi leva 'eku ngaahi tohi ki he ngaahi temipalé 'o faka'ali'ali ange kiate ia 'a e temipalé, mo hono taumu'a, mo e hounga kiate kitautolu 'a e faingamālie ke tau 'alu ai ki he temipalé. Na'á ku fakakaukau

ke fakaafe'i ia ki he lotú 'i he Sāpaté, 'a ia 'e lava ai 'e he kau faifekaú mo e kau faiako Lautohi Faka-Sāpaté 'o tokoni'i ia ke ne 'ilo lahi ange ki ai.

Sesikā A., ta'u 18, Initonisia

Talanoa ki Ho'o Mātu'á



Kumi ki he ngaahi talí. Lau 'a e folofolá pea fehu'i ki he kau faiako Lautohi Faka-Sāpaté. 'Oku lava ke tali ma'u pē 'a e ngaahi fehu'i; ko e me'a pē 'oku fie ma'u ko ho'o kumi. Lotu 'o kau ki ai! Ko e taimi kotoa pē 'oku 'i ai ha'aku fehu'i 'o kau ki he temipalé, 'oku ou fehu'i ia ki he'eku ongomātu'á. 'Oku faingofua 'ete talanoa kiate kinauá pea 'okú na fie tokoni foki.

Palaisoni B., ta'u 18, Tutā, USA

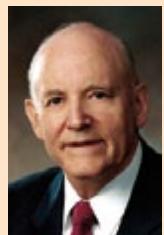
'Alu ki he Temipalé

Kapau te tau feinga ke toutou 'alu ki he temipalé 'i he taimi 'e lava aí, 'oku tau lava ai 'o fetu'utaki lelei ange mo 'etau Tamai Hēvaní. Oku mahino ai te tau lava 'o lotu kiate Ia 'o kau ki he ngaahi fehu'i 'a hotau ngaahi kaungāme'á. Kapau 'oku 'ikai lahi 'etau

'ilo ki he temipalé, 'oku mahino leva ai 'oku fie ma'u ke tau aka lahi ange. 'Oku totonu ke ke aka mo lotu ki-mu'a 'i he taimi kotoa pē te ke 'alu ai ki he temipalé 'o kau ki he me'a 'oku totonu ke ke fakakaukau ki ai lolotonga ho'o 'i he temipalé. 'Oku tau lava ai 'o tali 'a e ngaahi fehu'i hangē ko 'ení, "Ko e hā 'a e fa'ahinga ongo 'okú ke ma'u 'i he temipalé?"

Sala T., ta'u 14, Aitahō, USA

MĀ'ONI'ONI KI HE 'EIKÍ



"Ko ha feitu'u faka'ofo'ofa 'a e temipalé, ko e feitu'u 'o e ma'u fakahā, ko e feitu'u 'o e melino. Ko e fale ia 'o e 'Eikí. 'Oku mā'oni'oni ia ki he 'Eikí. 'Oku totonu ke mā'oni'oni foki ia kiate kitautolu."

**Palesiteni Howard W. Hunter (1907–95),
"The Great Symbol of Our Membership,"
Tambuli, Novema 1994, 6.**

FEHU'I HOKÓ

"Te u lava fēfē 'o teke'i 'a e 'ahi'ahí?"

'Omai ho'o talí kimu'a 'i he 'aho 15 'o Mā'asi 2012, ki he liahona.lds.org, 'i he 'i-meilí ki he liahona@ldschurch.org, pe meili mai ki he:

*Liahona, Questions & Answers 1/13
50 E. North Temple St., Rm. 2420
Salt Lake City, UT 84150-0024, USA*

'E lava ke 'ētia'i 'a e ngaahi talí koe'uhí ke loloa fe'unga pe mahino.

Kuo pau ke fakakau mai 'i ho'o 'i-meilí pe tohí 'a e ngaahi fakamatala ko 'ení mo e fakangofuá: (1) hingoa kakató, (2) 'aho fā'ele'i, (3) uōtī pe koló, (4) siteikí pe vahefonuá, (5) ho'o tohi fakangofuá, mo e fakamo'oni hingoa 'a ho'o mātu'á kapau 'okú ke si'i hifo 'i he ta'u 18, ('e tali pē 'a e 'i-meilí) ke paaki ho'o talí mo e taá.



Fai 'e Palesiteni
Henry B. Eyring
Tokoni 'Uluaki i he
Kau Palesitenisī 'Uluakī

**KO E ANGA
HONO FAKA-
HOKO 'ENI 'E
HE TO'U TUPŪ**

"'Oku ou fakaafe'i haku kaume'a ki he lotū, mo ha 'ekitivitī 'a e Mutualé, pe ki ha ma'u me'atokoni. 'Oku 'i ai ha mālohi lahi 'o ha ki'i tokanga si'i pē, 'i hono tokoni'i ha taha ke ne ongo'i 'oku 'ofa'i ia."

Āmani F.

"'Oku ou feinga ke u tohi ki he kau faifekau mei homau uōti."

Seni R.

"'Oku 'i ai 'a e taimi 'e ni'ihi, ko e me'a pē 'oku fie ma'u ko 'ete hoko ko ha kaume'a 'o ha taha 'okú ne fie ma'u ha tokoni."

Laieni B.

FOAKI 'O HA NGAahi ME'A'OFA KIA KALAIsi

Oku tuku 'e he laumālie 'o e Kilisi-masí ha holi 'i hotau lotó ke tau foaki 'a e fiefiá ki he ni'ihi kehé. Oku tokoni'i kitautolu 'e hono fakafiefia 'i o e Kilisimasí ke tau **tauhi 'etau palōmesi ke tau manatu'i ma'u pē 'a e 'Eikí** mo 'Ene ngaahi me'a ofa kiate kitautolú. Pea 'oku hanga 'e he manatu ko iá 'o fakatupu hake ha holi 'iate kitautolu ke tau **foaki ha ngaahi me'a ofa kiate la**.

Kuó Ne 'osi fakahā mai kiate kitautolu 'a e me'a te tau lava 'o foaki ange kiate Ia ke Ne ma'u ai 'a e fiefiá. 'Uluakí, Te tau lava 'o **foaki [kiate ia] ha loto mafesifesi mo ha laumālie fakatomala** koe'uhí ko 'etau tui kiate Iá.

Uá, te tau lava 'o foaki kiate Ia 'a e me'a-'ofa 'o 'etau **fai ki he ni'ihi kehé 'a e me'a te Ne fai kiate kinautolú**. 'Oku 'i ai ha lisí loloa 'i he tohi 'a Mātiú 'o e ngaahi me'a te tau lava 'o fai. 'Oku tau lava 'o lau ai 'a e ngaahi folofola mei hotau Huhu'i, 'a ia 'oku tau 'amanaki kotoa pē ke tau fanongo ki ai mo lea 'aki 'i he taimi te tau mamata ai kiate Ia 'o ka 'osi 'a e mo'ui ko 'ení.

"Pea 'e toki lea 'a e mā'oní 'oní, 'o pehē ange kiate ia, 'Eiki, na'a mau mamata kiate koe 'anefē 'okú ke fiekaia, pea mau **fafa-nga'i koe?** [pe] fieinua, pea mau foaki 'a e inu kiate koe?"

"Pea na'a mau mamata kiate koe anefē ko e muli, pea mau fakaafe'i koe? pe telefua, pea mau **fakakofu'i koe?**



"Pea na'a mau mamata kiate koe 'anefē 'okú ke mahaki, pe 'i he fale fakapōpulá, pea mau **'alu atu kiate koe?**

"Pea 'e lea 'a e Tu'í, 'o pehē ange kiate kinautolu, Ko 'eku tala mo'oni atu kiate kimoutolu, Ko e me'a 'i ho'omou fai ia ki ha taha 'oku kihii'i sii hifo 'i hoku kāingá ni, ko ho'omou fai ia kiate au" (Mātiu 25:37-40).

Na'e fakamahino'i mai 'e he 'Eikí 'i he ngaahi folofola ko iá 'a e ngaahi me'a ofa te tau lava 'o foaki ange kiate Ia koe'uhí ko 'etau lotohounga'iá. 'Oku hoko 'a e **ngāue 'ofa** kotoa pē ki ha taha, ko ha ngāue ia 'o e 'ofa kiate Ia koe'uhí he 'okú Ne 'ofa 'i he fānau kotoa pē 'a e Tamai Hēvaní. Pea koe'uhí 'oku 'omi ai 'a e fiefia kiate Ia, 'oku 'omi ai foki mo e fiefia ki He'ene Tamaí, 'a ia 'oku tau mo'ua ki ai 'i he fakafeta'i kotoa pē.

'Oku 'i ai homou tokolahí te mou 'ilo'i ha ngaahi founiga kehekehe ke mou foaki ai ha me'akai ki ha kakai 'oku fiekaia 'i he fa'abita'u Kilisimasí. 'Oku 'omi 'a e fiefia ki he 'Eikí 'i ho'omou fai iá. Kuó Ne ako'i mai foki, 'oku 'i ai ha founiga te tau lava ai 'o foaki ha **me'a ofa 'oku mahu'inga lahi mo tolonga angé**. Na'a Ne folofola 'o pehē, "Ko au ko e mā 'o e mo'ui: ko ia 'oku ha'u kiate aú 'e 'ikai 'aupito fiekaia; pea ko ia 'oku tui kiate aú, 'e 'ikai 'aupito fieinu ia." (Sione 6:35) 'I he ngaahi anga'ofa kotoa pē te tau fakahā kiate Iá, ko e me'a mahu'inga taha te tau lava 'o foakí, ko 'etau **fakatafoki 'a kinautolu 'oku tau 'ofa ai mo tauhi ki aí ke nau hanga hake kiate la**, 'a ia ko e tupu'anga pē 'e taha 'o e mo'ui ta'engatá. ■

Mei he Pōpoaki Faka-Kilisimasí 'a e Kau Palesitenisī 'Uluakí ki he 2010, "Ko e Me'afoaki 'o ha Fakamo'ui."

Vahevahe 'a e Ngaahi Me'a Kuó Ke A'usiá

Vahevahe 'a e ngaahi me'a kuó ke a'usia 'i ho'o fakahoko 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení pe lau 'i he ngaahi me'a kuo a'usia 'e he to'u tupu kehe, 'aki ha'o 'alu ki he lds.org/go/gift12.

MOU OMI KE TAU HU KIATE IA

“‘Oku tau fiefia . . . ‘i hono ‘alo‘i mai ‘o Sīsū Kalaisi, ko e Maama ‘o Māmaní,
‘a ia kuó Ne fakaafe‘i kotoa kitautolu ke ha‘u kiate la pea ki he māmá.”

‘Eletā Patrick Kearon of the Seventy, “Mou Omi, Ke tau Hū Kiate ia,”
Liahona, Tīsema 2011, 42.



Fēfē 'a e Teití?

'Oku mahu 'inga 'a e fetalanoa-'aki mata-ki-he-mata mo e ni'ihi kehé ki hono langa hake 'o e feohi fakakaume'a mo 'oní.



Fai 'e
Larry M. Gibson

Tokoni 'Uluaki 'i he
Kau Palesitenisī Lahi
'o e Kau Talavoú

Koe'ahi kuó u ma'u 'a e faingamālie ke u talanoa ai mo e kau talavou mo e kau finemui 'i he Siasi, 'oku ou fa'a fanongo ai, neongo 'oku ai homou tokolahi 'oku mou mahu 'inga 'ia 'i hono fokotu'u mo langa hake ha feohi fakakaume'a mo ha talavou pe finemui, 'oku mou fa'a faingata'a'ia ke 'ilo'i totolu 'a e founa ke mou fakahoko ai iá.

Hangē ai 'oku totolu ke lelei ange 'etau fetu'utaki he taimi ní 'i ha toe taimi 'i mu'a koe'ahi ko e ngaahi me'angāue fetu'utaki fakasōsiale fakamitiá. Neongo ia, 'oku 'i ai ha ngaahi founa 'oku hanga ai 'e he me'a-ngāue fakatekinolosiá 'o ngaohi kitautolu ke tau fokotu'u ha ngaahi fetu'utaki 'oku si'si'i ange hono mahu 'ingamālie. 'Oku 'ikai lava 'o fokotu'u ha feohi fakakaume'a 'oku potupotumālie 'i he ngāue 'aki pē 'o e fepōpoaki'aki 'i he Twitter, taipe'i ha pōpoaki 'o 'ave he telefoni to'oto'o (texting), 'i-meilí, mo e fakaafe'i ha kaume'a 'i he ngaahi feohi 'anga fakasōsiale 'i he 'Initanetí. 'Oku mahu 'inga 'a e fetalanoa-'aki mata-ki-he-mata mo e ni'ihi kehé ki hono langa hake 'o e feohi fakakaume'a.

Kuo taimi ke mou hanga 'e kimoutolu ko e to'u tupu faka'ofa 'o e Siasi 'o fakafoki mai hono 'uhinga motu'a 'o e feohi fakataha 'a e kau talavoú mo e kau finemui 'i ha'anau feohi fakasōsialé. Mahalo kuo mou fanongo 'i hono hingoá; ka na'e ui 'a e feohi ko 'ení ko ha teiti.

Ngaahi Tali ki he Ngaahi Fehu'i 'Oku Lahi Hono 'Eké

'Oku 'i ai homou tokolahi 'oku ai ha'amou ngaahi fehu'i fekau'aki mo e teiti mo

e fale'i 'oku 'oatu 'i he ki'i tohi tufa fo'ou ko e *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū*. Ko e ni'ihi 'eni 'o e ngaahi fehu'i kuo fai mai kiate au, fakataha mo e ngaahi tali mei he ki'i tohi fakahinohino faka'ofa ko 'ení.

'Oku 'ikai te u 'ilo'i fakapapau pe kuó u mateuteu ke u teiti. 'Oku 'i ai nai ha ngaahi 'uhinga makehe 'oku totolu ai ke u teiti?

'Oku 'i ai ha ngaahi 'uhinga lahi 'oku mahu 'inga ai 'a e teiti. 'Oku fakamatala'i 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū* ['oku faka'atā 'e he [teiti ha talavou mo ha finemui ke lelei ange 'ena fe'ilongakí. Ko e ngaahi fonua ko ia 'oku 'ikai tali lelei ai 'a e teiti, te ne tokoni'i koe ke ke ako mo ngāue 'aki ai ha ngaahi poto 'i he feohi fakasōsialé, fakatupulaki 'a e ngaahi feohi fakakaume'a, pea fiefia ai 'i he founa 'oku leleí, pea iku 'o ma'u ai ha hoa ki he ta'engatá."]¹

'Oku mau fanongo ai 'oku 'ikai totolu ke mau teiti kumu'a 'i homau ta'u 16, pea 'oua 'e teiti fakamātoato mo ha taha 'i he emau kei si'i. Ko e hā hono 'uhingá?

'Oku pehē 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū*: ["'Oku totolu ke 'oua te ke teiti kae 'oua kuó ke ta'u 16. 'Alu mo ha hoa teiti 'e ua pe lahi ange 'i he taimi 'okú ke kamata teiti aí. Faka'ehi'ehi mei he toutou teiti mo e tokotaha tataú. 'Oku lava 'e hano fokotu'u ha feohi fakakaume'a fakamātoato 'oku mou kei fu'u iiki 'i he mo'uí 'o fakangatangata 'a e tokolahi 'o e ni'ihi kehe 'oku mou fe'iloaki mo iá, pea mahalo 'e lava 'o fakatupu ai ha 'ulungāanga 'oku ta'ema'a."]²

'Oku fie ma'u 'e ha talavou ke ma 'alu 'o teiti, ka 'oku ou ongo'i 'e au 'oku 'ikai ke tatau 'ema tu'unga mo'uí. Ko e hā 'a e me'a 'oku totolu ke u faí?

'Oku ako'i 'i he *Ki Hono Fakamālohia 'o e To'u Tupū*: ["Fili ke ke teiti mo e ni'ihi pē 'oku mā'olunga 'enau tu'unga mo'uí faka'angama'a, pea te ke lava 'o tauhi ma'u ho'o ngaahi tu'unga mo'uí 'i ho'o feohi mo iá. . . . 'Oku totolu ke ke anga'ofa mo faka'apa'apa 'i he taimi kotoa pē okú ke kole ai ke mo teiti mo ha taha pe ko ha'o tali pe fakafisinga 'a e kole teiti mai 'a ha taha."]³

Taimi 'e ni'ihi 'oku 'ikai te u lava 'o fakakaukau'i ha ngaahi me'a ke fai he



VAHEVAHE MAI HO'O FAKAMATALÁ

'Oku 'i ai ha me'a na'a ke a'usia 'i hono fakahoko 'o e fale'i mei he ngaahi fakahinohino ko 'eni 'i he *Ki Hono Fakamālohiā* 'o e *To'u Tupú*?⁴

- Ngāue tokoní
- Haohaoa fakasekisualé
- Vahehongofuló mo e ngaahi foakí
- Ngāué mo e mo'ui fakafalala pē kiate kitá

Kātaki 'o ī-meili mai ho'o ngaahi fakamatalá ki he liahona@ldschurch.org pea tu'u 'a e "For the Strength of Youth" 'i he laine ki he kaveingá. Fakakau ki ai ho hingoa kakatō, 'aho fā'ele'i, uōti mo e siteikí, mo e fakangofuā mei he mātu'a (ke 'omi 'i ha ī-meili) ke paaki ho'o fakamatalá.

- MA'U'ANGA FAKAMATALÁ**
1. *Ki Hono Fakamālohiā* 'o e *To'u Tupú*, (2011), 24.
 2. *Ki Hono Fakamālohiā* 'o e *To'u Tupú*, 24.
 3. *Ki Hono Fakamālohiā* 'o e *To'u Tupú*, 24.
 4. *Ki Hono Fakamālohiā* 'o e *To'u Tupú*, 25.
 5. *Ki Hono Fakamālohiā* 'o e *To'u Tupú*, 25.
 6. Thomas S. Monson, "Standards of Strength," *New Era*, Oct. 2008, 5.
 7. *Ki Hono Fakamālohiā* 'o e *To'u Tupú*, 24.

teití tuku kehe pē ha mamata hele'uhila. Ko e hā e me'a 'oku totonu ke u faí?

'Oku fokotu'u mai 'e he *Ki Hono Fakamālohiā* 'o e *To'u Tupú* 'a e ngaahi tefto'i mo'oni 'aonga ko 'ení: ["Palani ha ngaahi 'ekitivití teiti 'oku malú, lelei, pea 'ikai fakamolé pea te ne tokoni'i kimoua ke mo fe'ilongaki lelei. 'Alu pē ki he ngaahi feitu'u 'a ia te ke lava 'o tauhi ma'u ai ho'o ngaahi tu'unga mo'u peá ke ofi ai ki he Laumālié."]⁴

Ko e ngaahi tu'unga mahinongofua 'e fā ko ia 'o e teití, 'a ia ko e—malú, lelei, 'ikai ha fu'u fakamole ki aí, pea te ke lava 'o ofi ma'u ai pē ki he Laumālié—'oku lava ke fakahoko ai ha ngaahi teiti lelei 'aupito.

Na'e mahino kiate au mo hoku uaifí 'i he'ema fa'a fakakaukau ki he'ema ngaahi teiti 'i he'ema kei talavou, ko e ngaahi teiti na'e mahino hono leleí, ia e taimi ko ia na'e si'isi'i pe 'ikai ke 'i ai ha fakamolé, mo e taimi na'a ma teiti fakataha ai mo ha ongo me'a kehe, mo e taimi na'e mahu'ingamālie ai 'ema fetalanoa'akí mo e feohí.

Femalu'i'aki 'o e Angama'a

'Oku ou fie faka'osi 'aki ha lea mahu'inga 'e taha mei he *Ki Hono Fakamālohiā* 'o e *To'u Tupú* mo ha fakakaukau faka'osi 'e taha. 'Uluakí, ["Manatu'i ko e fatongia 'o e talavou mo e finemui 'okú na 'alu 'o teití ke na femalu'i'aki 'a hona lāngilangí mo e angama'a."]⁵ Fakapapau'i 'i he taimi ko ia 'okú ke 'alu ai 'o teití, ke 'oua na'a ke fai ha me'a te ke mā ai. Hangē ko e me'a na'e ako'i 'e

Palesiteni Tōmasi S. Monisoní, "Ko e taimi ko ia 'okú ke teiti aí, faka'apa'apa'i 'a e tokotaha 'okú mo teití, peá ke 'amanaki 'e fakahā atu 'e he tokotaha 'okú mo teití 'a e faka'apa'apa tatau kiate koe."⁶

Ko Hono Faikehekehe 'o e Teití mo e Faisoó

Ko hono faka'osí, neongo kuo faka'uhinga'i 'e ha ni'ihi 'a e teití ko e "faisoó," ka 'ikai ko e 'uhinga 'o e teiti 'a e to'u tupu 'o e Siasí ko 'enau "kaume'a tu'u ma'u" mo e tokotaha 'oku na teití, pea 'ikai fie ma'u leva ke na toe teiti mo ha tokotaha kehe. Ko e taumu'a 'o e teití 'i he tu'unga 'a e Siasí, ke hoko ia ko ha faingamālie ki ha ngaahi fetu'utaki fakasōsiale 'e lava 'o fokotu'u ai ha ngaahi feohi fakakaume'a lahi.

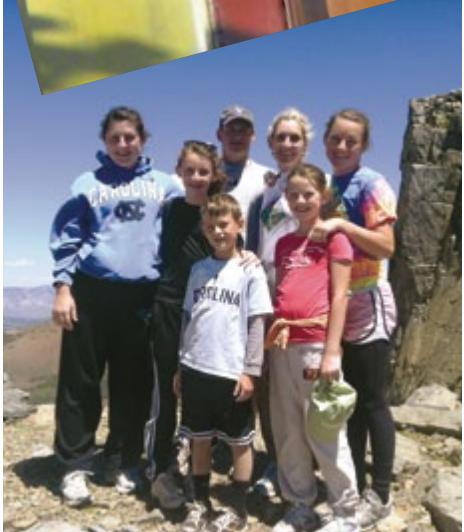
Ko e hili pē ho'omou a'u ki he tu'unga 'oku lau ai kimoutolu ko e kakai lalahí—ko e hili 'a e ngāue fakafaifekaú ki he kau talavou—'oku folofola mai leva 'a e 'Eikí, "Oku 'ikai ai 'a e tangatá kae 'i he fefine, pea 'oku 'ikai ai 'a e fefiné kae 'i he tangata, 'i he 'Eikí" (1 Kolinitō 11:11). Ko e taimi 'eni 'oku hoko ai 'a e teití ko e falsoó 'o hangē ko hono fakamamafa'i 'i he *Ki Hono Fakamālohiā* 'o e *To'u Tupú*: ["Fokotu'u 'a e teití mo e malí ko ha me'a mahu'inga lahi. Kumi ha hoa 'oku taau ke 'alu ki he temipalé ke mo sila ai ki he mo'u ni mo e ta'engatá kotoa. 'Oku mahu'inga 'i he palani 'a e 'Otuá ki he fiefiá 'a e mali i he temipalé mo fa'u 'o ha fāmili ta'engatá."]⁷ ■



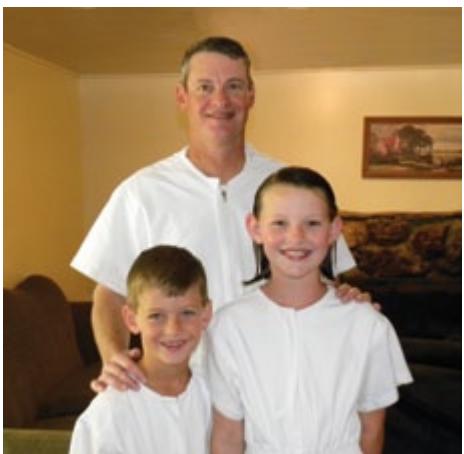
Fai 'e Hikari Loftus
Ngaahi Makasini 'a e Siasí

Koe'uhiko e

NGAAHI FĀMILÍ



Kuo mou faka-kaukau nai ki he ngaahi founga kotoa pē kuo tāpuekina ai kimoutolu i ho'omou hoko ko e konga 'o ha fāmili?



‘O ku ‘ikai faitatau ha fāmili ia ‘e ua, ka kuo tu’utu’uni ‘e he ‘Otuá ke hoko ‘a e fāmili “ko e ‘iuniti fakasōiale mahu’inga taha ia ‘i he mo’ú ni mo e ta’engatá.”¹ ‘Oku tatau ai pē pe ‘okú ke nofo ‘i fē pea ‘oku anga fēfē ho fāmili, ‘oku tokoni‘i koe ‘e he ongoongolelei ke ke fakatupulekina ha ngaahi fetu’utaki mo ha ivi fakalaumālie ‘oku mālohi angé he ‘okú ne ‘omi ha fiefia lahi ange ki ho fāmili. Lau ‘a e ngaahi fakamatala ne fai mai ‘e he to'u tupu ko ‘ení mei he ngaahi tapa kehekehe ‘o e māmaní ‘o

kau ki he ‘uhinga ‘oku mahu’inga ai honau fāmili kiate kinautolú.

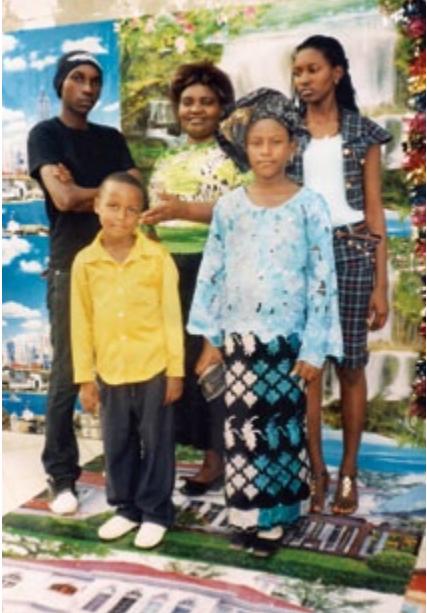
‘Oku Ta’engata ‘a e Fāmili

Na'e fakakaukau ma'u pē 'a 'Elini, mei Kalolaina Tokelau, USA, mo hono fāmili (to'ohemá) ki ha taumu'a 'e taha, ke nau hoko ko ha fāmili ta'e-ngata. Ka neongo iá, na'e te'eki kau 'a e tamai 'a 'Eliní ki he Siasí.

‘Oku pehē 'e 'Elini, “Io, na'e fie ma'u 'e he'eku fa'eé mo e ngaahi tokoua mo e tuofafine kehé ke ‘inasi ‘emau tamaí ‘i he ngaahi tāpuaki ‘o e ongoongolelei. ‘Oku hanga ‘e he ongoongolelei ‘a Sisū Kalaisí 'o ngaohi kimautolu ke mau fiefia, pea na'a mau fie ma'u kotoa pē ke ‘inasi ‘emau tamaí ‘i he fiefia ko iá. ‘Oku mau fie ma'u kotoa foki ke sila'i fakataha ki-mautolu ke mau hoko ko ha fāmili;”

Na'e fakapapau 'a e loto 'o 'Elini mo hono ngaahi tokouá mo e tuonga-ané mo 'enau fa'eé ke nau hoko ko ha fāmili ta'engata, ko ia na'a nau fai honau tūkuingatá ke tauhi 'a e ngaahi fekaú mo fakatupulaki ha tui mālohi, pea nau lotua fakataha ke ue'i hake 'e he ongoongolelei 'a e loto 'o 'enau tamaí.

Na'e faifai pea papitaiso mo hilifakinima 'a e tamai 'a 'Eliní hili ha'anau



ngāue ki ai 'i ha ngaahi ta'u lahi. Na'a ne papitaiso 'a e kii tuonga'ane mo e tokoua si'i 'o 'Elini 'i he hili ha 'aho 'e hongofulu mei hono papitaiso. 'E vavé ni pē ha'anau fakahoko 'enau taumu'a ke nau sila 'i he temipalé.

'Oku 'Omi 'e he Fāmilí ha Ivi mo ha Poupo'

Talu mei he mālōlō 'a e tamaí, 'a 'Elisapeti mo hono tuonga'ane, ko 'Inoa 'o Kameloni, 'i 'Afliká, mo 'ena fakafalala ki he'ena fa'eé. 'Oku pehē 'e 'Elisapeti, "Kuó ne hoko ko e ma'u-'anga tokoni kiate kimaua talu mei he mate 'ema tamaí. Kuo tāpuekina mo malu'i kimautolu 'e he 'Otuá 'i he me'a kotoa pē 'oku mau fai."

Na'e ngāue fakataha 'a e fāmilí 'o 'Elisapeti hili 'a e mālōlō 'a 'ene tamaí. Pea 'i he hili 'enau kau ki he Siasí 'i he 2010, na'e 'ilo ai 'a 'Elisapeti mo 'Inoa ki hono mahu'inga ta'engata 'o e fāmilí.

'Oku pehē 'e 'Elisapeti, "Ko e taha 'o e ngaahi me'a mahu'inga kuo mau

ako [mei he ongoongoleleí], ko hono mahu'inga 'o e fāmilí. Kuo hoko 'a e fāmilí ko ha me'a mahu'inga lahi kiate au, he kuó u a'usia ai 'a e tu'unga 'oku ou 'i ai 'i he 'aho ní koe'ahi ko hoku fāmilí."

'Oku 'Omi 'e he Fāmilí 'a e Tupulaki mo e Melino

Na'e ako 'e 'Atina, mei Suisalaní, 'a e founiga 'oku lava ai 'e he kau mēmipa 'o e fāmilí 'o tokoni'i ha mēmipa 'e taha ke ne fakatupulaki hono ngaahi talenití 'i he'enua fiefia fakataha 'i ha 'ekitiviti fakamālohisino 'oku lelei.² 'Oku palani 'e hono fāmilí ha'anau 'eva fakamahina 'a ia 'oku nau ako lahi ange ai 'o kau ki he ngaahi me'a 'oku nau takitaha manako aí. Na'e pehē 'e 'Atina, " 'Oku mau ma'u ha faingamālie ke fakahā ki homau ngaahi tokouá mo e tuonga'ané ha 'ilo lahi ange ki he'e-mau mo'uí mo e ngaahi me'a 'oku mau manako aí." Na'e ai ha taimi 'e taha na'e ako'i ai 'e he'ene tamaí ki he fāmilí 'a e anga 'o hono ako'i 'o e fanga kulifí ('i lalo). 'Oku manatu ki ai 'a 'Atina 'o ne pehē, "'Oku fakafiefia 'ete vakai ki he'ene faivelengá mo 'ene fiefia 'i he'ene vahevahe mai ha konga 'o 'ene mo'uí mo e me'a 'okú ne manako aí kiate kimautolu."

Na'e fakatupulaki 'e Atina ha ngaahi poto lahi 'i he ngaahi 'ekitiviti fakafāmilí ko 'ení. Na'a ne toe faka-tokanga'i foki ha melino lahi ange 'i he'ene mo'uí. "'Oku hoko 'a e fāmilí ko ha feitu'u te u lava 'o mālōlō ai mei he mafasia 'o e mo'uí faka'ahó peá u mānava fiemālie ai, kae 'uma'ā foki ha'aku ma'u ha ivi pea 'ilo'i 'oku



NGAAHI FĀMILÍ MATEAKI

"Ko e [ngāue] mahu'ing taha 'i he'etau mo'uí ko hotau [ngaahi] fāmilí.

Kapau 'e fakatefito 'etau tokangá 'i he ngāue ni, te tau fakalakalaka ai 'i he tapa kotoa pē 'etau mo'uí, pea te tau hoko ko ha kakai mo ha siasí, ko ha fa'ifa'itaki' anga mo ha 'amanaki lelei' anga ma'a e kakai kotoa pē 'o e māmaní."

Eletā M. Russell Ballard 'o e Kō-lomu'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ke Ma'u 'a ia Na'e Molé," Liahona, Mē 2012, 98.

'ikai fie ma'u ke u tu'u toko taha pē 'i he mo'uí ko 'ení. 'Oku ou fakamālō 'i he me'a ni koe'ahi he 'oku fu'u vave 'aupito mo longoa'a 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'i he māmaní he 'ahó ni. Pea 'oku ou fiefia 'oku 'i ai ha feitu'u 'oku ou lava 'o fakafo'ou mo mālōlō ai."

Neongo 'oku kehekehe 'a e ngaahi 'uhinga 'a e to'u tupu ko'ení, kuo nau 'ilo'i te nau lava 'o falala ki honau ngaahi fāmilí ke ma'u ha poupo, melino mo e 'ofa mei ai. ■

MA'U'ANGA FAKAMATALÁ

1. *Tohi Fakahinohino ki he Fāmilí* (tohi tufa, 2001), 1.

2. Vakai, "Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní," *Liahona*, Nōvema 2010, 129.





NGAAHI ME'A'OFĀ ‘OKU ‘IKAI TE KE LAVA ‘O KOFUKOFU’I



Fai 'e Elyse Alexandria Holmes

Oku tau fa'a tokanga pē 'i he Kilisimasí ki hono foaki 'o e ngaahi me'a'ofā kiate kinau-tolu 'oku tau 'ofa aí. Kae manatu, ko e ni'ihi 'o e ngaahi me'a'ofā mahu'inga tahá ko e ngaahi me'a'ofā ko ia 'oku 'ikai te ke lava 'o kofukofu’i. Ko ha ni'ihi 'eni 'o e ngaahi me'a'ofā faka-nalangata'a te mou lava 'o foaki ki ho'omou mātu'á.



Ngāue tokoni

Ko e taha 'o e ngaahi me'a'ofā mahu'inga taha te mou lava 'o foakí ko e ngāue tokoní. 'E sai'ia ai ho'omou mātu'á.

- Fakama'a 'o e falé.
- Loto ke ke to'otama.
- Fokotu'utu'u mo faka-maa'u a e tēpile kaí.
- Teuteu'i 'a e kai efiafi 'a homou fāmilí.
- Fufulu 'a e 'ū peletí pē tafi 'a e falikí.
- Tokoni ki hao tokoua/ tuofefine 'i he'ene ngāue fakaakó.
- Tata 'a e sinou 'i he hala ki 'apí pe huo 'a e ngoué 'o fakatatau pē ki he anga 'o e 'eá 'i he feitu'u 'oku mou nofo aí.



Taimi mo'ó e Fāmilí

Neongo 'oku femo'u-ekina homou taimí, vahe'i ha taimi ki homou fāmilí. 'E tokoni ho'o 'i aí ki hono poupou'i ho'o ongomātu'á, pea te na fakamālō atu koe'uhī ko ho'o ngaahi tokoní.

- Kau ki he efiafi faka-fāmilí 'i 'apí (kae 'oua 'e tuku ke toki faka-manatu atu ia kiate koe).
- Va'inga mo ho ngaahi tokoua mo e tuofāfiné.
- 'Oua te ke tōmui ki he ngaahi houa kai efiafi.
- Talanoa pea fanongo ki he kau mēmipa 'o e fāmilí.
- Kau ki he lotu fakafāmilí mo e lau folofolá.
- Fakamoleki ha taimi mo ho fāmilí kae 'ikai ko ho ngaahi kaume'á pē, pe fakaafe'i mai ho ngaahi kaume'á ki he ngaahi 'ekitivití fakafāmilí (kapau 'e fakangofua 'e he mātu'á).



Tukupā

Fakahā ki ho'o mātu'á 'okú ke tukupā ke fai ha me'a mahu'inga. Ko e founiga lelei taha ke ke fakahā 'aki ho'o tukupaá, ko ho'o kamata he taimí ni pea hokohoko atu ai pē.

- Teuteu ke ke 'alu 'o ngāue fakafaifekau ('a e kau talavoú). Kamata he taimí ni ke tānaki ha'o pa'anga ngāue faka-faifekau, kapau 'oku faingamālie.
- Ako faka'aho 'a e folofolá
- Fakahū ha konga 'o ho'o pa'anga 'oku ma'u maí.
- 'Alu ki he akó pea 'oua 'e läunga pea fai ho'o ngaahi ngāue fakaako mei 'apí 'i he taimi totonu.
- Kau ki he seminelí. 'A 'iate koe pē, kapau 'okú ke 'alu ki he semineli pongipongí.
- Teuteu ki he mali tempale. Hiki ha lisi 'o e ngaahi 'ulungāanga mahu'inga ke ke sio ki ai 'i ha mali 'i he kaha'ú, peá ke fakatupulaki 'a e ngaahi 'ulungāanga ko íá 'iate koe foki.



Tō'onga fakakaukaú

'E hounga ki ho'o mātu'á ho'o ngaahi tō'onga fakakaukaú lelei kiate kinua pea ki he kau mēmipa kehe 'o e fāmilí.

- Ma'u ha tō'onga fakakaukaú 'oku leleí
- 'Oua te ke sio ki he ngaahi fehālaaki 'a ho'o mātu'á pe ngaahi tokouá pe tuofāfiné.
- Anga 'aki 'a e faka-māloó, 'o a'u pē ki he fanga ki'i me'a ikí.
- Fai ha ki'i tohi faka-mālō ki ho'o mātu'á koe'uhī ko e ngaahi me'a kuó na fai atu ma'aú.
- Fakalelei'i 'a e ngaahi palopalema mo ho'o mātu'á pe ngaahi tokouá pe tuofāfiné, 'o 'ikai 'i he 'ita pe fakakikihi.
- Tānaki—mo'oni—ho ngaahi tāpuakí. Hiki ha lisi 'o e ngaahi me'a kuó ke lava 'o fai koe'uhī ko e pou-pou 'a ho'o ongomātu'á, pea fakahā ho'o lisí kiate kinua. ■

1 Kolinitō 15:20-22

'Oku fakahā mai 'e he 'Aposetolo ko Paulá 'i he ngaahi veesi ko 'ení, 'oku uhinga 'a e Toetu'u 'a Kalaisí, kuo pau ke toe tu'u 'a e kakai kotoa pē.



Ko 'Eni kuo Toe Tu'u 'a Kalaisí mei he Pekiá

'Oku 'ikai mo ha lea 'i he maama faka-Kalisitiané 'e mahu'ingamālie ange kiate au 'i he ngaahi lea na'e fai 'e he 'āngeló kia Mele Makitaline 'i he'ene tangí mo e Mele 'e tahá 'i he'ena ò atu ki he fonualotó ke teuteu'i 'a e sino 'o hona 'Eikí: "Ko e hā 'oku mou kumi ai 'a e mo'ui 'i he potu 'o e maté? 'Oku 'ikai 'i hení ia, ka kuo tu'u hake" (Luke 24:5-6).

"I he talaki ko 'ení, kuo fakahaofí ai 'a kinautolu kuo nau mo'ui pea maté, 'a kinautolu 'oku lolotonga mo'ui pea 'e 'i ai e 'aho te nau mate

ai, mo kinautolu kuo te'eki ai fā'ele'i pea te'eki ke maté.

"Te tau toe tu'u kotoa pē koe'uhí ko hono ikuna'i 'e Kalaisí 'a fa'itoká. Ko hono huhu'i 'eni 'o e laumālié."

Palesiteni Thomas S. Monson, "'Oku 'ikai 'i Hení ia, ka Kuo Toe Tu'u," *Liahona*, 'Epe. 2011, 4.

20 Ka koeni, kuo toe tuu a Kalaisí mei he bekia, bea kuo hoko ia koe uluaki fua okinautolu nae mohe.

21 He koe mea i he tagata nae hoko ai ae mate, bea e hoko i he tagata foki ae toetu oe mate.

22 He oku hage oku mate kotoabe ia Atama, e behe foki e mōui kotoabe ia Kalaisí.

Ngaahi 'Uluaki Fua 'o Kinautolu Na'e Mohé

Ngaahi 'Uluaki Fuá—ko e ngaahi fuá, vesitapolo, mo e keleni 'oku motu'a vave taha ki hono tolí, ta'akí, pe tu'usí.

Fakatatau ki he fono 'a Mōsesé, na'e 'oatu 'a e ngaahi 'uluaki fuá ko ha feilauau ki he'Eikí ke fakahā 'a e fakafeta'i mo e mateaki. Ko ia, koe'uhí 'oku hoko 'a e ngaahi 'uluaki fuá ko ha faka'ilonga ia kuo kamata 'a e utu ta'u pe'a 'oku 'i ai mo ha ngaahi ngoue kehe 'e hoko mai, ko e me'a leva 'oku fakahā mai 'e he 'Aposetolo ko Paulá, ko Sīsū Kalaisí 'a e 'uluaki fua mei he kau pekiá ("o kinautolu na'e mohé") te nau toe tu'u hake pea 'oku 'i ai mo e tokolahi kehe te nau toe tu'u mo kinautolu foki.



'E Mo'ui Kotoa pē 'la Kalaisí

"'Oku ou fifili pe 'oku tau fakahounga'i kakato nai hono fu'u mahu'inga lahi 'o 'etau tui ki ha toetu'u mo'oni 'e

tōfuhia ai 'a e māmani kotoa. 'Oku mahu'inga 'a e tala'ofa 'o e mo'ui ta'e-fa'a-maté, ki he'etau tuí. Na'e fakahā 'e he Palōfita ko Siosefa Sāmitá 'o pehē: . . .

"I he'etau fononga ta'engatá 'oku hoko ai 'a e toetu'u ko ha faka'ilonga 'i hotau halá, 'a ia 'oku fakamahino'i mai ai hono ngata'anga 'o e mo'ui fakamatelié pea mo hono kamata'anga 'o e mo'ui ta'e-fa'a-maté. . . . 'Oku tau toe 'ilo'i foki mei he fakahā 'o onopóní, kapau 'e'ikai toe fakataha'i hotau laumālié mo hotau sinó 'i he toetu'u, 'e 'ikai te tau lava 'o ma'u hono "kakato 'o e fiefiá." (T&F 93:33-34)."

*Eletā Dallin H. Oaks 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Aposetolo 'e Toko Hongofulu Mā Uā, "Ko e Toetu'u," *Liahona*, Siulai 2000, 17-18*

Hangē 'Oku Mate Kotoa Pē 'la 'Ātamá

Koe'uhí ko e hinga 'a 'Ātama mo 'Iví, kuo pau ke hoko ki he fa'ahinga kotoa 'o e tangatá 'a e mate fakasinó (vakai, 2 Nifai 9:6; Mōsese 6:48).

Fakamatala 'a e 'ētitá: 'Oku 'ikai fakataumu 'a e pēsi ni ke fakamatala'i faka'āuliliki e potufolofola kuo filí, ka ko ha kamata'anga pē ki ho'o akó.



KO HONO FAFANGA 'A, KINAUTOLU 'OKU FIEKAIÁ

*'Oku tau lava 'o fakahoko i he ngaahi me'a īkī 'a e ngaahi fu'u me'a lalahi—
'a e fakatu 'asino mo e fakalaumālie fakatou 'osi.*

Fai 'e Dallin C. Wilcox

Nā'a ku lolotonga ngäue fakafaifekau taimi kakato 'i Linisi, São Paulo, 'i Palásila 'i Tisema 'o e 2004. Na'e fakakaukau 'a e uooti mo e kolo fakalotofonuá ke nau kau ki he kātoanga fakata'u 'a Palásila ko e "Natal sem Fome" ko e polokalama ko e ('Ikai ha Fiekaia 'i he Kilisimasí). 'Oku nau ngäue fakataha mo ha ngaahi kautaha kehe ki ai—kau ai 'a e kau sōtiá mei he kau tau 'a Palásilá, kau tufa meilí mo e kau mēmipa 'o e ngaahi kautaha lotu kehe—na'a mau 'alu atu ai 'i ha ngaahi kaungā'api lahi 'o tānaki mai 'a e me'akai 'oku toki foaki kimui ki he kakai masiva 'o e koló. Na'a mau toe ngäue 'aki 'ení ke tufa ai 'emau fanga ki'i kaati fakafe'iloakí 'oku mau ui ko e "ngaahi kaati fakakaume'a." Na'a mau tufa ai ha kaati 'e 2,000 nai.

Na'e tokolahi ha kāingalotu na'a nau fakamatala ki he fiefia na'a nau ongo'i 'i he tokoni ko iá pea nau vahevahé atu 'a e laumālie 'o e Kilisimasí 'i he la'a vevela 'o Palásilá. Ko e me'a fakafiefia 'ete vakai ki he kau sōtiá 'oku nau tufa ha ngaahi kaati fakafe'iloaki 'a ha siasi 'oku 'ikai ke nau kau ki ai.

Na'a mau ma'u ha kole 'e 127 'i he 'osi ha uike 'e taha

mei ai ki he fo'i DVD faka-Kilisimasí ko e Joy to the World 'a ia 'oku faka'ali'ali ai e Kuaea 'a e Tāpanekalé. Na'e ma'u ha kole kehe 'e 22 'i he uike hono hokó. Na'a ma kamata ako'i mo hoku hoá 'a e kakai ko iá, peá ma lava 'o hū ai ki ha ngaahi 'api lahi tu'unga 'i he polokalama ngäue'ofa ko 'ení.

'E ikai ngalo 'iate au 'a e fiefa mo e 'ofa 'o e polokalama makehe ko iá 'i he emau tokoni ki hono fakamafola 'a e ongoongoleleí pea 'omi ha fakafiemālie ki ha ngaahi fāmili lahi na'e fiekaia. Na'e fakasi'isi'i ai 'a e fiekaia fakatu'asinó mo fakalaumālié fakatou'osi.

'Oku ou 'ilo'i 'oku fakafou'i he ngaahi me'a iiki mo faingofuá (hangē ko hono tufa 'o e ngaahi kaati fakafe'iloaki) hano fakahoko 'o ha ngaahi fu'u me'a fakaofo (hangē ko hono fakamo'ui 'o e laumālie 'o e tangatá). 'Oku hoko 'a e me'a ni ko ha fakamo'oni 'oku takatakai'i 'iate kitautolu ha ngaahi faingamālie lahi 'i he taimi Kilisimasí mo e ngaahi fa'ahita'u kehé ke fakahoko 'a e ngäue lahi mo fakaofo ko 'ení. ■

'Oku lava ke ma'u 'a e fo'i DVD koe Joy to the World mo e 'ū kaati fakafe'iloaki 'o e DVD 'i hestore.lds.org.



TUTUPU FAKATAHA HAKE KO HA ONGO TĪKONI

Neongo 'a e fōtunga kehekehe 'a e ongo talavou ko 'enī, ka 'oku lahi 'a e ngaahi me'a 'okū na faitatau al.

Oku fute 'e ono (1.8 m) 'a e mā'olunga 'o Taila W. 'oku lanu kulokula hono lou'ulū, pea 'okū ne tui 'a e sū fika 13. 'Oku fute 'e fā 'inisi 'e 8 (1.4 m) 'a e mā'olunga 'o Kēliti V. pea 'oku lanu kelo hono lou'ulū, pea 'okū ne tui 'a e sū fika 2 ½. Neongo hona faikehekehe fakasinō, ka 'oku ui kinaua 'e hona ongo fāmilí ko e "ongo māhangā" koe'uhí ko e ongo kaume'a lelei 'a kinaua pea 'oku lahi 'a e ngaahi me'a 'okū na faitatau ai.

'Oku ta'u 12 'a Kēliti mo Taila pea 'okū na kau ki he kōlomu tatau 'a e kau tīkonī. 'Okū na manako fakatou'osi 'i he sipotí, mo e feohi mo hona fāmilí, mo e ako ki ha ngaahi me'a fo'oú. 'Okū na ma'u foki mo ha fakamo'oni ki he ongoongoleleí peá na feinga ke na faka'apa'apa'i 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-'Eloné. 'Oku pehē 'e Kēliti, "Oku fie ma'u ke ma fakahoko homa ngaahi fatongia fakataula'eikí koe'uhí ke ma ako ai."

'Okú na fiefia fakatou'osi 'i hono fakahoko hona ngaahi fatongia ko iá, 'i he'ena tufa 'a e sākalamēnítí mo e tānaki 'o e ngaahi foaki 'aukaí.

'Okú na toe tokoni foki 'i he fakafeohi ki he kau tīkonī kehe 'i honau uōtī, 'i he'ena fakaafe'i kinautolu ke nau ha'u kia Kalaisi. 'Oku pehē 'e Kēliti, "Kapau 'oku 'ikai ha'u ha taha 'o kinautolu, 'oku faihōi leva ha taha 'iate kimaua kiate ia 'o fakamatala'i ki ai 'a e ngaahi me'a kotoa na'á ma ako 'i he lotú. Hili ia peá ma 'alu leva 'o 'ave ki ai 'a e tohí, mo pehē ange, 'Fakamolemole 'o ha'u ki he lotú."

'Oku kau foki 'a Kēliti mo Taila ki he polokalama Fatongia ki he 'Otuá. Kuó na 'osi palani fakatou'osi ke lahi ange 'ena lau 'a e folofolá. 'Oku pehē 'e Taila, "E tokoni mo'oni ia ki ho'o tuí mo fakamālohaia ho'o fakamo'oni."

Ko e ongo tīkonī 'a e ongo talavou ko 'enī 'o hangē pē ko koé pe ko ha ni'ihi 'okú ke 'ilo'i. 'Oku 'i ai ha ngaahi me'a 'okū ne ngaohi kinaua ke na kehekehe, mo ha ngaahi me'a 'okū ne ngaohi kinaua ke na faitatau. Ka ko e me'a 'oku mahu'inga tahá, ko e fānau kinaua 'a e 'Otuá, pea'okú na feinga ke na tauhi kiate Ia, pea 'okú na taha 'i he'ena kōlomu 'o e lakanga fakataula'eikí. ■

ANGA HONO FAKATUPULAKI 'O E UOUANGATAHA 'A E KŌLOMÚ

'He taimi 'oku fakanofa ai koe ko ha tikoni 'o hangē ko Taila mo Kēliti, 'okú ke hoko ai ko e konga 'o ha kōlomu 'o e lakanga fakataula'eikí. Ko ha ngaahi fakakaukau 'enī 'e ni'ihi 'e lava ke ne tokoni'i koe ke fakatupulaki 'a e uouangatahá 'i ho'omou kōlomú:

- Fakakau 'a e tokotaha kotoa pē.
- Fai fakataha 'a e ngāue tokoni.
- Fakalotolahi.
- Feongoongoi.
- Muimui ki he ngaahi fakahinohino 'a e kau takí.
- Fetokoni'aki ke mou mo'ui 'aki e ngaahi tu'unga mo'ui 'o e ongoongoleleí.



Fai 'e 'Eletā
D. Todd
Christofferson

'O e Kōlomu 'o e Kau
'Apostolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá

*'Oku ui 'a e kau mēmipa 'o
e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo
'e Toko Hongofulu Mā
Uá ko e kau fakamo'oni
makehe 'o Sisū Kalaisi.*

Teu lava fēfē 'o hoko ko ha fakamo'oni 'o Sisū Kalaisi?

'Oku tau hoko ko e
kau fakamo'oni 'o Sisū
Kalaisi 'i he taimi 'oku
tau mo'ui ai ke hā atu
'iate kitautolu 'Ene
ngaahi akonakí. 'Oku
totonu ke Ne hā atu
mo Hono ngaahi halá 'i
he anga 'o 'etau ngāué,
leá, fōtungá, pea mo
'etau fakakaukaú foki.

'Oku tau hoko ko e
kau fakamo'oni 'o Sisū
Kalaisi 'i he taimi 'oku
tau talanoa ai ki he
ni'ihi kehé 'o kau ki he
anga 'o 'etau ngaahi
ongo kiate lá.

'Oku tau hoko ko e
kau fakamo'oni 'o
Sisū Kalaisi 'i he taimi
'oku tau mo'ui ai pea
fofonga fiefia 'o hā ai
'etau tui kiate lá.

'Oku tau hoko ko e
kau fakamo'oni 'o Sisū
Kalaisi 'i he taimi 'oku
tau fai ai 'etau faka
mo'oni ki he ni'ihi kehé
mo tokoni'i kinautolu
ke nau 'ilo'i mo muimui
kiate lá.

Gao Fai 'e Rachel Lynn Bauer

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"*Oku ha'u 'a e fānau kotoa
'a e 'Otua ke māta'ia, 'omi 'a
e ngaahi me'a'ofa 'o e 'ofa*"
(*Ko e Hiva 'a e Tauhisipí*,
Tohi Hiva 'a e Fānaú, 142).

Na'e ui mai 'a e tangata-'eikí "Taimi ki he efi-afi fakafāmili 'i 'api."

Na'á ku fakato'oto'o atu ki he loki talanoá. Na'a mau fai ma'u pē ha ngaahi me'a fakafiefia 'i he'emau 'uluaki efiafi fakafāmili 'i Tisemá.

Na'e lele mu'omu'a atu hoku ki'i tokoua si'i ko Miselí, 'o puna ki he funga sea lanu pulū moluú.

Na'á ku pehē ange, "Oku 'ikai totonu ia. Na'á ke tangutu ai he uike kuo 'osí. Ko e taimi 'eni 'o'oku."

Na'á ne fakakikihi mai 'o pehē, "Ko au na'e 'uluaki a'u maí, ko ia ko au 'oku totonu ke u tangutu hení. Te ke lava 'o tangutu 'i he sea molū lōloá."

Na'á ku pehē ange leva, "Oku 'ikai te u fie tangutu 'i he sea molū lōloá."

Na'á ku 'alu atu leva ki he sea luelué 'o fulihi ia ke 'oua te u sio kia Miseli. Na'á ne fa'a faka'ita'i lahi au he taimi 'e ni'ihí! Na'á ne pehē 'e lava ke ne ma'u ha me'a pē te ne fie ma'u. Ko 'eku lāunga pē pea talamai 'e he'eku fa'eé 'oku fie ma'u ke 'oua te u siokita.

Na'e pehē mai 'e he tangata'eikí 'i he hili pē 'emau hivá mo e lotú, "Ko e taimi fakafiefia 'a e Kilisimasí, pea 'oku fie ma'u ke tau manatu'i hono 'uhinga totonu 'o e 'aho mā-lōloó. Te tau kamata he poó ni 'aki 'etau me'a'ofa kia Sīsuú."



Ko 'etau me'a'ofa kia Sīsuú. Ne ngalo ia 'iate au!

Na'e hoko atu e fakamatala 'a e tangata'eikí, "Oku tau fakamanatu 'a e Kilisimasí, koe'ahi ko hono 'alo'i 'o Sīsuú. Na'á Ne fakafaingamālie'i ke tau lava 'o ma'u 'a e

me'a'ofa mahu'inga tahá—"a ia ko e mo'ui fakataha mo e Tamai Hēvaní."

Na'e fehu'i mai 'e he fine'eikí, "Pea ko e hā ha me'a 'okú Ne kole mai ke tau fai koe'ahi ko ia?"

Na'e pehē ange 'e hoku tuonga'ané, "Ke tau muimui kiate la mo



tauhi 'Ene ngaahi fekaú."

Na'e tufa mai leva 'e he fine'eikí kiate kimautolu takitaha ha kaati mo ha peni. Na'e fie ma'u ke mau hiki ai 'a e founiga te mau lava ai 'o fakahā kia Sīsū 'oku mau 'ofa iate Ia. Ko 'emau me'a ofá ia—ke mau

fili ha fa'ahinga me'a te mau fie fai ke mau hangē ai ko Sīsū.

Ne u 'ilo'i he taimi pē ko iá 'eku me'a'ofa 'e foaki. Ne akonekina kitautolu 'e Sīsū ke tau 'ofa ki he ni'ihi kehé neongo te nau faka'ita'i kitautolu. Ne u 'ilo'i na'e fie ma'u 'e Sīsū ke u 'ofa 'i hoku tokouá. Ne u tohi 'eni, "Te u angalelei kia Miseli."

Na'a mau fa'o leva 'emau kātí 'i ha puha, pea kofukofu'i 'aki ia 'a e pepa lanu koula. Na'a mau tuku leva 'a e puhá 'i he lalo fu'u 'akau Kilisimasí. Na'e totonu ke mau manatu'i 'a e me'a'ofa 'a e Fakamō'u'i kiate kimautolú mo 'emau me'a'ofa kiate Iá, 'i he taimi kotoa pē te mau sio ai ki he puhá.

Na'a ku sio kia Miseli 'i he 'osi ha ngaahi 'aho si'i mei ai, 'okú ne tui ha taha'o hoku ngaahi sote 'oku ou manako taha aí, ka na'e 'ikai ke ne kole mai kiate au. Na'a ku fie kaikaila ki ai. Na'a ku sio ki he puha lanu koulá peá u manatu'i hono lahi 'o 'eku 'ofa 'ia Sīsū. Te u lava 'o fakahā 'eku 'ofa kiate Iá 'i he'eku 'ofa ki hoku tokouá.

Na'a ku pehē ange,
"E Miseli 'okú ke hā faka'ofo'ofa mo'oni he ahó ni."

Na'a ne malimali mai. "Fakamole-mole 'i he 'ikai te u kole atu ke u tui ho soté. Na'e 'ikai te ke 'i ai 'i he'eku teuteú, pea na'a ku loto ke u hā faka'ofo'ofa makehe 'i he'emau paati Kilisimasí fakakalasi he 'aho ní."

Na'a ku ongo'i 'oku mafana hoku lotó. Na'a ku fiefia 'i he'eku fili ke u angalelei kia Miseli kae 'ikai te u 'ita kiate iá.

Na'a ku feinga ke u manatu'i 'i he toenga 'o e māhiná 'a e ongo fakafiebia ko iá mo 'eku taumu'a ke u hangē ko Sīsū. Na'e faka'au ke lelei ange 'eku kātakí mo 'eku 'ofá.

Na'e lau mai 'e he tangata'eikí 'i he Efiafi kimu'a 'i he Kilisimasí 'a e talanoa 'o e 'alo'i, pea mau faka-faiva'i ia 'e kimautolu. Na'a ku fili ke u hoko ko e 'āngeló, ke 'oua te u fakakikihi mo Miseli pe ko hai 'e hoko ko Melé.

Na'e hoko leva 'emau fakaava 'a e puha koulá pea mau lau le'o lahi 'emau me'a'ofa kia Sīsū. Na'e pehē mai 'a e fine'eikí 'i he'eku lau ange 'eku me'a'ofá, 'Ne u fakatokanga'i ho'o feinga ke ke angalelei makehe kia Miseli. 'Oku ou laukau 'aki koe."

Na'a ku ongo'i laukau foki mo au. Na'e te'eiki te u fakaava ha'aku me'a'ofa, ka kuó u 'osi ma'u 'e au ia ha me'a makehe; ko ha ongo mei he Laumālie Mā'oni'oní 'o fakahā mai kiate au kuó u fai 'a e me'a totonú. ■



"'Oku ou fakatauange te tau fakamu'omu'a 'i he fa'ahinga ta'u Kilisimasí ko 'ení mo 'etau ngaahi tukufakaholo faka-Kilisimasí kehekehe kotoa pē, 'a 'etau fokotu'u ke fika 'uluaki 'a e 'Eiki ko Sīsū Kalaisí 'i he me'a kotoa pē."

'Eletā Russell M. Nelson 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Christ the Savior Is Born," *New Era*, Dec. 2006, 2.

Ko 'Etau Pēsí



'OKU NAU FIE SIOFIA 'A E TEMIPALÉ

Na'e 'a'ahi 'a e fānau Palaimeli 'o e Uooti La Fololita i Sanitiako, Silei, ki he kelekele 'o e temipalé, mo 'enau kau taki Palaimelí mo e kau mēmipa 'o e kau pīsopelikí. Na'a nau talanoa ki he taumu'a 'o e ngaahi temipalé 'i he'enau sio takai 'i he ngaahi ngoue faka'ofo'ofa, pea nau hiva'i 'a e "Fie Siofia ha Temipale" (Tohi Hiva'a e Fānaú, 99). Na'a nau toe sio foki 'i ha fo'i vitiō ki he mo'ui 'a Sisū Kalaisí.



HA'U KI HE TEMIPALÉ

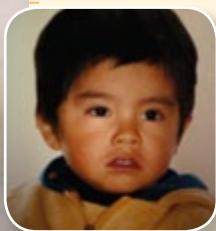
Oku 'oatu 'eku pōpoaki talamonū mei he temipalé. Ko ha 'aho faka'ofo'ofa mo'oni 'eni ne u 'alu ai mo ha fānau kehe mei he Siteiki Lipetati 'Ekuatoá 'o 'a'ahi ki he kelekele 'o e Temipale Huakueili 'Ekuatoá. 'Oku mau fakaafe'i 'a e fānau kotoa pē 'i he māmaní ke nau 'alu 'o sio 'i he temipalé kapau te nau lava—ko ha feitu'u faka'ofo'ofa 'aupito ia.

**'Aita V., ta'u 10,
'Ekuatoa**

TE U AKO 'O KAU KI HE PALŌFITA KO SIOSEFA SĀMITÁ

Na'a mau ako 'i he Palaimelí 'a e "Ko e Fua Lotu 'a Siosefá" (Ngaahi Himi fika, 14), pea 'oku hoko ia he taimí ni ko e himi 'oku ou manako taha aí. Te u fakamatala'i 'a e talanoa ki he Vao 'Akau Tapú ki he kakai 'oku ou ako'i 'i he taimi te u hoko ai ko ha faifekaú. 'Oku ou 'ofa 'ia Sisū Kalaisí mo e Palōfita ko Siosefa Sāmitá. 'Oku ou 'ilo'i oku mo'oni 'a e Siasí.

'Akiseli C., ta'u 5, Pelū



**Ko e Vao 'Akau Tapú,
ta'e Axcel C.**



'OKÚ NE MANAKO 'I HE EFIAFI FAKAFĀMILI 'I 'APÍ

Ihe hili pē hono papitaiso 'o Helenā C., ta'u 9, mei Kosita Lika 'e he'ene tamaí na'a ne ongo'i ko ha mēmipa ia 'o e Siasí. 'Okú ne manako 'i he ngaahi lēsoni efiafi fakafāmili 'i 'apí 'oku kau kia Sisū Kalaisí. 'Okú ne manako foki 'i he 'alu ki he akó mo e va'inga mo hono ngaahi kaungāme'a.



**Ko e Kilisimasí 'Eni—Kuo 'Alo'i 'a Kalaisi,
ta'e 'Olutūkiū O., ta'u 9, Naisilia**



**Toe Fakafoki Mai 'o e
Lakanga Taula'eiki Faka-'Eloné,
ta'e Felipe L., ta'u 12, Palāsila**



KO HA CHIGIRI-E 'O PALESITENI MONISONI

Na'e ngāue 'a e fānau Palaimeli 'o e Uooti Fusi i Sisuoka i Siapaní 'i ha māhina 'e ono 'o fa'u ha chigiri-e, 'aki ha pepa na'a nau haehae 'aki honau nimá 'o fakapipiki ke ma'u ai 'a e 'imisi 'o Palesiteni Tōmasi S. Monisoni. Na'e fie ma'u ki ai ha taimi mo ha ngāue lahi, ka na'e ngāue fakataha 'a e tokotaha kotoa pē lolotonga 'enau fakakaukau mo ako ke nau 'ilo'i 'a Palesiteni Monisoni.

FAKAKAUKAU LELEI

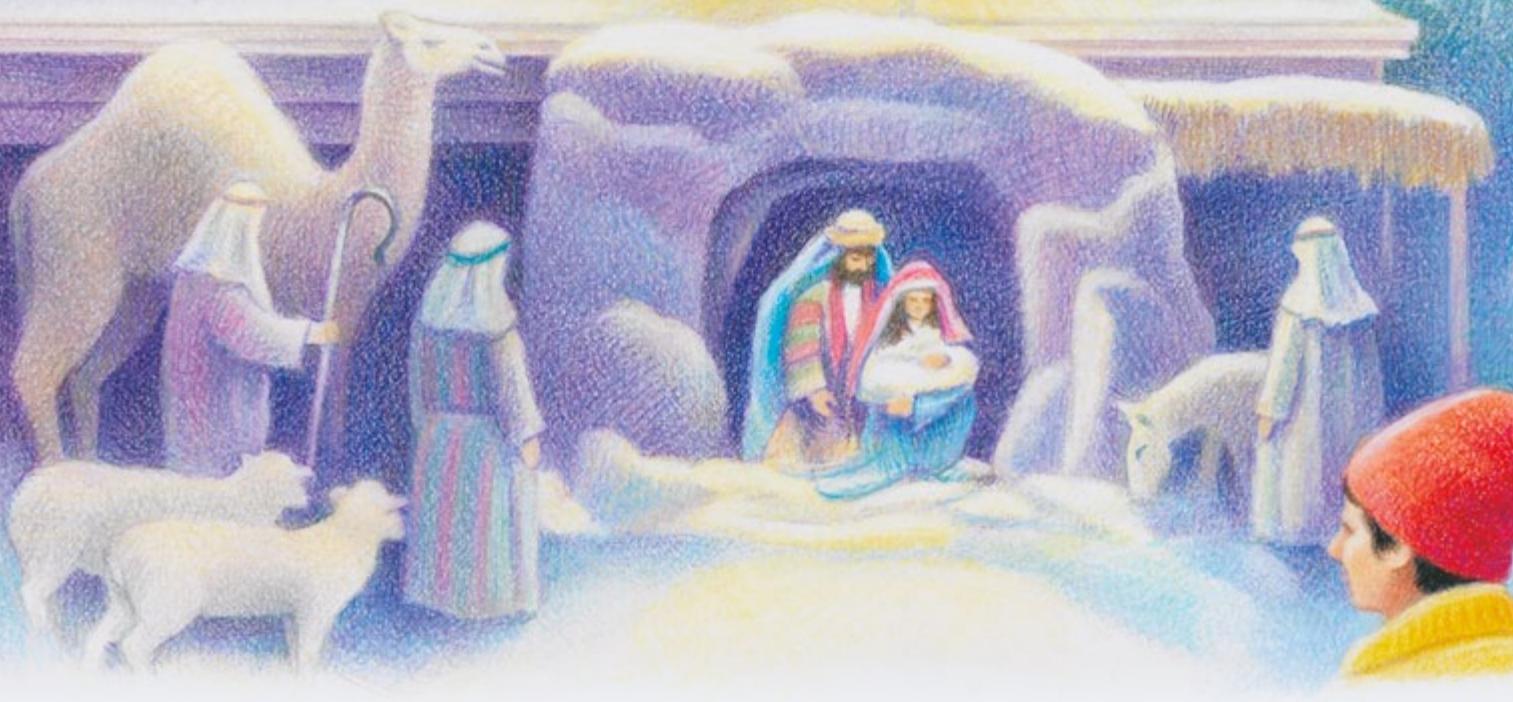
EĀNAÚ

“Ha‘u kia Kalaisi”

—(Molonai 10:32)



Ko e Maama ‘o Māmaní



Fai 'e Kimberly Reid

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni
“He hangē 'oku mate kotoa pē 'ia
‘Ātamā, ‘e pehē foki ‘e mo‘ui kotoa
pē 'ia Kalaisi” (1 Kolinitō 15:22).

Na'e tu'u 'a 'Ēlini 'i he Temipale Sikueá 'i Sōleki Siti 'o vakai ki he ngaahi tā-tongitongi lalahi 'o e 'ai'angakai 'o e manú, mo tatali ke kamata 'a e hivá mo e talanoá. Na'e ulo takemokemo takai 'a e ngaahi māmā 'iate ia. Ka na'e 'ikai hangē ia ha taimi Kilisimasí kiate ia.

Na'e fehu'i ange 'e he'ene fa'eé kiate ia, “Okú ke sai pē?”

Na'e kamokamo pē 'a 'Ēlini, ka na'e 'ikai te ne 'ilo'i fakapapau.

Na'e toki mate pē ha tamasi'i 'i he kalasi 'a 'Ēliní 'i ha fepaki 'a ha kā 'i he ngaahi aho si'i kuo hilí. Kuó ne mamata ki he tangi 'a ha kakai tokolahi 'i he me'afaka'eikí,

pea na'e lahi foki mo 'ene tangi 'a'aná. Na'e 'ikai ke maheni lelei 'a 'Ēleni mo e tamasi'i, ka na'a ne 'ilo'i na'e 'ofa lahi hono fāmilí 'iate ia, 'o hangē pē ko e 'ofa lahi hono fāmilí 'o'oná 'iate iá. Na'a ne manavahē 'i he'ene 'ilo'i 'oku lava ke hoko ha me'a pehē ki ha taha 'o hono to'u me'a.

Na'e ikai te ne ongo'i fiefia 'i he Kilisimasí he taimí ni. Na'a ne ongo'i ha'ane hoha'a 'i he taimi kotoa pē—na'a ne manavahē ke ne toe heka ki ha kā, na'a ne manavahē ke ne mavahe mei he'ene ongomātu'a, na'a ne manavahē ke toe 'alu mei honau 'apí telia na'a hoko ha me'a kiate ia lolotonga 'ene mama'o mei 'apí. Na'e 'ikai lava 'e he ngaahi maama Kilisimasí 'i he Temipale Sikueá kotoa 'o to'o atu 'a e ongo'i hoha'a 'i hono lotó. 'E anga-fēfē ha'ane fiefia 'i ha māmani 'oku 'ikai te ne

ongo'i 'okú ne malu ma'u ai pē?

Na'e pehē ange 'e he'ene tamaí, “Kuo taimi ke kamata.” Na'a ne tuhu ki he 'ai'angakai 'o e manú.

Na'e fakamo'ui mai 'a e me'a fakaongo le'olahí, pea kamata ongo mai ha le'o. Na'e tā mai ha ngaahi fasi, pea ulo mai mo e ngaahi maama ki he ngaahi tā-tongitongi 'o e kau tauhisipí, Kau Tangata Potó, Mele, mo Siosefa. Na'e fanongo 'a 'Ēlini ki he talanoa mahení. Na'e 'alo'i mai 'a e pēpē ko Sisuú pea fakatokoto 'i he 'ai'angakai 'o e manú. Pea hiva 'a e kau 'āngeló. Pea hū kiate Ia 'a e kau tauhi-sipí. Pea fiefia 'a e Kau Tangata Potó.

Na'e sio atu 'a 'Ēlini ki he mata 'o 'ene ongomātu'a, pea ha'u 'a e ka-kaí ki he 'ai'angakai 'o e manú. Na'e hangē 'oku nau fiefia. Ka ko e hā nai 'a e 'uhinga 'oku fiefia 'a e kakai kotoa pē 'i he pēpē ko Sisuú, kapau



"Ko Sīsū Kalaisi 'a e . . . maama 'o e māmaní koe'uhí he 'oku hanga 'e he'ene sīpingá mo 'ene ngaahi akonáki 'o huluhulu 'a e hala 'oku totonu ke tau fononga atu ai 'i he'etau foki atu ki he 'ao 'o 'etau Tamai 'i Hēvaní."

'Eletā Dallin H. Oaks 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "The Light and Life of the World," Ensign, Novema 1987, 64.

na'e 'ikai lava 'e hono 'alo'i 'o ta'ofi 'ene hoko 'a e ngaahi me'a 'oku kovi? Na'e 'ikai sai'ia 'a 'Ēlini 'i he fehu'i na'e nofo 'i he'ene fakakaukaú. Ko e me'a pē na'a ne fie ma'u ke ta'ofi 'ene loto manavaheé.

Na'e 'osi 'a e talanoá, pea na'e hoko mai ha lekooti 'o e le'o 'o e palōfitá 'i he me'a fakaongo le'o lahi. Na'a ne fai 'ene fakamo'oní peá ne lau mai ha potufolofola mei he Tohi Tapú: "He hangē 'oku mate kotoa pē 'ia 'Ātamá, 'e pehē foki 'e mo'ui kotoa pē 'ia Kalaisi" (1 Kolinitō 15:22).

Na'e hangē 'oku vave ange 'a e tā e mafu 'o 'Ēliní. Na'a ne toe fakakaukau ki he potufolofolá 'i hono 'atamaí, 'o ne feinga ke ne manatu'i ia. *He hangē 'oku mate kotoa pē 'ia 'Ātamá, 'e pehē foki 'e mo'ui kotoa pē 'ia Kalaisi.*

Na'e pehē 'i he potufolofolá, 'e mate kotoa pē 'a e kakaí—'a

e kakai kei iiki, mo e kakai kuo motu'a—ko e kakai kotoa pē. 'Io, na'e 'osi ilo'i pē ia 'e 'Ēlini, ka na'e 'ikai te ne fakakaukau lahi ki ai kimu'a. Na'a ne pehē 'okú ne kei fu'u kei si'i ia ke fakakaukau ki ha me'a pehē. Ka na'e 'ikai te ne kei si'i ke ne ma'u ha fakamo'oni ki he mo'oni: ka koe'uhí ko Sīsū Kalaisi, 'e toe mo'ui 'a e *kakai kotoa pē*. Ko e 'uhinga ia na'e fiefia ai 'a e kau tauhi-sipí mo e kau Tangata Potó. Na'e mahino kiate kinautolu 'a e me'a na'e hā'ele mai 'a Sīsū ki māmani ke faí

Na'e sio 'a 'Ēlini mei he ki'i fale tauhi 'anga 'o e fanga manú ki ha matapā sio'ata 'i he senitā takimamata mei mui 'i he 'ai'angakai 'o e manú. Na'e hā mai mei loto 'i he falé ha maama 'okú ne hulu'i ha fu'u 'imisi fakatātā 'o Sīsū 'oku mafao mai Hono ongo nimá mo Hono mata kafó. Na'e fakakaukau

'a 'Ēlini ki he ki'i pēpē 'i he 'ai'angakai 'o e manú, mo e founiga 'o 'Ene tupu hake 'o hoko ko ha taha na'a ne ma'u 'a e mālohi kotoa pē. Ka na'a Ne fili ke feilaulau'i 'Ene mo'ui koe'uhí ko ia. Na'e 'alo'i mai Ia koe'uhí ke Ne toe mo'ui. Na'e ongo'i 'e 'Ēlini 'okú ne malu 'i he 'ofa 'a Sīsuú, neongo me'a na'e hokó. Na'e lava ke ongo'i 'e 'Ēleni 'okú ne malu 'i he 'ofa 'a Sīsuú.

Na'e fakafokifā 'ene ongo'i ha lotomelino. Na'e 'ikai ke ne lava 'o fakamatala'i totonu hono angá, ka na'e mole atu 'ene lotohoha'a. 'I he'ene vakai atu ki he 'imisi fakatātā 'o Sīsū Kalaisi, 'oku ulo ngingila ange 'i he ngaahi maama Kilisimasi takemokemó, na'e ikai ke ne fakatokanga'i ai 'a e fakapo'ulí 'a e langí. Na'a ne fu'u femo'ukeina ia 'i he tokanga ki he ongo māfana 'o e 'amanaki lelei na'e maama 'i hono lotó. ■

'E lava ke ke faka'aonga'i 'a e lēsoni mo e 'ekitivitī ko 'ení ke ako lahi ange ai ki he kaveinga 'a e Palaimelí ki he māhina ní.

Ko Sīsū Kalaisi 'a e 'Alo 'o e 'Otuá

Fakakaukau 'okú ke fononga atu 'i he toafá. 'Oku mama'o 'a e fonongá, pea 'oku faingata'a ho'o heka kāmelí, pea 'oku 'ikai te ke muimui koe ki ha mape! Ka 'okú ke muimui ki ha fetu'u. Ko e hā ha'o ongo ki ai? Te ke kei ma'u nai ha tui ke hoko atu ho'o fonongá?

Na'e fai 'e he kau Tangata Potó 'a e me'a tatau 'i he ta'u 'e ua afe kuo hilí. Na'a nau mamata ki ha fetu'u ngingila 'i he hahaké pea nau fononga ki Pētelihema ke fai ha fakalāngilangi ki he pēpē ko Kalaisí 'aki ha ngaahi me'a'ofa faka'ofo'ofa. Pea na'e 'ikai ko e kau Tangata Potó pē na'a nau mamata ki he fetu'u. Na'e mamata 'a e kau Nīfaí 'i he tafa'aki e taha 'o e 'ōsení ki he fetu'u pea nau 'ilo'i kuo 'alo'i mai 'a Sīsū Kalaisi ko e 'Alo 'o e 'Otuá.

'Oku fakamanatu'i mai kiate kitautolu 'a e Fakamo'uí 'i he'etau fakakaukau 'i he'ahó ni ki he fetu'u ko iá. Na'e ulo mai ia 'i he fakapo'ulí 'o fakahā 'a e halá ki he kau Tangata Potó, 'o hangē pē ko e fakahā mai 'e Sīsū kiate kitautolu 'a e founiga ke tau mo'ui aí. Na'e 'ikai feliliuaki foki 'a e fetu'u, 'o hangē pē ko e 'ofa 'a Sīsū kiate kitautolú. Manatu'i 'i ha'o toe sio ki he ngaahi fetu'u, ko Sīsū Kalaisi 'a e 'Alo 'o e 'Otuá pea mo e Maama'o Māmaní! ■

HIVÁ MO E FOLOFOLÁ

- "Ko e Hiva 'Alo'i," *Tohi Hiva 'a e Fānaú*, 32
- Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 11:28

'EKITIVITÍ 'A E FKT: NGAAHI FAKATAIPE 'O E FAKAMO'UÍ

Na'e fakatatau 'e Sīsū Kalaisi la ki ha ngaahi me'a lahi. Te tau ako lahi ange kiate la 'i ha'atau ako 'a e ngaahi fakafehoanaki ko'ení. Mou lau fakafāmili 'a e ngaahi potufolofola ko 'ení pea mou alea'i 'a e ngaahi me'a 'oku fakahā mai 'e he ngaahi fakataipé 'o kau ki he Fakamo'uí.



Tauhisipí (vakai, Saame 23:1)



Lami (vakai, Sione 1:29)



Mā (vakai, Sione 6:51)



Vai (vakai, Sione 4:14)



Maka (vakai, 2 Nīfai 8:1)



KO KOE PĒ

Ngaahi ha ngaahi me'a teuteu faka-Kilisimasi ke fakamanatu 'a e founiga 'oku tāpuaki'i ai 'e he Fakamo'uí ho'o mo'uí.
Kosi 'a e ngaahi fetu'ú pea fakapipiki ia ki ha pepa matolu. Fakapipiki hao tā pe tā 'o e fāmilí ki he tu'a 'o e me'a teuteú,
pea hiki ki ai ha me'a 'okú ke fie fai ke ke muimui ai kia Sīsū Kalaisi, ko e Maama 'o Māmaní.
'Ai ha ki'i ava 'i 'olunga pea fakahū ai ha filo ke fakakakato 'a e ngaahi me'a teuteú.

Ko Hono Tali 'o ha LOTU 'I HE Kilisimasí



Fai 'e Peggy Schonken

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

"`Pea 'e manatu'i foki 'e he 'Eikí 'a e ngaahi lotu 'a e mā'oni'oní, 'a ia kuo fai kiate iā" (Molomona 5:21).

Na'e 'ā hake 'a Peki 'i he pongipongi Kilisimasí. Na'ā ne 'amanaki fiefia ki ha'ane ma'u ha ki'i me'ava'inga fakafiefia fo'ou pea kai ha me'atokoni faka-Kilisimasí lahi. Ka na'ā ne fakasio takai, pea na'ā ne ilo'i 'e kehe 'a e ta'u ni ia. Neongo na'e ngāue mā-lohi 'ene tamaí, ka na'e 'ikai ke 'i ai ha pa'anga 'a hono fāmilí.

Na'e 'ikai ke 'i ai ha fa'ahinga faka'ilonga ia 'e fai ha ma'u me'atokoni faka-Kilisimasí lahi. Na'e 'ikai ke 'i ai ha me'a 'i he laulau vesitapoló pea na'e 'ikai ke 'i ai ha me'akai 'i he 'aisí.

Na'e 'alu atu 'a Peki mo hono tuonga'ane ko Malekamú ki he matapā 'o e loki 'o 'ena ongo mā-tu'a, 'o na sio atu ki he'ena tū'ulutui 'i hona ve'e mohengá. Na'ā na fanongo fakalongolongo atu ki he lotu 'ena fa'eé mo 'ena tamaí ki he Tamai Hēvaní ke tokoni mai ki he fāmilí ke nau ma'u ha me'akai.

Na'e pehē ange 'e Peki kia Malekamu, "Ha'u ke ta 'alu ki tu'a."

Na'e 'alu leva 'a Peki mo Malekamu ki tu'a 'o na tānaki mai 'a e hulufe na'e tupu 'i he ve'e ngoué. Mahalo 'e 'ikai ke 'i ai ha ngaahi



me'ava'inga 'i he ta'ú ni, ka te na kei lava pē 'o ngaohi honau 'apí ke hangē pē 'oku Kilisimasi.

Na'á na ongo'i fiemalie ange 'i he hili 'ena teuteu'i honau falé 'aki 'a e hulufe lanu matá, ka na'e 'ikai pe ke 'i ai ha faka'ilonga 'oku 'i ai ha me'akai.

Na'e pehē ange 'e he fine'eikí, "E foaki mai 'e he Eikí. Tau teuteu'i 'a e tēpilé."

Na'e 'omi 'e he tangata'eikí 'a e 'ū peletí ki he tēpilé, kae 'omi 'e he fine'eikí 'a e huhú mo e sēpuní.

Na'e fesiofaki 'a e ongo tamaikí pea hā mei hona matá 'ena puputú. Na'e maau 'a e tēpilé, ka na'e te'eki pē ke 'i ai ha me'akai. Na'e 'osi atu 'a e taimi kai pongipongí pea ofi ki he taimi kai ho'ataá. Na'e kamata ke ongo'i 'e Peki 'oku fiekaia. Na'á ne fifili ai pe 'e angafēfē ha ma'u 'e he fāmilí ha me'akai.

Na'e a'u hake 'a e uasí ki he 12:00, pea a'u ki he 12:30, pea 12:45. Na'e 'ikai pē ke 'i ai ha me'a. Na'e fanongo atu 'a Peki ki ha tukituki 'i he matapaá.

Na'e lele atu 'a Peki 'o fakaava mai 'a e matapaá, peá ne 'ohovale lahi 'i he'ene sio atu ki he fāmili Keekí 'oku nau tu'u mai. Na'a nau to'oto'o mai ha hamī, mā, moa, mo e sālati, mo e lole. Na'e 'ikai fa'a tui 'a Peki ki he me'a na'á ne sio ki aí.

Na'e pehē mai 'e Misa Keeki, "Ko e kamata 'eni ke mau tangutu hifo



ke ma'u 'emau me'atokoni Kilisimasi, mo 'emau fakakaukau mai kiate kimoutolu. 'Oku mau 'amanaki pē te mou fie faka'aonga'i 'a e me'akai ko 'ení."

Na'e lulululu 'eku tamaí mo Misa Keeki, pea kamata fokotu'u-tu'u 'e he fine'eikí 'a e me'akaí ki he tēpilé. Na'e kei 'ohovale pē 'a Peki. Na'á ne sio atu ki he'ene tamaí mo 'ene fa'eé, ka na'e hangē ia na'á na 'amanaki pē 'e hoko 'a e me'a ko 'ení.

Na'e 'ilo'i 'e Peki na'e tonu 'a e ongo na'á ne ma'u 'i he pongipongi ko iá. Na'e kehe 'a e Kilisimasi ko 'ení. Ko e Kilisimasi 'eni na'á ne 'ilo'i ai 'oku fanongo mo tali mai 'e he Tamai Hēvaní 'a e ngaahi lotú. Pea ko e me'a'ofa lelei taha ia te ne lava 'o ma'u. ■



"'Oku 'omi 'e he lotu 'i he loto fakatōkilaló mo e loto falalá, ha fakahinohino mo e nonga."

'Eletā Richard G. Scott 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá, "Ko Hono Faka'aonga'i e Me'a-foaki Fakalangi 'o e Lotú," Liahona, Mē 2007, 8.

Ongo Kaume'a he Sanuisí

Fai 'e Heidi Poelman

Makatu'unga 'i ha talanoa mo'oni

Kuo maau 'a e tokotaha kotoa
pē ki he akó?

1. Na'e heka hake 'a Viliami ki he kaá 'o tangutu he tafa'aki 'o Selemi'i pea fakama'u hono leta he seá.

'Io!

'Io!

2. Na'e kamata faka'uli atu 'a e fa'ē 'a Selemi'i 'i he halá, pea fakaava hake 'e Viliami 'ene puha me'akai ho'ataá. Na'á ne to'o hake ha sanuisi pinati pata mo e siamu 'o u'u mei ai.

3.

Na'e sio atu 'a Selemi'i ki he sanuisi 'a Viliamí. Na'e ngali ifo mai. Na'e fiekaia 'a Selemi.



4. Fine' eiki, 'oku ou fiekaia au,
'oku'i ai ha me'a ke u kai?

'E Selemī, kātaki. Na'a tau kai peá
tau toki ha'ú. 'Oku 'ikai te u
ma'u ha toe me'a kehe

OK

5. Na'e lotomamahi 'a Selemī. Na'a ne fie ma'u
foki ha'ane sanuisi.

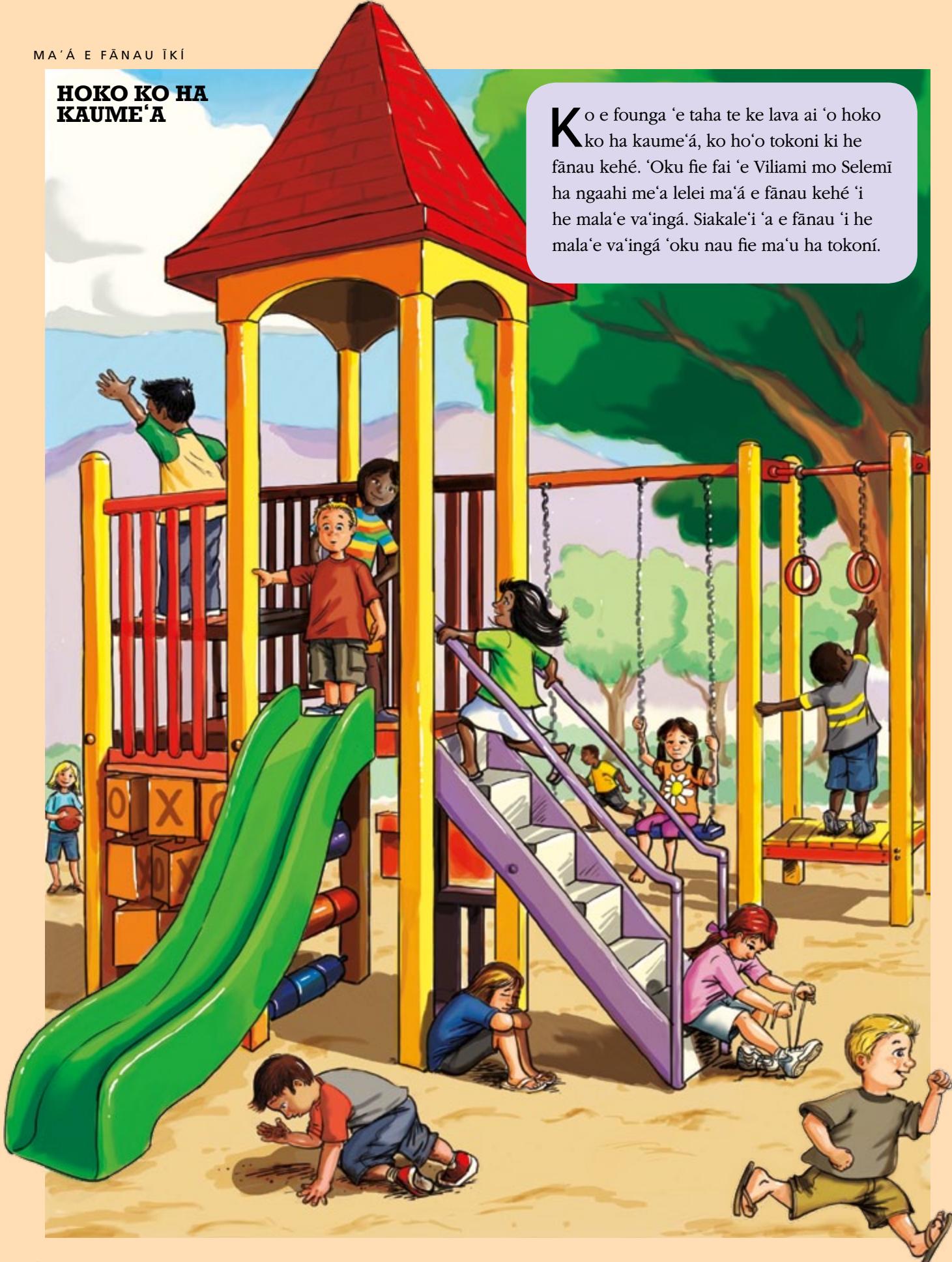
6. Na'e 'ilo 'e Viliami 'oku lotomamahi 'a Selemī.
Na'a ne tofi'i 'ene sanuisí 'o 'oange kia Selemī.

Kome'a ē 'a'au!

7. Mälō, Viliami. 'Okú ke
angalelei 'aupito.

'Oku 'ikai ha palō-
palema ia ai. Ko
hono 'uhinga ia 'o e
kaume'á!

HOKO KO HA KAUME'A



Ko e founга 'e taha te ke lava ai 'o hoko ko ha kaume'a, ko ho'o tokoni ki he fānau kehē. 'Oku fie fai 'e Viliami mo Selemī ha ngaahi me'a lelei ma'á e fānau kehē 'i he mala'e va'ingá. Siakale'i 'a e fānau 'i he mala'e va'ingá 'oku nau fie ma'u ha tokoní.

PEESI VALIVALÍ



Na'e mamata mo
fakamo'oni 'a Siosefa
Sāmita kia Sisū Kalaisi.
"Okú Ne Mo'ui! He na'a
ma mamata kiate ia,
'io 'i he to'ukupu to'o
mata'u 'o e 'Otuá; peá
ma fanongo ki he le'o
'oku fakamo'oni'i ko ia
'a e 'Alo pē Taha na'e
Fakatupu 'o e Tamaí
T&F 76:22-23

Ngaahi Ongoongo ‘o e Siasí

Vakai ki he news.lds.org ke ma'u ha ngaahiongo mo ha polokalama faka-Siasi lahi ange.

Fakaafe'i e Kāingalotú ke Vahevahe Atu e Ongoongolelei ‘i Ha'anau Totongi ha Makasini ma'á e Ni'ihi Kehé

Fai 'e Heather Whittle Wrigley

Ngaahi Ongoongo mo e Ngaahi Me'a 'Oku Hoko he Siasí

He hoko ko ia 'a Kaniuani Uongafape ko e supavaisa 'o e tafa'aki 'oku nau tokanga'i e ngaahi nāunau 'a e Siasí (Materials Management) 'i Tailení, 'okú ne fa'a ngāue ai ki ha ngaahi kole mei he kāingalotu 'o e Siasí 'o fekau'aki mo e me'angāue mo e nāunau 'a e Siasí hangē ko e vala tapú pea mo e ngaahi tohi 'a e Siasí kuo pākí.

Ka na'á ne 'ohovale he 'aho 'e taha 'i ha 'a'ahi ange ha fefine ki hono 'ofisí ke fakafo'o 'ene totongi makasini faka-Siasí. 'I he feitu'u ko ia 'o e māmaní, 'oku angamaheni 'aki hono fakafo'o pē 'e he kaingalotu 'enau totongi makasini 'o fakafou 'i he fakaofonga makasini honau uōtí. Ka na'e fakamatala 'e he fefiné na'e 'ikai ha fakaofonga honau uōtí. Na'e kau ia ki he lotu faka-Putá pea na'á ne 'ilo kau ki he ngaahi makasini 'a e Siasí he na'e me'a'ofa ange 'aki 'e hano kaungāme'a Siasi kiate ia 'aki 'ene totongi ha'ane makasini fakata'u.

Na'e tohi 'e Sisitā Uongafape 'o pehē, "Na'e kamata ke ne fakamatala mai ha ngaahi me'a faka'ofa fekau'aki mo e ngaahi makasini 'a e Siasí pea mo 'ene mahu'inga ki he'ene fānaú. 'I he foki mai 'ene fānaú mei he akó 'o sio ki he makasini, ne nau fiefia pea ne vave pē 'enau lau ia 'o 'osí."

Na'e fakahīkihiki'i 'e he fefiné 'a e makasini ko ha me'a "mahu'inga fau" ki hono ako'i ki he'ene fānaú 'a e ngaahi 'ulungaanga mo e lea 'oku leleí. Na'á ne mahu'inga'ia ai ko ia na'á ne ha'u ke totongi pē hono fakafo'o fakata'u 'ene makasini mo

ne foaki ha me'a'ofa ki hono kaungāngāue 'aki 'ene totongi fakata'u 'enau makasini ke lavemonu foki ai si'enau fānaú.

Na'e pehē 'e Sisitā Uongafape, "E lava foki 'e he kāingalotu 'o ongo'i mo mamata ki he mahu'inga l'o e ngaahi makasini] pea [te nau] fie vahevahe atu ia ki he ni'ihi kehé."

Kuo toutou poupou'i mai e kāingalotu 'e he kau taki 'o e Siasí ke nau lau e ngaahi makasini 'a e Siasí pea vahevahe kinautolu ki he ni'ihi kehé.

Kuo faka'ilonga'i mai 'e 'Eletā L. Tomu Peuli 'o e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'a e ngaahi lelei lahi 'e ma'u mei he makasini. Na'á ne pehē, "E hanga 'e he laumālie lelei 'oku ma'u 'i he ngaahi makasini ko 'ení 'o fakafonu

homou 'apí 'aki 'a e loto māfana, mo e 'ofa, pea mo e ivi 'o e ongoongolelei." ("Ko Hono Mahu'inga 'o e Fāmilí," *Liahona*, Mē 2003, 42).

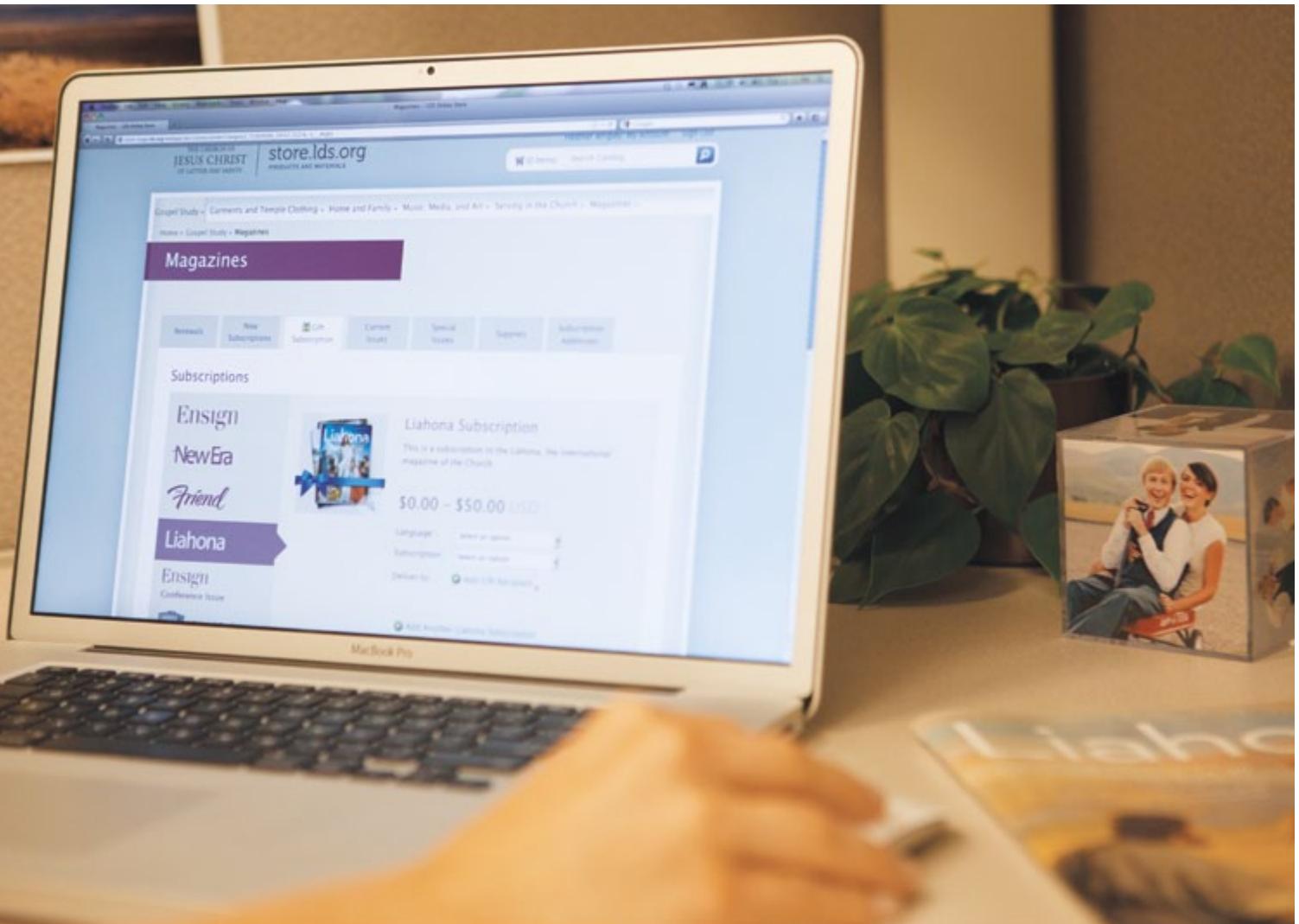
'Oku hoko 'a 'Eletā Keleki A. Kātoni 'o e Kau Fitungofulú ko e Tokoni Talēkita Pule 'i he Va'a 'o e Lakanga Fakataula'eikí mo e 'Ētita 'o e ngaahi makasini 'a e Siasí, pea 'okú ne vakai ki honau mahu'inga ki he tokotaha fakafo'ituitui kotoa pē.

Na'á ne pehē, "'Oku hoko e ngaahi makasini 'a e Siasí ko ha konga mahu'inga 'o e le'o 'o e Siasí kuo fakamafai'i 'a ia 'oku fakafou mai ai e fale'i fakaepalōfita mei he 'Eikí ki hono kotoa 'o e fānaú 'a 'etau Tamaí 'i he to'u kotoa pē fe-kau'aki mo e ngaahi me'a 'oku kau ki he māmani 'o e 'aho ní. 'Oku 'omi he māhina takitaha ha ngaahi fakamatala mālie mo fakamānako 'o kau ki he ngaahi tūkunga 'oku faitatau ai 'a e kakai kotoa pē 'i māmani, 'o tatau ai pē pe 'oku nau kau ki he Siasí pe 'ikai. 'Oku 'aonga lahi 'au-pito kiate kinautolu kotoa pē 'oku fekumi fakamātoato ki he mo'oní 'a e ngaahi akonaki fakalaumālie mo e fakahinohino 'oku 'i aí."

Kapau 'e foaki 'e he tokotaha ma'u makasini kotoa pē 'o e Siasí ha me'a'ofa ki ha taha 'oku 'ikai ke Siasí pe ko hano kāinga 'i hano totongi ha'ane makasini, 'e ofi pē 'i he kau ma'u makasini fo'ou 'e toko 1.7 miliona 'e 'omi ke fetu'utaki fakamāhina mo e Siasí 'i ha founiga 'o e anga fakakaungāme'a.

'E lava ke vave mo faingofua hono totongi 'e he kakai fakafo'i-tuitu'i 'i he Falekoloa 'a e Siasí he

'Oku ma'u foki e tokoni 'i ha fetu'utaki ki he kau fakaofonga fakalotofonua 'o e makasini, 'i-meili ki he help@store.lds.org, pe telefoni ki ha fakaofonga 'o e tokoni fakafonua ki he ngaahi makasini. 'Oku ma'u 'i he store.lds.org ha lisi 'o e ngaahi fika telefoni ma'a e kau fakaofonga ko 'ení 'i honau ngaahi fonuá. Lomii' i he **Contact Us** 'i lalo he **Customer Support** 'i he tafa'aki taupotu taha ki lalo 'o e pēsi, pea 'i he fehokotaki'anga by telephone 'i lalo 'i he **Contact Us**.



'Oku poupou'i atu e kāingalotú ke vahevahe 'a e ongoongolelei mo honau ngaahi kaungāme'a mo e fāmili 'o e to'u, tui faka-lotu, mo e ngaahi puipuitu'a kotoa pē 'oku 'ikai ke nau kau ki he Siasi, 'i hano totongi 'o e ngaahi me'a'ofa makasini 'a e Siasi ma'anautolu.

Initanetí—store.lds.org—ha makasini 'e taha pe lahi ange pe totongi ko ha me'a'ofa 'o ha ngaahi makasini ma'a ha mēmipa 'o e fāmili pe kau-ngaingāme'a. 'Oku ma'u 'a e *Friend*, ko e *New Era*, pea mo e *Ensign* i he lea faka-Pilitāniá pē, ka 'oku ma'u e *Liahoná*, 'a ia 'oku 'i ai e ngaahi fakamatala 'oku paaki he taimi tatau 'i he ngaahi makasini 'e tolu 'i he faka-Pilitāniá peé, 'i ha ngaahi lea fakafonua lahi.

Na'e 'ilo'i 'e ha pisope 'e taha 'i he Siteiki 'Alesona Peioliá ko ha founiga lelei 'a hono totongi ta'u 'e taha 'o e *Friend* ki he fānau 'i hono uötí ke tokoni ke nau ma'u he taimi kotoa pē e ngaahi lea 'a e kau palōfita mo e kau 'aposetolo mo'uí.

Na'e totongi 'e Penelope B. Utiuooti 'o Tekisisi 'i he USA 'a e *Liahona* ko ha me'a'ofa ki ha taha 'okú ne tokoua 'aki peahē ki hono kaumē'a ko ha faiako 'i ha fonua ia 'e taha.

Na'a ne tohi 'o pehē, "Oku ou fakatauange 'e tokoni [ki he tokotaha ko 'ení 'oku ou tokoua 'akí] ke ne 'ilo'i 'a e mahu'inga 'o hono fai pea tauhi 'o e ngaahi fuakavá." Na'e hoko atu ki he'ene pehē ko hono me'a'ofa 'aki 'o hono totongi 'o e makasini ko ha me'a'ofa ko ha founiga ia 'o "hono teuteu'i e founiga ki [hoku kaungāme'a] ke ne fanongo ai pea tali 'i ha 'aho 'a e ongoongolelei kuo toe fakafoki mai."

Ke 'ota pe totongi ha me'a'ofa makasini, hū ki he store.lds.org. 'Oku

'i he tafa'aki to'ohema 'o e pēsí 'a e fakamatala ki hono fai 'o e 'otá. 'Oku tokoni e founiga 'ota 'o e makasini 'i he 'Initanetí ki he ni'ihi fakafo'ituitui 'i hono fakafo'ou, totongi fo'ou 'o ha ngaahi makasini, mo e totongi 'o ha ngaahi makasini ko ha me'a'ofa.

'Oku ma'u e Store.lds.org 'i he lea faka-Siainá, Pilitānia, Falanisē, Siamane, 'Itali, Siapani, Kōlea, Potukali, Lūsia, mo e faka-Sipeini. Ko kinautolu 'oku 'ikai ke nau ngāue 'aki e ngaahi lea fakafonua ko 'ení pe 'ikai ke nau ma'u e 'Initanetí, 'e lava ke nau 'ota pe totongi e ngaahi me'a'ofa makasini 'aki 'enau fetu'utaki pe 'a'ahi ki he ngaahi senitā tufaki-'anga nāunau 'a e Siasi, 'a ia 'oku 'i ha ngaahi fonua lahi. ■

‘Oku Lahi Hake ‘i he Lea Fakafonua ‘e 100 ‘Oku ‘Omi he Ngaahi Peesi Lea Fakafonuá ‘i he Ngaahi Nāunau ‘a e Siasí

Ma‘á e kaingalotu ‘i māmani katoa ‘oku ‘ikai ke nau ngāue ‘aki ha taha ‘o e ngaahi lea lalahi ‘e 10—faka-Siaina, Pilitānia, Falanisē, Siamane, ‘Itali, Siapani, Kōlea, Potukali, Lūsia mo faka-Sipeiní—‘e ki‘i faingata‘a hono kumi ‘o e ngaahi nāunau ‘a e Siasí ‘i he‘enau lea fakafonua. Ka kiate kinautolu ‘oku nau ‘ilo‘i e ngaahi peesi lea fakafonua ‘o e LDS.org, ko hono lomi‘i pē he komipiutá ‘i he ngaahi nāunau ‘a e Siasí.

‘I he tafa‘aki to‘omata‘u ki ‘olungá pe to‘ohema ‘i lalo ‘o e peesi ‘uluaki ‘o e LDS.org, lomi‘i he **fakatātā ‘o māmaní** ke ma‘u e ngaahi fehokotaki‘anga ki he ngaahi peesi kotoa ‘oku ma‘u ai ‘a e lea fakafonuá ‘i he LDS.org. ‘I he faka‘osinga ‘o e 2012, ‘oku ‘amanaki e timi ‘a e LDS.org ke ma‘u ha ngaahi peesi lea fakafonua ‘e 108, kau ai ‘a e lea faka-Havasikí [faka-Koloesia], faka-Malakasí (‘oku lea ‘aki ‘i Matakasikaá), mo e lea faka-Tuá (‘oku lea ‘aki ‘i Kaná).

Na‘e ‘omi e fakamatala fakamuimuitaha ki he ngaahi peesi lea fakafonua he ta‘u ní mo ha ngaahi me‘a fo‘ou, kau ai e ngaahi PDF ‘o e ngaahi peesi fakalotofonua ‘o e *Liahoná* ‘i ha ngaahi lea fakafonua ‘e 40 tupu mo ha fakamatala PDF faingofua ‘o e konifelenisi lahi ‘o Epeleli ‘o e 2012 ‘i ha ngaahi lea fakafonua ‘e 90 tupu. ‘Oku fakalahi atu ‘aki ‘e he ngaahi PDF ‘o e Tohi ‘a

Molomoná ‘i he lea fakafonua ‘e 99 ki he ngaahi lea fakafonua ko ia ‘e 24 ‘oku ‘osi ma‘u pē ‘i he LDS.org.

‘Oku hā e ngaahi me‘a kuo liliú ‘o fakatatau ki he palani fakaemāmanilahi ‘a e Siasí ki hono fakafe‘iloaki ‘o e ngaahi nāunaú ‘i ha ngaahi lea fakafonua pau.

‘I he palani ko ‘eni ki hono liliú ‘o ha ngaahi nāunaú—, ‘e mu‘omu‘a hono liliú ‘a e ngaahi tefito‘i nāunaú—hangē ko e lotu tāpuaki‘i ‘o e sākalamēnítí, ko e Ngaahi Tefito ‘o e Tuí, tohi lēsoni ko e *Ngaahi Tefito* ‘o e *Oongoongolelei*, ngaahi lea ‘o e konifelenisi lahi kuo filifili, pea mo e ki‘i tohi tufa ko e *Fakamo‘oni* ‘a e *Palōfita* ko *Siosefa Sāmitā*.

‘Oku ‘omai mo ha ngaahi nāunau kehe kuo liliú hangē ko e folofolá, mūsiká, “Ko e Fāmilí: Ko ha Fanonganongo ki Māmaní,” mo e Ngaahi Pōpoaki ‘a e Kau Palesitenisí ‘Uluakí mo e Faiako ‘A‘ahí ‘i he taimi ‘oku toe tokolahi ange ai e kā-ingalotu ‘o e Siasí ‘oku nau faka‘aonga‘i e lea fakafonua ko iá.

‘Oku liliu pea ‘oatu e ngaahi nāunaú hili hano fakangofua mei he Kau Palesitenisí ‘Uluakí mo e Kōlomu ‘o e Kau ‘Apostolo ‘e Toko Hongofulu Mā Uá. ‘E lava foki ke kole ‘a e Kau Palesitenisí Faka‘ēliá ke ma‘u ha ngaahi nāunau pau ‘i ha fa‘ahinga lea fakafonua kapau te nau fakatokanga‘i ‘oku fie ma‘u.

Na‘e pehē ‘e Meti Lōpinisoni, ko e pule lahi ‘o e ngāue ki hono pulusi fakatisitolo (digital) ‘o e ngaahi nāunau ‘a e Siasí, “‘Oku lava ke ma‘u ‘e he kāingalotu kotoa pē e ngaahi peesi ko ‘ení ke nau faka‘aonga‘i fakatāutaha pea ke faka‘aonga‘i ‘i he ‘aho Sāpaté. ‘E lava ke faka‘aonga‘i ‘e he kau taki fakalotofonuá e ma‘u‘anga tokoni ko ‘ení ki he‘enau ako fakatāutahá pea pehē ki hono fakahinohino e kāingalotu ke faka‘aonga‘i ia ‘i honau ngaahi uiui‘í mo e fāmilí

‘Oku lipooti mai ‘e Sākesi ‘Evaseni, ko e tokoni ua ‘i he kau palesitenisi ‘o e Vahefonua ‘Eleveni ‘Amēniá, ‘a e fiefia ‘a e kāingalotu ‘Amēniá ‘i hono ngāue ‘aki e peesi lea faka‘Amēniá ke paaki e ngaahi nāunau ‘oku tokoni kiate kinautolu ‘i hono fua honau ngaahi fatongiá. ‘Oku nau faka‘aonga‘i foki ia ke ma‘u mai mo lau e fakamatala kau ki he Siasí pea mo kumi e ngaahi lea ‘o e konifelenisi lahi ‘i he‘enau lea fakafonuá. ■

**Kuo toe tānaki
atu pea ‘e kei
hokohoko atu
hono tānaki atu
‘o ha ngaahi
nāunau fo‘ou
‘e hongofulu
tupu lahi ‘e lava
ke paaki mo
download ki he
ngaahi peesi
lea fakafonua
‘oku laka hake
‘i he lea faka-
fonua ‘e 100 ‘i
he LDS.org.**

The screenshot shows the top navigation bar of the LDS.org website. It includes links for 'Translations', 'Teachings', 'Resources', 'News', and 'Search LDS.org'. Below the navigation is a 'Select a Language' dropdown menu titled 'Select a Language'. The menu lists various languages in four columns:

Afrikaans	American Sign Language	Apache	Armenian
Bahasa Indonesia	Bahasa Malaysia	Bengali	Català
Dansk	Deutsch	Cebuano	Croatian
Altay Yeritči	Eesti	Dine’/Navajo	Dutch
Español	Euskera	Faafu-Tonga	Farsi
Faafu	Filipino-Chamorro	Frisian	Cagana Samosir
Hiligaynon	Hindi, Fiji	Gaeilge	Hrvatski
Icelandic	Igbo	Isokano	Italiano
Kalna Koisan	Kajin Maji	Kichwa	Kalbəti
Konknni	Kreyòl Ayisyen	Latvian	Lietuvių kalba
Lingála	Magyar	Mahasen en Pohnpei	Malagasy
Malti	Man	Matu	Nederlandse
Nuoxie	Norsk	Palauan	Paranapanahonaa
Pangasinan	Papigamentu	Ponear	Português

‘Oku Fakafiefia’i e Mo’ui ‘a Palesiteni Monisoní ‘aki ha Pō Hiva, Mūsika, mo e Ngaahi Lea Faka’apa’apa

Fai ‘e Gerry Avant

‘Eita ‘o e Church News

Na’e fakafonu ‘e ha kakai ‘e toko 20,000 e Senitā Konifelenisí ‘i he ‘aho 17 ‘o ‘Aokosi 2012, ‘i ha pō ‘o e mūsika, fakamatala, mo e ngaahi lea faka’apa’apa ‘i ha polokalama na’e ui ko e “Ngaahi ‘Aho Koulá: Ko Hano Fakafiefia’i ‘o e Mo’ui,” ‘i hano kātoanga’i mo fakalāngilangi’i ‘o e ta’u 85 ‘o Palesiteni Tōmasi S. Monisoní.

Na’e kau ‘i he ngaahi me’a na’e faí ‘a e mūsika mo e ngaahi pōpoaki ‘o ha nī’ihī e ngaahi faiva mei Polotuei na’e sai’ia taha ai ‘a Palesiteni Monisoní pea mo ha ngaahi hiva fakalau-mālie kehe pē ‘i hono fakafiefia’i ‘o hono ta’u 85, ‘a ia na’e hoko he ‘aho 21 ‘o ‘Aokosi.

Na’e ‘i he ‘otu mu’a ‘o e mātangá ‘a Palesiteni Monisoní mo hono uaifi, ‘a Falanisesi Sonesoni Monisoni, mo e kau mēmipa ‘o hona famili.

Na’e fakamatala ‘a Palesiteni Henelí B. ‘Aelingi, ko e Tokoni ‘Uluaki ‘i he Kau Palesitenisí ‘Uluaki, ki ha’ane mamata ki ha faka’apa’apa kia Palesiteni Monisoni ‘i ha “hala ‘uta ‘i he ngaahi potu toafa ‘o ‘Alesoná” ki ha tu’u ‘a Palesiteni Monisoni ke lulululu mo ha ongome’a mo ‘ena ki’i fānau iiki, kae iku ia ki ha’ane kātaki pē ‘o fe’iloaki mo ha kakai tokolahī ange na’e ‘asi ange.

Na’e pehē ‘e Palesiteni ‘Aelingi kuó ne mamata ‘i “hono fakafofonga’i [‘e Palesiteni Monisoni] ‘a e ‘Eikí ki he kakaí,” ‘o fa’ā kau ai e fānau, ‘i ha ngaahi feitu’u ‘i māmani. Na’ā ne pehē, “Na’e ‘ikai ngata pē ‘i hono ma’u ‘e kinautolu na’ā ne fakafe’iloaki ki aí ha

momeniti makehe, kae pehē foki kiate kinautolu ne mau mamata ki aí. ‘Oku ‘ikai ko e kei tokotaha tatau au, pea pehē pē kiate kinautolu ne kau ki aí, he kuo mau liliu ‘i he’emau ongo’i ‘a e ‘ofa ko iá.”

Na’e toe fai foki ‘e Palesiteni Tiesta F. ‘Ukitofa, tokoni Ua ‘i he Kau Palesitenisí ‘Uluakí, ha talamanū kia Palesiteni Monisoni “‘i ha mo’ui fonu ‘i he ngaahi ‘aho koulá. . . . ‘E Palesiteni Monisoni, ko ha kaungāme’ā koe ‘okú ke ‘omi ‘a e māmā ki he fakapo’ulí, pea ko e palōfita koe ‘a e ‘Otuá ki hotau kuongá ni. ‘Oku mau ‘ofa mo poupou kiate koe. ‘Oku mau lotua koe.”

Na’e fai ‘e ha kau taki kehe ‘o e Siasí, kau taki fakalotu mo fakapule’ānga tokolahī, mo e ngaahi kaungāme’ā fuoloa foki, ha faka’apa’apa kia Palesiteni Monisoni ‘o fakafou mai ‘i he ngaahi talamanū ne ‘osi hiki vitiō. Na’e fakalāngilangi’i foki

**Na’e ‘omi ‘e he
“Ngaahi ‘Aho
Koulá: Ko Hano
Fakafiefia’i ‘o
e Mo’ui” ha
manatu ‘ofa
ki he mo’ui
‘a Palesiteni
Monisoni—‘a
‘ene tupu haké,
malí, ngāue
fakakautaú,
mo ‘ene ngāue
‘i he Siasí—‘i
he mūsika mo
e hiva.**

ia ko e ngaahi ta’u lahi na’ā ne kau ai ‘i he Sikautí.

Na’e toe fakaongo mai ‘e Palesiteni Monisoni ‘i he ngaahi momeniti faka’osi ‘o e polokalamá e ngaahi lea ‘a e tangata fa’u tohi mo e punake Sikotilani ko Sēmisi Paulí, ‘a ia na’ā ne tohi ‘o pehē, [“Kuo tuku mai ‘e he ‘Otuá ha ngaahi me’ā ke tau manatu ki ai, koe’uhí ke tau ma’u ‘i he konga Kimui ‘o ‘etau mo’ui ‘a e ngaahi me’ā faka’ofo’ofa na’e hoko ‘i he Kongaloto ‘o ‘etau mo’ui” (Vakai, Laurence J. Peter, comp., *Peter’s Quotations: Ideas for Our Time* (1977), 335).

Na’e pehē ‘e Palesiteni Monisoni, “Kuó u ma’u he poó ni ha ngaahi manatu lahi.”

Ko ha konga mahu’inga lahi ‘eni ‘a hono teuteu’i ‘aki e funga siteisi ‘o e Senitā Konifelenisí ha ngaahi lose engeenga ‘e laungeau, ko e faka’ilonaga ‘o e ngaahi ‘aho “koula” ‘o ‘ene mo’ui. ■



FATÁ A DEBRA GEHRIS

Fokotu'u e 'Uluaki Siteiki 'i Keipi Vētí

Na'e fokotu'u e 'Eletā 'Éliki W. Kopisikei 'a ia ne hoko ko e Palesiteni 'o e 'Élia 'ulopé he taimi ko iá, 'i he 'aho Sāpate ko hono 29 'o 'Epeleli 2012, 'a e 'uluaki siteiki 'i Keipi Vētí ('oku 'iloa foki ko Kapo Vētí) 'i he kolomu'a ko Palaiá, 'a ia ne kau atu ki ai ha Kāingalotu 'e toko 1,000 tupu.

Na'e ui pea vahe'i 'a Losivetí Tekisila ko e palesiteni ke ne tokanga'i 'a e Siteiki Palaia Keipi Veeti fo'oú, tokoni 'uluaki 'a Atilisoni Moniteilo pea tokoni ua 'a Hösea Pilasi.

'Oatu 'e Hono Toe Fakatapui 'o e Falelotu 'i Lonitoní 'a e Ongoongolelei ki he Tokolahí

Na'e toe fakalelei'i pea toe fakatapui 'a e Falelotu fakahisitölia ko Haiti Pa'ake 'i Lonitoní, 'i 'Ingilání, ko ha falelotu ke fahoko ai e lotú pea mo ha senitā ma'a e kau 'a'ahí 'i he 'aho 1 'o Siulai 2012 kimu'a si'i pea fai e 'Olimipiki 'o e 2012.

Na'e toe fakatapui e falelotú 'e 'Eletā 'Éliki W. Kopisikei 'o e Kau Fitungofulú 'a ia ne hoko ko e Palesiteni 'o e 'Élia 'ulopé he taimi ko iá. Na'a ne pehē, "'Oku ou 'amanaki pē 'e ha'u ha kakai 'e toko laumano he ngaahi ta'u ka hoko maí ki he falelotú ke ako ki he ongoongolelei 'a Sīsū Kalaisí."

Fakafiefia'i 'e Niu Kaletōnia e Tupu 'a e Siasí

Na'e fokotu'u 'e 'Eletā Sēmisi J. Hamula 'o e Kau Fitungofulú, Palesiteni 'o e 'Élia Pasifikí, 'i he 'aho 27 'o Mē 2012, 'a e 'uluaki siteiki 'i Niu Kaletōniá kae mamata ha kāingalotu 'e toko 800 'o e Siasí.

Na'e pehē 'e Palesiteni Hamula, "'E monū'ia e Kāingalotu 'o e Siasí mo Niu Kaletōnia kotoa 'i ha tokolahí ange 'a e kakai 'e ako'i kiate kinautolu pea nau tali e ongoongolelei 'a Sīsū Kalaisí."

'Oku kau ki he siteiki fo'oú, 'a e Siteiki Noumea Niu Kaletōniá, ha kāingalotu 'e toko 2,000 mo ha falelotu 'e valu.

Na'e pehē 'e Siaosi Kuiti 'a ia na'e uiui'i

FAITĀ TA'ELETĀ JOSÉ A. TEKEIRA



Ko e kau mēmipa 'o e kau palesitenisī 'o e Siteiki Palaia Keipi Vētí (mei to'ohema ki to'omata'u): 'Atilisoni Moniteilo, tokoni 'uluaki; Loseveti Tekisila, palesiteni; mo Hösea Pilasi, tokoni ua.

ke hoko ko e 'uluaki palesiteni 'o e siteikí, "Ko hotau misiona mahu'inga tahá ko hono malanga'i 'o e ongoongolelei mo e kotoa 'o hono ngaahi tefito'i mo'oní ki he kakai 'o Niu Kaletōniá, 'a ia te ne 'omi 'a e fiefiá kiate kinautolu, honau fāmilí, ngaahi ngāue'angá mo e tukuikoló." Na'e ui 'a

Ma'ake Moselini mo Tieli Kolotei ko hono ongo tokoni.

'Uluaki Falelotu 'o e Siasí 'i 'Itiopeá

Kuo 'osi mamata e kāingalotu 'i 'Itiopeá ki he ngaahi tāpuaki 'oku ma'u mei he 'uluaki falelotu 'o e fonuá. 'Oku tu'u e falelotú 'i he hala lahi he vaha'a 'o e kolo ko 'Atisi 'Apapaá mo 'Atamaá, 'oku fungavaka tolu pea kau ai 'a e tau'anga me'alele 'i he konga ki lalofonuá.

Kae mahu'inga ange 'i he ngaahi tafa'aki fakatekinikale 'o e falelotú, 'a e founiga 'oku hoko ai ko ha faka'ilonga 'o e tuí ki he kāingalotu 'o e koló, 'a ia ne nau fa'a fakataha pē 'i ha 'api nofo'anga na'e 'ikai mama'o mei he falelotu fo'oú.

Na'e pehē 'e 'Ifalemi 'Amelo Mekonení, ko e palesiteni 'o e Kolo Tepalei Sítí, "Ko e taimi kotoa pē 'oku ou fou atu ai 'i he falelotu fo'oú, 'okú ne fakamanatu mai 'etau ngaahi fuakavá. 'Oku fakamāloha au 'o hangē ko e taimi na'e hiki hake ai 'e he 'Eikitau ko Molonaí 'a e fuka 'o e tau'atāiná."

Fakamatala Fakamuimuitahá

Kuo fakahā 'e he Kau Palesitenisī 'Uluakí ha liliu 'i he Kau Palesitenisī Faka'élia 'o 'Amelika Lotolotó, 'o toe vahe ai 'a 'Eletā Robert C. Gay ki he hetikuota 'o e Siasí pea uiui'i 'a 'Eletā Kevin R. Duncan ko hono fetongi ko e Tokoni Uá. 'Oku fetongi 'e he liliu ko 'ení 'a e ngaahi fatongia 'oku hā 'i he saati ngāue 'a e 'Éliá na'e paaki 'i he Ensign mo e Liahona 'o 'Aokosí.

‘Oku ‘i he Liahoná e Ngaahi Talí

Ko ha mēmipa au na’e fā’ele'i pē ‘i he Siasí. Taimi ‘e ní’ihī ‘oku ‘ikai te u mahū’ingā’ia ‘i he ngaahi tāpuaki lahi ‘o eongoongolei ‘i he’eku mo’u. Ka ‘i he’eku fakakaukau atu ki he ngaahi me’ā ni, ‘oku ou ‘ilo’i he ‘ikai teitei fe’unga ‘eku fakamālō’ia ‘eku Tamai Hēvaní ‘i he me’ā kotoa ko ia ‘oku ou ma’u. Ko e taha ‘o e ngaahi tāpuaki ko iá ‘a e makasini *Liahoná*, na’e ‘omi ‘i he ue’i ‘a e Laumālié. ‘Oku fakafo ‘eku ma’u ‘a e ngaahi tali tonu pē ko ia ‘oku ou fie ma’u ‘i he taimi kotoa pē ‘oku ou lau ai iá. ‘Oku ou fakamālō atu ‘i he ngaahi pōpoaki ko ‘ení.

Lutimila L, ta’u 13, ‘Āsenitina

‘Oku Tupulaki ‘Etau Ngaahi Fakamo’oni

Kuo liliu ‘e he *Liahoná* ‘eku mo’u í mo e mo’u ‘a hoku fāmilí. Ko ha me’āngāue mahū’inga ia, he ‘oku lava ke ako pea ma’u ‘e ha taha ‘a e ‘iló mei ai. Fakamālō ki he makasiní he ‘oku fakamālochia ai kimautolu, pea tupulaki ‘emau fakamo’oni ki he Siasí.

Ana Māselā ‘Ekeniki Hoiosi, Kolomupia

Fie Ma’u ha Ngaahi Fakakaukau ma’á e Efiafi Fakafāmili ‘i ‘Apí

Oku fie ma’u ‘e he *Liahoná* ho-o-mou ngaahi fakakaukau mo e a’usiá ma’á e efiafi fakafāmili ‘i ‘apí. ‘E lava pē ke nounou ‘a e ngaahi fakakaukau—fakamatala pē ki ha efiafi fakafāmili ‘i ‘apí na’e ola lelei pe ‘uhingamālie pe ko ha founiga ke liliu ai ho’omou efiafi fakafāmili ‘i ‘apí ke fe’unga mo e ngaahi fie ma’u pau ‘i homou fāmilí.

Kātaki ‘o ‘omai ho’omou ngaahi fakakaukau mo e a’usiá (‘i ha fa’ahinga lea fakafonua pē) ki he liahona@ldschurch.org. Kātaki kae fakakau ai ho hingoa kakatō, tu’asila ‘i-meili, mo e uōtí pe koló mo e siteiki pe vahefonuá.

NGAAHI FAKAKAUCAU MA’Á E EFIAFI FAKAFĀMILI ‘I ‘APÍ

‘Oku ma’u ‘i he pulusinga ko ‘ení ha ngaahi fakamatala mo e ekitivití ‘e malava ke ngāue ‘aki ki he efiafi fakafāmili ‘i ‘apí. Ko e ni’ihī ‘ení ‘o e ngaahi sīpingá.



“Ko e Tukufakaholo ‘o e Māmá mo e Fakamo’oni,” peesi 10: Fakanounou’i e fakamatalá pea fakakaukau ke fakaafe’i homou fāmilí ke fa’u ha nāunau tokoni ki he sió ke faka’alí’ali ‘aki e taumú’ā ‘o e fa’u sitepú (scaffold). Alea’i e founiga ‘oku ‘oatu ai ‘e he Siasí ‘a e “fa’u sitepú” ke mou toe mā’olunga hake ai ke langa hake homou fāmilí mo e ngaahi tafa’aki kehe pē ‘o ho’omou mo’u.

“Kau Palōfitá ‘i he Taimi Kilisimasí,” peesi 20: Hili hano lau ha ngaahi talanoa lahi mei he mo’u ‘a e kau palōfitá, fakakaukau ke vahevahe ha ní’ihī ‘o e ngaahi me’ā kuó ke a’usia ‘o hoko ai ha me’ā makehe ki ho’o mo’u pe mo’u ‘a ha ní’ihī kehe lolotonga ha Kilisimasí he kuohilí. ‘E ala fie ma’u ke mou alea’i e ngaahi founiga ke mou muimui ai ‘i he ngaahi sīpinga ‘a ‘etau kau palōfitá lolotonga e fa’ahita’u ko ‘ení.

“Ko e Malu’i mo e Melino ‘oku Ma’u ‘i Hono Tauhi ‘o e Ngaahi Fekaú,” peesi 32: Ko kinautolu ‘oku ‘i ai ‘enau fānau īkí, te mou lava ‘o ‘ai ke nau tā ha ngaahi fakatātā ‘o ha kakai ‘oku nau fai ha ngaahi me’ā mā’oni’oni ‘i ha hala ‘oku

fakatau ki ha tempiale.

‘E ala fakakaukau ha ngaahi fāmili kehe ia ke nau lau e fakamatalá kotoa pea nau alea’i, ‘o fakamamafa’i “‘oku kamata ‘aki ‘a e hala ki he fiefiā . . . ‘a e talangofua ki he ngaahi fekaú.”

“Ko e Anga Hono Foaki ‘o e Ngaahi

Me’ā’ofa kia Kalaisi,” peesi 48: Lau fakataha e fakamatala meia Palesiteni Henelī B. Aealingí. Mahalo ‘e lava ke tohi ‘e ho’omou fānaú ‘a e me’ā te nau fie foaki ki he Fakamo’u ‘i he Kilisimasí pea kofukofu’i ‘enau ngaahi tukupá ko ha me’ā’ofa Kilisimasí. Fakakaukau ke mou alea’i e kakai ‘oku nau ‘ilo’i ‘e ‘aonga kiate kinautolu ha tokoni fakatu’asino pe faka-laumālie pe fakatou’osi.

“Ko Hono Tali ‘o ha Lotu ‘i he

Kilisimasí,” peesi 68: Lau mo homou fāmilí e talanoa kia Peki Schonken. Mahalo te mou fie vahevahe ha ngaahi taimi na’á ke ma’u ai ha tali ki ho’o ngaahi lotú peá ke poupou’i ho’o fānaú ke nau fai ‘a e me’ā tatau. Fakakaukau ke hiki kotoa e tali na’e ma’u ‘e homou fāmilí ki he ngaahi lotu ‘oku fai lolotonga e fa’ahita’u faka-Kilisimasí.

Fakamo’oni ‘oku ‘ikai Lea ‘Aki

‘Oku ma’u ‘e hoku foha ko Teulekí ‘a e mahaki ko e global apraxia, ‘o faingata’ a ai ke lea. ‘Oku sai’ia ‘a Teuleki ‘i he efiafi fakafāmili ‘i ‘apí pea ‘okú ne fakamoleki ha ngaahi māhina lahi ‘i hono teuteu ‘o ha ngaahi lēsoni ke vahevahe mo e fāmilí.

Ko e taha ‘o ‘ene ngaahi lēsoni fakangalongata’ a tahá ko e “Misi ‘a Lihái.” Na’á ne tau takai ha maea ‘i fale pea ‘i tu’ a foki. Na’á mau kamata ‘aki e lēsoni ‘emau fanongo ki ha fo’i CD ‘o e himi “‘Oku Ou Tui kia Kalaisi” mo mau sio ki ha fakatātā ‘o e misi ‘a Lihái na’e faka’alí’ali he funga tēpilé. Na’e ‘ave tahataha leva kimautolu ‘e Teuleki ‘i he maeá.

‘I he’emau lue atú, na’e ‘i ai ha ngaahi fakatātā ‘o Kalaisi ‘i he tafa’aki ‘e taha mo e ngaahi me’ā ‘oku nau ‘ave ‘etau tokangá (hangē ko e letiō, TV, mo e ‘ū keimi) ‘i he tafa’aki ‘e tahá. Na’á mau ‘ilo’i kuo mau a’u ki he ngata’angá ‘i he’emau fanongo ki he fo’i fasi—ko e fo’i hiva ia na’e sai’ia taha ai ‘a Teuleki, “‘Oku Mo’ui Hoku Huhu’i.”

‘I he a’u ‘a e tokotaha kotoa, na’e fakamo’u ‘e Teuleki e fo’i DVD ko e *The Testaments* pea ‘ai ke mau sio ‘i hono faka’osí, ‘a e hā ‘a Sisū Kalaisi ki he kakai ‘o e onto ‘Ameliká. Na’e fu’u mālohi fau ‘a e Laumālié ‘i hono fakahoko mai ‘e he’eku tama tangatá ‘a ‘ene fakamo’oni ki he Fakamo’u ‘o ‘ikai ke ne faka’aonga’i ha lea.

Ueniti Tomusoni, USA

NGAAHI SANIPIMÍ, NGAACHI FETU'UTAKI MO E KAKAÍ, MO E FIEFIA 'O E ONGOONGOLELEÍ

• **I**he ngaahi ta'u si'i kuo hilí, 'i he taimi ne ma hoko ai mo 'Eletā M. Lāsolo Pālati ko e ongo 'etivaisa mei he Kau Taki Mā'olungá ki he Potungāue 'a e Siasí ki he Fetu'utaki mo e Kakai, na'á ma fakatokanga'i 'oku fa'a fetu'utaki 'a e ngaahi kautaha mítia ki he kakai 'oku 'ikai te nau mémipa 'i he Siasí ke nau ma'u mei ai ha fakamatala 'o kau ki he Siasí. Na'á ma faka'amu ke fai ha liliu, ko ia ne kamata ai ke ma 'a'ahi ki he ngaahi poate faka'ētita 'a e ngaahi nusipepa lalahí, 'o fakatatau ki he tu'utu'uni 'a e Kau Palesitenisi 'Uluakí, 'o oatu kiate kinautolu 'a e pōpoaki, 'i he'etau hoko ko e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, 'oku 'ikai te tau kau ki ha fa'ahi fakapolitikale. 'Oku 'ikai te tau pou-pou'i ha kau kanititeiti pe ngaahi fa'ahi. Neongo iá, 'oku tau loto ke tau fakamatala'i pē 'e kitautolu 'a 'etau tuí. Na'á ma fakahā kiate kinautolu, "Oku mau loto ke mou ha'u kiate kinautolu ke tau talanoa kapau 'oku mou fie fakamatala'i 'a e me'a 'oku mau tui ki aí."

Na'e talitali lelei e ngaahi talanoa ko iá pea na'á ma 'ilo'i na'e tali 'ema kolé. Pea 'oku tau a'usia ha femahino'aki lelei ange he taimí ni mo e ngaahi kautaha mítia 'o fekau'aki mo e Kau Mā'oni'oni 'i he Ngaahi 'Aho Kimui Ní. Kuo 'i ai ha ngaahi sīpinga motu'a kuo holoki hifo he taimí ni, pea 'oku tau vakai ki hono fakatokanga'i kitautolu 'e he ni'ihī kehē 'o nau pehē ko ha kakai 'ulungāanga lelei kitautolu pea 'oku tau feinga ke fehangahangai mo e mo'uí mei ha tu'unga fakakaukau poto mo fāitaha. 'Oku mau toe fakatokanga'i foki ha me'a 'i tu'a 'i he Siasí, 'oku 'ikai ke tatau 'a e Kāingalotu kotoa pē, 'oku kehekehe 'aupito hotau kakaí 'i ha ngaahi founiga lelei mo mahu'inga.

Ko ha taimi fakaofo 'eni ke te hoko ai ko ha mémipa 'o e Siasí, tu'unga 'i he feliliuaki 'a e ngaahi tu'unga fakakaukau ko 'ení, 'a ia 'oku totonu ke lea hake ai 'a e kāingalotú mo tali 'a e ngaahi fehu'i mei honau ngaahi kaungāme'a mo e kaungāapí 'o kau ki he ngaahi me'a 'oku tau tui ki aí. Kapau te tau fai pehē, 'oku 'ikai ha me'a 'e mahu'inga ange 'i he'etau loto fiefia mo nēkeneka 'i he ongoongolelei 'a Sisū Kalaisí. 'Oku tau 'ilo'i 'a e iku'angá, 'oku tau

*Ko e hā ha
fekau'aki
'a e ngaahi
Sanipimí mo
e ngaahi fe-
tu'utaki mo e
kakaí? 'Oku
lahi e ngaahi
me'a 'oku nau
fekau'aki aí
kapau 'oku nau
fakafosonga'i
'a e fiefia 'o e
ongoongolelei.*

Fai 'e 'Eletā
Quentin L. Cook
'O e Kōlomu 'o e Kau
'Apostolo 'e Toko
Hongofulu Mā Uá



'ilo'i ko hai 'a Sisū Kalaisí, pea 'oku tau ma'u 'a e faingamālie ke tāpuaki'i kitautolu 'e ha Tamai 'i Hēvani 'ofa.

'Oku ou lau ko ha me'a mahu'inga 'a e fa'a hoko 'a hotau kau mēmipa ngāue faka-faifekau lelei tahá, 'a e kakai koē 'oku nau faka'aonga'i 'a e faingamālie ke nau vahevahe atu 'a e ongoongolelei, ko e kakai ia 'oku nau fiefia ma'u pē. Na'e faka'ohovale 'emau fakatokanga'i ha ngaahi papitaiso 'i Falanisē 'i he taimi na'á ku hoko ai ko e Talēkita Pule 'o e Potungāue Ngāue Fakafaifekau, Na'a mau fiefia ai pea mau fifili ki hono 'uhingá, pea na'e 'i ai ha ngaahi 'uhinga lahi ki ai. Ka ko e taha 'o e ngaahi tefito'i 'uhingá, ko ha fefine na'e 'alu ki he ngāue 'i he pongipongi Mōnitē 'o ne talanoa ai 'o kau ki he kau Sanipimí. 'I he 'osi 'a e Sāpate kotoa pē 'okú ne 'alu atu—'i he loto fiefia lahi—'o talanoa'i ki hono kaungāngāue 'a 'ene 'ako'i 'a e fānau ikí 'i he Sāpaté. Na'e 'ikai fuoloa, mo e 'ikai ke fa'a tatali hono kaungāngāue kiate ia ke ne talanoa ange 'o kau ki he kau Sanipimí. Ko e hā e me'a na'e hoko aí? Ko ha kulupu 'ení 'o ha kakai na'a nau nofo mo e ngaahi me'a 'oku tau tokanga tatau ki ai 'i hotau māmaní pea mo e kaha'ú, pea fakafokifá, na'e ha'u 'a e tokotaha ko 'ení, 'a ia na'e 'ikai ngata 'i he'ene fiefiá, ka na'á ne fiefia foki 'i he fānau—'a ia 'oku nau fakafosonga'i 'a e kaha'ú. 'Oku mahino 'aupito e 'ofa 'a e fefine ko 'ení 'i he Fakamo'uí, pea na'e hā atu 'a e 'ofa ko iá meiate ia. Na'e fie 'ilo lahi ange hono kaungāngāue ki ai.

Kapau 'oku tau fiefia 'i he me'a 'oku tau ma'u, kapau 'oku tau ongo'i ha fiefia pea tau fakahā ia, 'oku tau fiefia ange ai. 'Oku tau fai 'a e me'a 'oku finangalo 'a e 'Eikí ke tau fái, 'oku tau hoko ai ko ha kakai lelei ange, pea 'i he'etau feohí, mo e kakai ko ia 'oku nau ofi takai 'iate kitautolú—'a 'etau fānau mo e ngaahi kaume'a mo e kaungāapí—'oku nau fiefia ange. Ko e fiefiá 'a e kií. 'I he taimi ko ia 'oku tau vahevahe atu ai 'a e fiefia 'o e ongoongolelei, 'oku tau fakahoko ai 'a e me'a 'oku finangalo 'a e 'Eikí ke tau fakahoko. ■

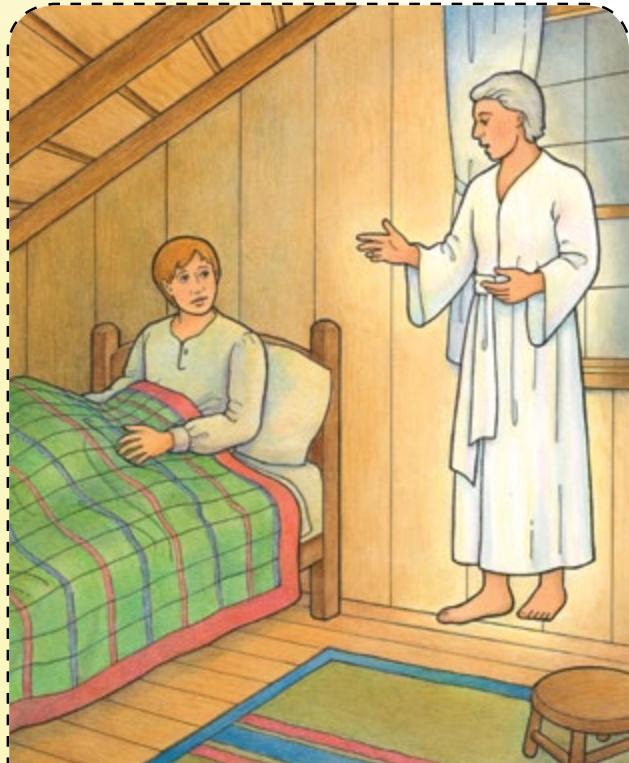
Na'e to'o mei ha 'initaviu mei he Mormon Channel. Ke ke fanongo ki he initaviú kakato 'i he lea faka-Pilitāniá, 'alu ki he mormonchannel.org/conversations/27.

Ko e Tohi 'a Molomoná,
ko ha Me'a'ofa mei he Tamai Hēvaní

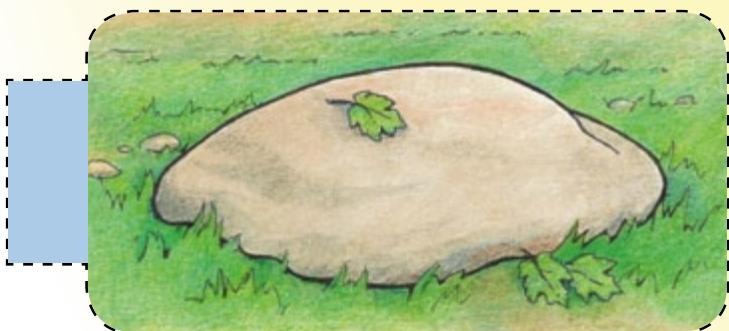
Siosefa Sāmita—Hisitōliá 1:29–35, 42–54, 59–60



Siosefa Sāmita



'Āngelo ko Molonaí



'Oku lahi ha ngaahi tatau 'o e *Liahona* 'o e ta'u ní 'oku 'oatu ai ha ngaahi seti fakatātā 'o ha kakai mei he Tohi 'a Molomoná. Ko e founga 'eni ke ngaohi ai kinautolu ke fefeka mo faingofua hono faka'aonga'i, kosi kinautolu mei he makasiní pea fakapipiki pe tepi'i ki ha pepa matolu, pe ki ha ngaahi tangai pepa iiki, pe fakapipiki ki ha ngaahi va'a papa manifi (craft sticks). Fa'o kinautolu 'i ha sila pe kato, fakataha mo hono fakamatala fakahinohinó, hangē ko e potu folofola 'oku ma'u ai 'a e talanoa fakafolofola 'oku fekau'aki mo e fakatātā pe kakai ko iá.



*Hangē pē ko e ngaahi maama ko ia
 'oku nau teuteu'i faka'ofo'ofa 'a e
 kelekele 'o e ngaahi temipale 'e ni'ihi 'i
 he taimi Kilisimasí, 'oku ulo mai 'a Sīsū
 Kalaisi ko e Maama 'o e Māmaní, 'o
 fakaafe'i 'a e kakai kotoa pē ke nau tali
 'a e melino 'okū Ne foaki mai 'i he ngaahi ouau 'o e ongoongolelei,
 kae tautaufito ki he ngaahi ouau ko ia 'oku ma'u 'i Hono fale
 toputapū, mo fakaafe'i 'a e kau mamatā ke nau fiefia 'i he melino
 'oku ma'u 'i aī. 'Oku kau 'i he fiefia mahu 'inga taha 'e ma'u 'e ha
 taha, 'a 'ene 'ilo'i 'e lava 'o makatu 'unga 'i he ngaahi ouau sila 'o
 e temipalé ha 'ikai ke ngata 'a e nofo malī 'i he maté pea 'e tolonga
 'o ta'engata 'a e ngaahi fetu'utaki fakafāmili. Vakai, "Ko e Ngaahi
 Liliu 'oku Toputapū," peesi 24; "Fakatefito 'i ha Fāmili Ta'engata,"
 peesi 28; mo e "Ko e Maama 'o Māmaní," peesi 64.*

SIASI 'O
SĪSŪ KALAISSI
 'O E KAU MĀONI'ONI
 'I HE NGAahi 'AHO
 KIMUI NI

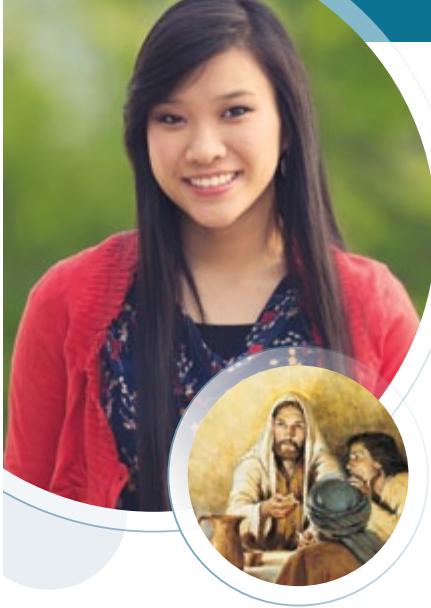


128 mm
front flap

5mm
trim
bleed

MATEUTEU KI HE
Maú'anga Tokoni Fakaako
Fo'ou 'a e Toú tupú

'E kamata 'i Sānuali 'a hono liliu e ako'í mo e akó 'i he ngaahi kōlomu 'a e Lakanga Taula'eiki Faka-'Ēloné, ngaahi kalasi 'a e Kau Finemuí pea mo e kalasi Lautohi Faka-Sāpate 'a e to'u tupú.



*Fakamatala mei he Ni'ihi
Kuo Nau Faka'aonga'i e
Ma'u'anga Tokoni Fakaako
Fo'ou 'a e To'u tupú*

I he ta'u ne toki 'osí, kuo 'i ai ha ngaahi siteiki he funga 'o e māmamí kuo sivi'i 'enau fakahoko fo'ou 'a e ako ko 'eni he Sāpaté. Pea 'oku pehē 'e he ni'ihi kuo nau faka'aonga'i iá, 'oku 'i ai ha liliu lahi mo'oni 'oku hoko. Ko 'enau fakamatalá 'eni:

Mei he To'u tupú

"Oku ou sai'ia taha pē he akó—"oku 'ikai ngata pē he Lautohi Faka-Sāpaté. 'Okú ke . . . hokohoko atu pē he toenga 'o e uiké. Pea 'oku 'oatu 'e he kau faiakó ha ngaahi ngāue ke ke fakakakato pea 'oku fie ma'u ke ha'u mateuteu ki he Sāpate hokó."

"Ko ho'o kamata pē he hala totonú, 'oku faingofua leva ke fakakau mai e kakai ki he lēsoní ko e kau mēmipa pē ia 'o e kōlomú 'oku nau fai e ako'i."

"I he faka'osinga 'o e kalasi kotoa pē, . . . ko hai pē 'okú ne ako'i 'a e lēsoní, . . . te ne fai mai ha tukupā. . . . Ko ia 'oku mau faka'aonga'i e tukupā ko iá he toenga 'o e uiké ke mau hoko 'o toe lelei ange."

Mei he Kau Faiakó mo e Kau Takí

"Ne mau ale'a'i e ngaahi tukupā ne fai ki he fānau fefiné he uike kimu'á. Pea ko e me'a pē ia 'oku hokó, 'oku hanga 'e he ngaahi me'a 'oku nau a'usia he uike ko iá 'i he'enau feinga ke talangofua mo ako e tokāteliné . . . 'o 'omi leva e Laumālié 'o vave ange ia 'i ha me'a kehe te mau lava 'o fai."

"Kuo mau 'oange ki he kau talavoú ha ngaahi faingamālie ke nau fai 'eni pea ne ola lelei. Kuo nau lava 'o tokoni ki hono fakahoko ha fealēlea'aki 'i he ongoongoleleí."

"I he lea [‘a e to'u tupú], 'oku tupulaki ai 'enau fakamo'oní pea hoko e mahino 'oku nau ma'u ki he tokāteline ko iá ko ha konga 'enau mo'uí."

Ngaahi fehu'i? Vakai ki loto ki he peesi fakamuimuitaha 'o e takafi makehe ko 'ení pea mo e lds.org/youth/learn.

128 mm
back flap
→
5mm
trim
bleed



Ma'u'anga Tokoni Fakaako Fo'ou 'a e To'u tupú

NGAAHI FEHU'I MO E TALÍ

Ko e hā e 'uhinga 'o e liliú?

'E tokoni e founiga fo'ou ko 'eni ki he akó, ke mateuteu lelei ange ai e to'u tupú ke nau talanoa ki honau kaungāme'a 'o fekau'aki mo e ongoongoleleí, teuteu atu he taimí ni ke tokoni ki he ngāue fakafaifekaú mo e fāmilí pea 'i he kaha'ú foki, pea mo fakaloloto 'enau fakamo'oni ki he ongoongoleleí. 'E hoko 'eni 'i he'enau kau longomo'ui atu ki he fekumi he folofolá, vahevahe 'enau fakaukaú mo tali e ngaahi fakaafe ke faka'aonga'i e me'a kuo nau akó 'i tu'a 'o mavahe mei he kalasí. Te nau ako 'i he kalasí ki he ngaahi akonaki lolotonga 'a e kau palōfita mo'uí.

Ko e kalasi fē te nau faka'aonga'i e ngaahi lēsoni fo'oú?
'E faka'aonga'i 'e he ngaahi kōlomu Lakanga Taula'eiki Faka-'Éloné, ngaahi kalasi 'a e Kau Finemuí mo e ngaahi kalasi Lautohi Faka-Sāpate ma'a e to'u tupu ta'u 12 ki he 18, 'a e ngaahi lēsoní 'i he 'aho Sāpaté. 'I he māhina kotoa pē, 'e fakatefito ai e ako 'a e ngaahi kōlomú, ngaahi kalasi 'a e Kau Finemuí pea mo e ngaahi kalasi Lautohi Faka-Sāpaté 'i he tokāteline tatau pē, hangē ko e Tolu'i 'Otuá, fefakamāloha'aki 'o e ni'ihi kehé pea mo hono ako'i ia.

'E fēfē nai 'a e ngaahi lēsoni 'o e Sāpaté?

'E fakatefito e ngaahi lēsoní 'i ha kaveinga tu'upau he māhina takitaha, 'o fakatatau mo e ngaahi fehu'i 'oku ma'u 'e he to'u tupú ki he ongoongoleleí. Ko e kaveinga takitaha—'a ia ko e 12 fakakātoa—'oku 'i ai ha ngaahi fokotu'utu'u ai 'e lava ke fili mei ai e kau faiakó. 'E lava ke faka'aonga'i ha uike 'e taha pe lahi ange ai 'i ha fo'i fokotu'utu'u 'e taha, kapau 'e fie ma'u. 'E ako mo 'ahi'ahi fakahoko 'e he to'u tupú 'a hono ako'i 'o e ongoongoleleí 'i he'enau vahevahe 'enau ngaahi a'usia mo e fakaukaau fekau'aki mo e kaveinga fakamāhina 'i he ongoongoleleí.

Ko e hā 'oku 'i he ngaahi fokotu'utu'u ki he akó?

'Oku 'ikai tuhu'i pau atu 'e he ngaahi fokotu'utu'u ia 'a e me'a ke ako'i pe founiga ke ako'i 'akí. Ka 'oku tokoni ia ke fuofua ako ai 'e he kau faiakó e tokāteliné 'iate kinautolu pē pea nau toki 'ai leva ke ma'u 'e he to'u tupú ha a'usia he'enau akó. 'E lava ke fulihi 'e he kau faiakó 'a e me'a 'oku a'usia he'enau akó, 'o fakatatau mo e fie ma'u 'a 'enau fānau akó. 'Oku 'i he fokotu'utu'u takitaha ha ngaahi fakamo'oni fakafolofola mo ha ngaahi fehokotaki 'e fakahū atu ma'u pē ki ai e ngaahi akonaki fakamuimuitaha 'a e kau taki 'o e Siasí.

'E ma'u mei fē 'a e ngaahi lēsoni fo'ou 'a e to'u tupú?

Ko e ngaahi fokotu'utu'u ki he akó ('a ia 'oku kehekehe pē ki he Lakanga Taula'eiki Faka-'Éloné, Kau Finemuí mo e Lautohi Faka-Sāpate), 'oku ma'u fakahangatonu atu pē ia mei he 'initanetí mei he [lds.org/youth/learn](https://www.lds.org/youth/learn). 'E lava ke ma'u atu ha ngaahi tatau kuo paaki ma'anautolu 'oku 'ikai lava ke nau hū ki he 'Initanetí.

'E uesia nai e Mutualé 'e he lēsoni fo'ou ko 'eni 'o e Sāpaté?
'Oku poupou'i atu e kau palesitenisí 'o e kalasí mo e kōlomú ke nau fakaukaau 'i e ngaahi kaveinga fakamāhiná 'i he taimi 'oku nau palani ai e ngaahi 'ekitivití ki he Mutualé. 'E lava ke faka'aonga'i e ngaahi fakaukaau ki he 'ekitivití mei he ngaahi fokotu'utu'u ki he akó, ke kamata ai e palani ko ia. Ke vakai ki he ngaahi fokotu'utu'u, hū ki he [lds.org/youth/learn](https://www.lds.org/youth/learn).

Ko e fē ngaahi lea fakafonua 'e ma'u ai e ngaahi lēsoní?

'E lava ke ma'u e ngaahi lēsoní 'i he lea faka-Siainá (Kenitoní mo e Menitaliní), Tenima'aké, Hōlaní, Pilitāniá, Fisí, Finilani, Falanisē, Siamane, Hungali, 'Initonēsia, 'Itali, Siapani, Kōlea, Mongikōlia, Noaue, Potukali, Lūsia, Ha'amoa, Sipeini, Sueteni, Taileni, Tonga mo e 'Iu-kuleini. Ko e ngaahi 'iunuti ko ia 'oku 'ikai ke nau faka'aonga'i e ngaahi lea fakafonua ko 'ení, te nau kei hokohoko faiako atu pē mei he ngaahi nāunau fakalēsoni ne faka'aonga'i 'i he kuohilí.



*A'u mai 'i Sānualí-Ha'u 'o Muimui 'Iate Au:
Ma'u'anga Tokoni Fakaako 'a e To'u tupú*

FOUNGA KE TAU AKO FAKATAHA AI 'I HE FOUNGA 'A E 'EIKÍ

To'u tupú

'Oku kau ki he ako he founga 'a e 'Eikí, 'a e ha'u ki he kalasí kuo mateuteu ke akó, fekumi he folofolá mo e ngaahi lea 'a e kau palōfitá, fakamatala'i e mo'oni 'o e ongoongoleleí ki he ni'ihi kehé pea mo hono vahevahe 'a e founga 'oku tākiekina ai 'e he ongoongoleleí 'a ho'o mo'uí.

Kau Faiakó

'I ho'o mahu'inga'ia fakatāutaha 'i he mo'ui ho'o fānau akó, 'e mahino ai kiate koe 'a 'enau ngaahi fie ma'u, fokotu'u ai ha vā fetu'utaki, pea fa'u ai ha a'usia fakaako 'e malava ke nau ului fakatāutaha ai. 'E tokoni atu e nāunau fakalēsoni fo'oú ke mahino kiate koe 'a e tokāteliné mo 'oatu ha ngaahi fakakaukau ki hono fakakau mai 'o e to'u tupú 'i he akó. Ko e faiako he founga ko 'ení 'oku 'ikai ko ha malanga 'ata'ata pē ka ko ha fetalanoa'aki 'oku tataki 'e he Laumālié.

Ongomātu'á

'E tokoni atu ho'o tokanga fakatāutaha ki he me'a 'oku ako 'e ho'o fānaú ke ke tokoni ai ke nau fatongia'aki pē 'enau akó. 'E fakaafe'i mai ho'o fānaú ke nau ako'i ki homou fāmilí e me'a 'oku nau akó. 'I ho'o 'oange kiate kinautolu ha ngaahi faingamālie ke fai peheé, 'e tupulaki ai 'enau fakamo'oní mo 'enau malava ke vahevahe atu 'a e ongoongoleleí.



Kau Taki Kakai Lalahi 'o e To'u tupú

'Okú ke fatongia'aki e founga hono fakahoko 'o e nāunau fakalēsoni ko 'ení 'i homou uōtī pe koló. 'I he hokohoko atu hono fai 'o e akó mo tā ha sīpinga 'o e faiako he founga 'a e 'Eikí, 'e ohi mai leva 'e he kau faiakó 'a e fa'a-hinga founga fakafaiako ko 'ení. Fakatefito ho'o tokangá he ngaahi fie ma'u 'a e to'u tupú pea feinga ke ma'u ha founga ke tokoni ki hono alea'i e ngaahi fie ma'u ko 'ení 'e he to'u tupú, ngaahi mātu'á, kau takí mo e kau faiakó. 'E tokoni e nāunau fakalēsoni fo'ou ko 'ení ki hono fakaului 'o e to'u tupú 'i homou uōtī pe koló.

Ki ha fakamatala lahi ange, vakai ki he Ako'i 'o e Ongoongoleleí 'i he Founga 'a e Fakamo'úí pea mo e [lds.org/youth/learn](https://www.lds.org/youth/learn).

SIASI 'O
SĪSŪ KALAISSI
'O E KAU MĀONI'ONI
'I HE NGAABI'AHO
KIMUI NÍ

